

**T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**HANEFİLERİN AİLE HUKUKU ALANINDA İLERİ
SÜRDÜKLERİ HİLE-İ ŞER'İYYELER**

Yüksek Lisans Tezi

Rukiye ÇOKLÜ

Çorum 2019

**HANEFİLERİN AİLE HUKUKU ALANINDA İLERİ SÜRDÜKLERİ
HİLE-İ ŞER'İYYELER**

Rukiye ÇOKLÜ

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

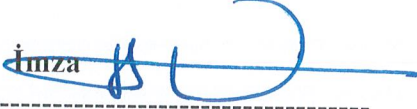
Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Ferhat KOCA**

ÇORUM – 2019

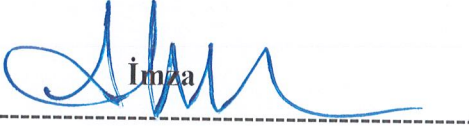
KABUL VE ONAY

Rukiye ÇOKLÜ tarafından hazırlanan *Hanefilerin Aile Hukuku Alanında İleri Sürdükleri Hile-i Şer'iyeler* başlıklı bu çalışma, 06/09/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Prof. Dr. Abdullah ÇOLAK) (Başkan)

İmza
(Prof. Dr. Ferhat KOCA) (Danışman)

İmza
(Doç. Dr. Ahmet İNANIR)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atf yaptığımı beyan ederim.(06/09/2019)

Rukiye ÇOKLÜ

ÖZET

ÇOKLÜ, Rukiye. *Hanefilerin Aile Hukuku Alanında İleri Sürdükleri Hile-i Şer'iyeler*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Bu tez, İslam Hukukunda “Hile-i Şer’iyye”nin oluştuğu ortam, çıkış sebebi ve dayanağı; ayrıca tanımı, mahiyeti ve mezheplerin bu konu hakkındaki görüşleri, delilleri ve özellikle Hanefi mezhebinin “Aile Hukuku” alanında ileri sürdükleri hile-i şer’iyyeleri kapsamaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde hile-i şer’iyye’nin ahlak ve hukuk ilişkisi tartışılmıştır; amel, niyet ve fiil çerçevesinde hile-i şer’iyye’ye genel bir açıdan bakılmaya çalışılmıştır; hile-i şer’iyye’nin ıstılahtaki tanımı, mahiyeti, mezheplerin görüşleri ve delilleri hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde İslam Aile Hukukunda nikah ve talak konusu hakkında genel bilgi verilip Hanefilerin nikah, talak ve bu konuların içinde yer alan bazı meselelerle alakalı ileri sürdükleri hile-i şer’iyye örneklerine geçilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Hanefiler, Hile-i Şer’iyye, Aile Hukuku, Nikah, Talak.

ABSTRACT

ÇOKLÜ, Rukiye. *Asserted Hila al-Shariyya's (Legal Stratagems) in the field of Family Law by Hanafi's*, (Master Thesis) Çorum, 2019.

This thesis covers the environment in which the Hila al-Shariyya's are formed, the reason of occurrence its origin, its basis; the definition, nature and the views of the sects about this subject, the evidences and especially the asserted Hila al-Shariyya's by the Hanafi sect in the field of Family Law.

In the first part of the study, it is discussed that the relationship between moral and law of hila al-shariyya; tried approach to hila al-shariyya from a general perspective of practice, intention and act; the definition, essence of the hila al-shariyya, provided opinions and evidences by sects about this subject are mentioned.

In the second part, general informations are given about marriage and divorce in the field of Islamic Family Law. In addition, marriage, divorce and issues within these subjects according to point of view of Hanafi are involved.

In the final part of the research, overall evaluation is carried out.

Keywords: Hanafi's, Hila al-Shariyya, Family Law, Marriage, Divorce.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
ÖN SÖZ	viii
GİRİŞ	1
HUKUK VE AHLAK İLİŞKİSİ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HİLE-İ ŞER'İYYENİN TANIMI VE MEŞRUIYET TARTIŞMALARI

1.1. HİLE-İ ŞER'İYYENİN TANIMI	10
1.1.1. Tanımı	10
1.1.1.1. Lügatta Hile	10
1.1.1.2. İstılahta Hile.....	10
1.2. MEŞRUIYET TARTIŞMALARI	14
1.2.1. Caiz Olan Hile-i Şer'iyye'nin Delilleri	14
1.2.1.1. Kur'an-ı Kerim'den Deliller	14
1.2.1.2. Sünnetten Deliller	20
1.2.2. Caiz Olmayan Hile-i Şer'iyye'nin Delilleri	26
1.2.2.1. Kur'an-ı Kerim'den Deliller	26
1.2.2.2. Sünnetten Deliller	32
1.2.2.3. İcma.....	40
1.2.2.4. Sedd-i Zerafi.....	40
1.2.3. İslam Hukuk Mezheplerine Göre Hile-i Şer'iyye	42
1.2.3.1. Malikiler.....	42

1.2.3.2. Şafililer.....	43
1.2.3.3. Hanbeliler.....	44
1.2.3.4. Hanefiler	49

İKİNCİ BÖLÜM

HANEFİLERİN AİLE HUKUKUNDA İLERİ SÜRDÜKLERİ

HİLE-İ ŞER'İYYELER

2.1. AİLE KAVRAMI VE ÖNEMİ.....	58
2.2. NİKAH AKDİ	58
2.3. NİKAH AKDİNİN UNSUR VE ŞARTLARI	59
2.3.1. Nikah Akdinin Unsurları	59
2.3.2. Nikah Akdinin Şartları	62
2.3.3. Denklik (Kefâet) Meselesi.....	63
2.3.4. Şarta Bağlı Nikah Akdi	63
2.4. NİKAH ÇEŞİTLERİ	64
2.4.1. Sahih Nikah	64
2.4.1.1. Mehir.....	64
2.4.1.2. Nafaka	66
2.4.2. Mevkûf Nikah.....	66
2.4.3. Gayr-i Lazım Nikah.....	67
2.4.4. Fasit Nikah	67
2.4.5. Batıl Nikah	68
2.4.5.1. Müt'a Nikahı	68
2.4.6. Hulle	69
2.5. NİKAHLA İLGİLİ HİLE ÖRNEKLERİ.....	72
2.6. TALAK VE TARİFİ.....	82
2.7. BOŞAMA SALAHİYETİ.....	83
2.8. BOŞAMA EHLİYETİ	83

	Sayfa
2.8.1. Ciddi Olmayan Boşama (Hazilin Talakı).....	84
2.8.2. Sarhoşun Boşaması.....	84
2.8.3. Sinirliyken Boşama	84
2.8.4. Hastalık Halindeyken Boşama	85
2.8.5. Zorla ve Tehdit Altında Boşama	85
2.9. BOŞAMA ÇEŞİTLERİ	85
2.9.1. Erkeğin Karısına Dönüşü Bakımından.....	85
2.9.2. Boşama Usulü Bakımından	86
2.10. MUHÂLAA	87
2.11. İLA'	87
2.12. ZIHAR	88
2.13. MÜLA'ANE (Lİ'AN)	88
2.14. TEFRİK SEBEPLERİ.....	89
2.14.1. Hastalık ve Kusur	89
2.14.2. Kocanın Kaybolması veya Evi Terk Etmesi	90
2.14.3. Nafakayı Temin Etmemek.....	91
2.14.4. Kötü Davranma ve Geçimsizlik	91
2.15. İDDET.....	92
2.15.1. Tanımı ve Mahiyeti	92
2.15.2. İddet Beklenmesi Gereken Durumlar	92
2.15.3. İddet Çeşitleri	93
2.15.3.1. Ölüm İddeti	93
2.15.3.2. Boşama İddeti	93
2.15.3.3. Hamile Kadının İddeti.....	93
2.15.3.4. Hayız Görmeyen Kadının İddeti	93
2.15.3.5. Hayız Görmeyen Ergen Kadının İddeti	94
2.16. TALAKLA İLGİLİ HİLE ÖRNEKLERİ	94

	Sayfa
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	111

KISALTMALAR

A.g.e.	:Adı Geçen Eser
A.g.m.	:Adı Geçen Makale
A.s.	:Aleyhisselam
B.	:Bin, İbn.
DİBY	:Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Bk.	:Bakınız
Çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Edit.	:Editör
Haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
İFAV	:Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Md.	:Madde
Nşr.	:Neşreden
Ö.	:Ölüm
S.	:Sayfa
S.a	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Sy.	:Sayı
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
T.y.	:Tarihi Yok
R.a.	:Radıyallahu anh (a)
Vb.	:Ve Benzeri
Vd.	:Ve Diğerleri

ÖN SÖZ

İslam Dini insan hayatını her alanda yönlendirmiş, onun için sınırlar çizmiş ve çeşitli kanunlar koymuştur. Dinin insandan beklentisi bu kurallara uyması ve sınırları aşmamasıdır. Dinin böyle kurallar koymasındaki amaç ise insan hayatını, düzen ve kontrol altında tutmaktır. Sosyal bir varlık olan insan sürekli iletişim halindedir. İletişimin sağlıklı ve güvenli olması için de hukuk kaideleri şarttır. Söz konusu kaideler insanın yeryüzüne gönderildiği andan itibaren başlamış köklü bir tarihe sahiptir.

Toplumun temel taşı ailedir. İslam Dini aile kurumuna önem vermiş ve bu hususta çeşitli kanunlar koymuştur. Ancak bu kanunlara uymak insanlara zaman zaman zor gelmiş ve bilerek yahut bilmeyerek bu kanunları çiğnemişlerdir. İnsan bu sefer de içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın çarelerini aramaya başlamıştır. İslam hukuk literatüründe bu çareler “hile” veya “hile-i şer’iyye” olarak adlandırılmıştır. Bazı İslam hukukçuları insanın maslahatını gözeterek İslam hukukunun genel ilkeleri içerisinde söz konusu zor durumdan kurtulmanın yol ve çarelerini aramışlardır. Bazı İslam hukukçuları ise bu çarelerin yolunu-yöntemini kabul etmemiş ve onlara karşı çıkmıştır.

Hileler (hiyel) İslam hukukçuları arasında geniş tartışmalara sebep olmuştur. Hileli muamelelerde Şafiiler zahire, Hanbeli ve Malikiler niyete itibar ederken, Hanefiler ikisi arasında orta bir yolu tercih etmişlerdir.

Biz elimizdeki çalışmada Hanefilerin Aile Hukuku alanında ileri sürdükleri çeşitli hile-i şer’iyye örneklerini ortaya koymaya gayret ettik.

İki ana bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde hile-i şer’iyye ile hukuk-ahlak ilişkisine yer verilmiştir. Birinci bölümü Hile-i Şer’iyye’nin tanımı, mahiyeti, delilleri ve mezhep imamlarının görüşleri oluşturmaktadır. İkinci bölümde çalışmamızın esas konusunu oluşturan aile hukuku alanında genel bilgi verildikten sonra Hanefilerin nikah ve talakla ilgili ileri sürdükleri çeşitli hile-i şer’iyye örneklerine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışmamızda dipnotlarda yer alan ayet mealleri ve bazı peygamber kıssalarında Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından çıkan *Kur’an Yolu Meali* adlı eser tercih edilmiştir. İmam Muhammed’e ait ilk hiyel kitabı olan *el-Meharic fil-Hiyel* den nikah ve talak babları ve bazı ibareler tarafımızdan tercüme edilmeye çalışılmış ve bazı örnekler ise diğer kaynaklarda da tespit edilmiş ve dipnot olarak verilmiştir.

Çalışmanın eksik ve kusurları tarafıma ait olup araştırma süreci ile yazım aşamalarında tavsiye ve yardımlarıyla beni yönlendiren, tecrübe ve deneyimiyle ufkumu açan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ferhat KOCA'ya, Arapça metinleri okumamda yardımcı olan ve beni Arapça alanında geliştirmek için değerli vaktini ayıran Sayın Ahmet Salih ÇİÇEKLI'ye, çalışmamı okuma nezaketi gösteren ve tavsiyelerini esirgemeyen Türkçe Öğretmeni Sayın Esra DAĞLI'ya teşekkürlerimi sunar, çalışma süresince maddi ve manevi desteği ile yanımda olan aileme, tezimin bitmesini sabırla bekleyen canım kızıma, bilhassa tezimin her aşamasında yanımda olan ve desteğini esirgemeyen sevgili eşime müteşekkirim.

Eylül 2019

Rukiye ÇOKLÜ

GİRİŞ

HUKUK VE AHLAK İLİŞKİSİ

Hukuk ve ahlak bireyin toplumsal hayatını düzenleyen iki önemli etkidir; çünkü insan toplumsal bir varlıktır. Geçmişten günümüze insanın birbirine ihtiyacı göz ardı edilemez. Bu ortak ihtiyaçlar beraberinde toplumsallığı ortaya çıkarmış ve dinamik ilişkiler sürekli devam etmiştir. Toplum hayatını ortaya çıkaran dinamik ilişkiler ise birtakım vazife ve sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Bu vazife ve sorumluluklar toplum hayatını düzenlemekte önemli rol oynamıştır. Kuralsız ve düzensiz bir toplum düşünülemez. Otorite boşluğu olan ve kuralsız toplumlar tarihte de şahit olduğumuz gibi yok olmaya mahkûmlardır. Kuralsız toplumun sürekliliğini devam ettirmesi imkansızdır. Toplumsal hayatın gerçeği kuralların belirlenmesi, bireylere hak ve vazifelerin teslim edilmesidir. Bu kuralların kaynağı, yürütme mekanizması ve bunlar arasındaki ilişki her zaman tartışma konusu olmuş ve ilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Şimdi biz burada ahlak ve hukuk ilişkisini incelemeye çalışacağız.

Ahlak sözlükte “huy, seciye, tabiat, mizaç, karakter” gibi anlamlara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. İnsanın fiziki yapısı için çoğunlukla halk, manevi yapısı için ise huluk kelimesi kullanılmaktadır.”¹ Bir terim olarak ahlak, “insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevi vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütününe” verilen addır.² Kısaca, “bir toplumun içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda buldukları davranış biçimleri ve kurallar”³ bütününe ahlak diyebiliriz. Ahlak, gerek toplumun gerek kişinin (inanç) değerlerini yaşam biçimi haline getirmesidir.⁴ Hukuk ise oluşan bu hayat tarzını kanuna dönüştürür.⁵ Ahlak niyetle ilgilenirken, hukuk fiilleri denetlemektedir. Bu açıdan hukuk dışı (heterenom), ahlak içe dönük (otonom) bir disiplindir.⁶

---

¹ Mustafa Çağrı, “Ahlak”, *DİA*, c. 2 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 1.

² Mustafa Çağrı, *a.g.e.*, 1.

³ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 17.

⁴ Saffet Köse, “Hukuk mu Ahlak mı? İslam Nokta-i Nazarında Din-Ahlak-Hukuk İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 17 (2011): 17.

⁵ Saffet Köse, *a.g.m.*, 17.

⁶ Saffet Köse, *a.g.m.*, 17.

Hukuk ve ahlakın karakteristik oluşumu farklıdır. Hukuk dış dünyaya yansıyan davranışlar, ahlak ise bireyin iç dünyasına dayanmaktadır. Hukuk bireyin iç dünyasıyla ilgilenmez. Niyetin harekete dönüştüğü durumlarda hukuk devreye girer. Ahlak bireyin iç dünyasının ürünü, hukuk ise kanun koyucunun (şari') ürünüdür. Bazen toplumun ayıp veya kötü saydığı fiil hukuki bir müeyyide oluşturmazken, hukuki bir fiil de ahlaki olmayabilir. Mesela, normalde selam vermek dini ahlaki bir durumken, askerde astın üste selam vermesi hukuki bir zorunluluktur.

Ahlak olanı değil olması gerekeni araştırır; gerçeklik (realite) yargıları değil, değer yargıları verir.⁷ Ahlak, yaşam biçimine dönüşmüş bilinçli eylemlerdir. Hukuk ise ahlaki bir özellik taşımasına rağmen kanuna uygunluk talep eder. Hukuk, eylemin hangi niyetle yapıldığına bakmaz; ancak eylemin ortaya çıkıp çıkmadığını denetler. Hukuk 'olanı' değil, 'olması gerekeni' gösteren normatif bir düzendir.⁸ Bu yüzden hukukun öngördüğü ya da betimlediği düzen, fiili bir düzen değildir.⁹ Hukuk, geçmişte gerçekleşmiş olan veya içinde yaşanılan tarihsel kesitte gerçekleşmekte olan ya da gelecekte gerçekleşecek olan fiili bir durumu ya da düzeni yansıtmaz.¹⁰ Bunun tersine hukuk, 'olması gereken' ideal bir düzeni veya idealize edilen bir dünyanın düzenini amaçlar.¹¹ Bu bağlamda adalet, hukuk ilkesini gerçekleştirmektedir.

Hukukun ana kaynağı ahlaktır. Ahlakın toplum hayatındaki yeri hukuktan öncedir. Esasen hukuk minimize edilmiş ahlaktır. Hukukun temin etmeye çalıştığı adalet, hakkaniyet, özgürlük, düzen, emniyet, vicdan, insan onuru, eşyayı ve mülkiyeti koruma vb. değerler hep ahlaki içerik taşıyan değerlerdir.¹²

Ahlakın ana kaynağı ise ilahidir. İnsanın toplum hayatını düzenlemek için Şari' onların birbirleriyle olan ilişkilerinin sınırlarını çizmiş; bireylerin fiil ve hareketlerini düzenleyen kanunlar koymuştur. Bu kanunlar bütününe din adını verebiliriz. Dolayısıyla, toplumsal hayat ve dini hayat "parça-bütün" ilişkisi içinde günümüze kadar süregelmiştir. Bu parça-bütün ilişkisi ise İslam Hukuku'nun ve İslam Hukukçularının ilgi alanına girmektedir. Bireylerin fiillerinin ahlaki mi hukuki mi olduğu, bireyin hangisini amaçladığı ve hangi niyetle o fiili harekete geçirdiği ve bu hareketin

---

⁷ İsmail Kılhoğlu, *Ahlak-Hukuk İlişkisi* (İstanbul: İFAV, 1988), 139.

⁸ Muharrem Kılıç, *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2007), 588.

⁹ Muharrem Kılıç, *a.g.e.*, 588.

¹⁰ Muharrem Kılıç, *a.g.e.*, 588.

¹¹ Muharrem Kılıç, *a.g.e.*, 588.

¹² Ahmet Yaman, "Fıkıh-Ahlak İlişkisi İslam Ameli Ahlakının İlke ve Uygulamaları Çerçevesinde Bir Giriş", *Usul İslam Araştırmaları* 9, (2008): 101.

doğurmuş olduğu sevap-günah veya iyi-kötü sonuçlar hep ilim adamları arasında tartışma konusu olmuştur. Zira, günlük hayatın hadiseleri sayıya sığmayacak kadar çok geniş bir alana yayılmıştır ve sınırsızdır.¹³ Sınırlı olan sınırsız olanı kuşatamaz.¹⁴

İnsanlar kanunlara ne kadar bağlanırlarsa bağlansınlar bazen nefislerine söz geçiremedikleri olur ve bu zayıf eğilimleri sebebiyle kanundan kaçınmak için çeşitli yollar aramaya çalışırlar.¹⁵ Bu kaçınma devlet otoritesinden olabileceği gibi, Allah'ın koymuş olduğu emir ve buyruklardan da olabilir. İşte söz konusu bu kaçış ahlaki mi hukuki mi ya da her iki olguyu da kapsayabilecek mi yahut Şari'nin koymuş olduğu kanuni sorumluluktan en az zararla nasıl kurtulunabilir? Kısaca, birey (kul) isteyerek veya istemeyerek içinde bulunduğu bu zor durumdan nasıl çıkabilir? Bireyin (kulun) kanunun yaptırımından kurtulma veya kurtarılmasına hile; bu kurtarılma işleminin doğru-yanlış, iyi-kötü gibi sonuçlarının yanı sıra hukuki mi ahlaki mi arasında kalan dar alana hile-i şer'iyye diyebiliriz.

Kanuna karşı hilenin dayanağını oluşturan özelliklerden birisi yapılan muamelenin kanunun (nass) lafzına uygun, maksadına aykırı olması veya beyan edilen iradenin kanunen geçerli olmasıyla birlikte iç iradenin buna aykırı olması halidir.¹⁶ Bu nedenle nassların tefsirinde hangi metodun esas alınacağı ve hukuki işlemlerde hangi iradenin göz önünde bulunacağı açıklığa kavuşturulması gereklidir.¹⁷ Şimdi irade beyanı konusunda İslam Hukukçularının görüşlerini ele alıp tefsir konusuna değinmeye çalışacağız.

“İslam hukukçularının bazıları irade beyanında dış iradeyi esas alırken, bazıları iç iradenin de (niyet) göz ardı edilemeyeceğini savunmuşlardır. Bireyin iç iradesinde (batini=sübjektif) bulunan dış iradesine (zahiri=objektif) yansır ve ikisi arasında bir uyum bulunursa, burada hukuki açıdan bir mesele yoktur. Ancak batini irade ile bunun tezahürü olan zahiri irade arasında bir farklılık mevcutsa hangisine itibar edilmelidir?¹⁸ Hile-i şer'iyyenin odak noktası burasıdır. Öncelikle bu farklılıklara bir göz atalım:

1) Sözüün maksatsız olarak söylenmesi.¹⁹ Deli, baygın, sarhoş ve uyuyan kimselerin kullanmış olduğu sözlerin geçersiz olduğu hususunda fukahanın –sarhoşluk

---

¹³ Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 81.

¹⁴ Şehristani, *El-Milel Ve'n Nihal*, çev: Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 180.

¹⁵ Saffet Köse, *a.g.m.*, 19.

¹⁶ Saffet Köse, *a.g.e.*, 61.

¹⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 61.

¹⁸ Saffet Köse, *a.g.e.*, 62.

¹⁹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 62.

dışında- ittifakı vardır. Hz. Peygamber'in (s.a) “*Ümmetimin üç kısmından kalem kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, ergenlik çağına ulaşıncaya kadar çocuktan ve ayılıncaya kadar mecnundan*”²⁰ hadisi-i şerifi buna delildir. Sarhoşun sözlü tasarruflarını Hanefiler, Malikiler ve bir kısım Şafiiler kabul etmiştir. Bu çerçevede onun boşaması, akitleri ve alım-satımı gerçekleşmiş olur. Hanefiler hataen söylenen sözlerin de geçerli olduğu kanaatindedir.

2) Kişinin manasını bilmeden sarf ettiği sözler.²¹ Buna “telkin” örnek verilebilir. Fukahaya göre telkinin bir geçerliliği yoktur ve herhangi bir hüküm içermez. Hanefilerin çoğunluğuna göre, bazı akitler şaka ve ciddiyetsizlik götürmez, tasarruf edilen söz şaka dahi olsa geçerli olur. Nikah ve talak bu akitlere örnektir. Hanefilerin bu görüşü aksine, Hz. Ömer döneminde şöyle bir olay meydana gelmiştir: Bir kadın kocasından kendisine bir isim vermesini istemiş, adam da hanımına “Tayyibe” adını vermiş. Kadın “Hayır beni Haliyye Talik (boş) diye isimlendir” demiş. Adam: “Sen Haliyye Taliksin” deyince karısı Hz. Ömer’e “Kocam beni boşadı” diye şikayette bulunmuş. Sonrasında kocası gelip olayı anlatınca Hz. Ömer bunun talak olmadığını söyleyerek kadını kocasına teslim etmiştir.²²

3) Bireyin yükümlülük veya akit kurmayı amaçlayan sözü bilinçli olarak söylemesi ve bununla başka bir maksada yönelmesi.²³ Buna misal; şaka, alay ve ikrah halini verebiliriz. İkrah, kişiyi zorlayarak istemediği bir işi yaptırmak demektir. Kişinin bu durumda rızası ortadan kalkmaktadır. İkrah hali, zahiri lafzın en önemli örneğidir. Kişinin bu hal altındayken sarf ettiği sözlerin hükmü nedir? Hanefiler burada rızaya bakmaksızın, sözlü beyanı esas almışlardır. Bu durumda talak, nikah, nezir, yemin ve zıhar gibi sarf ettiği sözler geçerli olup, ikrah hali bunları ortadan kaldırmaz. Şafiiler, Hanbeliler ve Malikilere göre ikrah altındaki mükrehin sarf ettiği sözler geçersizdir. Rabbimiz ayet-i kerimede, “*kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna.*”²⁴ buyurmuş ve mükrehten sorumluluğu kaldırmıştır. Hz. Peygamber (s.a) zorlama halinde hükmün kalkacağını buyurmuştur.²⁵

---

²⁰ Buhari, “Talāk”, 11. “Ne müstekreh ne de mecnun’un talakı muteber değildir.”

²¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 63.

²² İbn Kayyim el- Cevziyye, *İ’lamü’l-Muvakkı’in* (Beyrut: 1973), III, 63.

²³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 63.

²⁴ en-Nahl 16/106.

²⁵ Buhari, “Hudud” 22, “Talāk” 11.

4) Bireyin yükümlülük veya akit kurmayı ifade eden sözünün, anlamını bilerek ve telaffuzunu isteyerek söylemesi, ancak bununla başka bir şeyi kastetmiş olması.²⁶ Tiyatro veya sinemadaki oyuncuların akitleri (yemin, evlenme, boşanma) bu konuya örnektir ve bu akitlerin herhangi bir geçerliliği yoktur.

5) Sözlük manasıyla özel bir akdin kurulmasına yönelik olan bir sözü kullanmak ve beraberinde başka bir akdin kurulmasını kastetmek.²⁷ Örneğin, asıl borçlunun da sorumlu olması şartıyla yapılan havale akdi havale değil, kefalet akdi olur veya hediyesi 20 TL denilen kitap hediye/hibe edilmiş olmaz, satılmış olur. Hanefilerin “Akitlerde itibar edilen kasıt ve manalardır, lafız ve kalıplar değildir”²⁸ ilkesinden çıkardıkları bu manadır. Ancak bey’ akdiyle faize yol bulma veya nikah akdiyle hülleğe başvurma konularında bu kaideye dikkat edilmemiştir.²⁹

6) Sözü, akdin kurulması maksadıyla manasını anlayarak ve bilinçli olarak söylemekle birlikte; akdi, kanun koyucunun gözettiği maksat dışında mubah olmayan başka bir şeye aracı kılma;³⁰ ancak akidde Şari’in gözettiği maksat dışında, mubah olan başka bir maksat gözetilmişse bu tür akitler sahihtir.³¹ Hasta bir adamın, kendi ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla bir kadınla evlenmesi gibi.³²

İslam hukukçularını ihtilafa düşüren durum ise, kanun koyucunun gözettiği amaç dışında, başka bir amaç gözetilerek yapılan akitlerdir. Bu akitlerde bazı İslam hukukçuları dış iradeyi, bazıları ise iç iradeyi temel almışlardır.

Şafiiler ve Hanefiler iç iradeye değil, kişinin beyanı olan dış iradeyi esas almışlar, Hanbeli ve Malikiler ise niyet ve maksadı esas almışlardır.³³

İmam Şafii (ö. 204/820) *el-Ümm* adlı eserinde “Benim görüşüm şudur: Objektif olarak geçerli olan bir akdi, bir suçlama veya âkideyn arasındaki bir âdet sebebiyle yok saymam ve şekil itibariyle geçerlilik şartlarını taşıyorsa onu geçerli sayarım; ancak akdi fasid edecek iç iradeyi açığa vurduysa onu hoş görmem, çirkin bulurum.”³⁴ Bu görüşe dayanarak İmam Şafii ölüm hastalığı sırasında karısını bâin talakla boşayan kişinin ölümüyle, karısının iddet bekleme süresi içinde olsa dahi mirasçı olamayacağını

²⁶ Saffet Köse, *a.g.e.*, 63.

²⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 63.

²⁸ Mecelle, md. 3.

²⁹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 69.

³⁰ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler* (İstanbul: A.H.İ Yayıncılık, 2006), 63-65.

³¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 69.

³² Saffet Köse, *a.g.e.*, 70.

³³ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), II, 40.

³⁴ Şafii, *el-Ümm* (Beyrut, 1993), III, 65; Zekiyyüddin Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, çev: İbrahim Kafi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 204.

hükmeder. İmam Şafii bu görüşünün dayanağı olarak Kuran-ı Kerim ve sünnetten çeşitli deliller getirmektedir.³⁵

Hanefi mezhebi de zahire göre hüküm vermeyi esas almış olmakla beraber, “iradeyi ortaya çıkaran ve rızayı işaret edecek belirtiler bulunduğu zaman eylemler sözlerin yerine geçer”³⁶ demişlerdir. Buna bakarak Hanefilerin “şekilcilik ile ahlakçılık”³⁷ arasında daha orta bir noktada olduklarını görmekteyiz. Mesela, ölüm hastalığı halinde talak ile karısını boşayan kimsenin hali. Burada kişinin rızası açıkça ortada olduğu için Hanefiler kadının miras hakkını yok saymamışlardır.

Hanbeli ve Maliki mezhebi, hükümlerde mana ve maksada itibar etmekle birlikte kişinin maksadını açığa çıkaran fiilleri de göz ardı etmemiştir.

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) bu konuda şöyle demiştir:

“Şer’i deliller ve kaideler akitlerde geçerli olanın iç irade olduğunu ortaya koymuştur. Maksat, akdin sıhhati ve fesadına, helalliği ve haramlığına tesir eder. Ameller niyete göre şekil alır; bazen helal bazen de haram olur. Mesela hayvan, yemek niyeti ile kesilirse helal, Allah’tan başka birisi adına kesilirse haram olur.”³⁸

İslam hukukunda zahiri ve batini iradenin esas alınması konusunda, zahiri iradeye nazaran - batini iradenin zahiri iradeyle çatışmadığı sürece - batini iradenin nassların ruhuna daha uygun olduğu görüşünü kabul etmek gerekir.³⁹ Hz. Peygamber (s.a) “İnsan vücudunda bir et parçası var ki o iyi olursa tüm vücut iyi olur, o et parçası bozulursa tüm vücut bozulur; bu et parçası kalptir”⁴⁰ buyurmuştur. Bu hadisi şerife göre batini irade, zahiri iradeden önce gelmekte ve iç irademizin durumu dış irademize yansımaktadır.

İslam hukukunda hüküm verirken beyan edilen iradenin özü ve şekli tartışma konusu olduğu gibi, nassların yorumunda da bu durumu görmekteyiz. Zira kanuna karşı hilenin dayanaklarından biri de nassların zahirine itibar edilmesidir.⁴¹ Bu durumda işin içine nassların tefsiri girer. Tefsir ise, Kuran-ı Kerim’in manalarını keşf ve anlamakta

³⁵ Bu konuda bk. Saffet Köse, *a.g.e.*, 70-77.

³⁶ Saffet Köse, *a.g.e.*, 77.

³⁷ Noel J. Coulson, *İslam Hukuk Biliminde İhtilaf ve Gerilimler*, çev: Ferhat Koca (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 110.

³⁸ İbn Kayyim el- Cevziyye, *a.g.e.*, 109.

³⁹ İbrahim Kafi Dönmez, “Amel”, *DİA*, c. 3 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 18.

⁴⁰ Buhari, “İman” 39.

⁴¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 81.

güçlük çektiğimiz lafızları beyandır.⁴² Kanunun (nass) uygulanması bir anlamda onların tefsiri demektir.⁴³

İradesini beyan edenin ne kastettiğini araştırmak adaletin gereğidir.⁴⁴ Ancak bu araştırmayı yaparken kanun koyucunun bu kanundan öngördüğü amaç ve idame etmek istediği değerler dikkatten kaçmamalıdır.⁴⁵ Kanunlar bireye verilen özgürlükleri, namus, mülk, hayatın devamı, toplum ve birey ilişkilerinin makul bir şekilde uygulanmasını amaçlar.⁴⁶ Kanun koyan ve tatbik eden makamların bu husustaki titizlik derecesi ne kadar fazla olursa ferdin cemiyetten edineceği emniyet hissi de o kadar kuvvetli olur ki, hukuk nizamının da esas itibariyle gayesi budur.⁴⁷

İşte İslam hukukçularına bu durumda görev düşmektedir. Nasslarda kanun koyucunun ne murad ettiği ve ne gaye güttüğü araştırma alanları olmuştur. Nassların lafzi manasına bakılacak mı yahut meselelerde zaman ve mekanın değişimini göz önünde bulundurup nassların uygun formlarına da itibar edilmeli mi? İnsanın ve toplumun ihtiyaçları da dikkate alınmalı mı? Toplum veya ferdi içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtarmak gerekir mi? gibi sorularla karşı karşıya kalınmıştır.

İslam hukukunun temel kaide ve prensipleri, yeni hadiselerin hükümlerini içine alma ve detaylandırma bakımından şaşılacak bir elastikiyete, yumuşaklık ve genişliğe sahiptir.⁴⁸

Çağdaş müfessir ve fakihlerden İbn Aşur (ö. 1973) bu konuda şöyle demektedir:

“Rasulullah (s.a) zamanında hukukun ayrıntıya girdiği konuları araştırdım ve bunların çoğunluğunun ibadet ahkamına ait olduğunu gördüm. Hatta, o derecede ki, dikkatli incelerseniz hadis kitaplarındaki ibadetlerle alakalı bölümlerin, muamelatla (kamu hukuku ve özel hukukla) alakalı bölümlerin aksine, en geniş kısmı oluşturduğunu görürsünüz. Bu, ibadetlerin belli gayelere dayanıp, ruhsat hükmü altına giren bazı özel haller dışında bütün insanlık için ve her asırda sürekli ve bağlayıcı olmasında herhangi bir zorluk bulunmamasındandır. Oysa, muamelat böyle değildir. Zaman ve durumların değişmesiyle birlikte, muamelatla ilgili ayrıntı sayılan normların da değişmesine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, muamelatla ilgili konularda değişmez hükümler getirmek, ümmetin

---

⁴² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 214.

⁴³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 83.

⁴⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 84.

⁴⁵ Zahit İmre, *Medeni Hukuka Giriş* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1976), 170.

⁴⁶ Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantığı ve Tefsir* (Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1948), 73-74.

⁴⁷ Hamide Topçuoğlu, “Kanuna Karşı Hile: Kanundan Kaçınma Yolları”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1950), 4.

⁴⁸ Saffet Köse, *a.g.e.*, 81.

tabakalarından pek çoğu için büyük bir zorluktur. İşte bu yüzden, ibadetlerde kıyas yapılabilmesi çok nadir olmuş, kıyasların büyük çoğunluğu muamelat kısmında gerçekleşmiştir.

Ayrıntıya girilmemesi gayesine bağlı olarak, Kuran-ı Kerim'deki muamelatla ilgili normların külli (genel) karakterde ortaya konduğunu görüyoruz. Hatta, o derecede ki Allah Teala miras hükümlerini Kur'an'da ayrıntılı olarak açıklayınca, Hz. Peygamber (s.a) “Allah Teala, farz olan payların (feraiz) taksimini, bizzat kendisi üstlendi” buyurmuştur.⁴⁹

Bu bağlamda, ibadet ile alakalı konularda fertler için – özel durumlar hariç – sınırlar çizilmiş, hükümlerin bağlayıcılığı ve devamlılığı sağlanmıştır. Ancak muamelat ile ilgili hükümlerde sınır getirilmemiş ve ferdin yararı gözetilerek boşluklar bırakılmıştır. İşte bu durumda “toplumun ihtiyaçları ve içinde yaşadığı dönemin gereklerini dikkate almaksızın”⁵⁰ “kanunları şekilci bir anlayışla kesin bir tarzla uygulamak, çoğu zaman haksızlıklara yol açabileceği gibi fertlerde de eziyete dönüşebilir.”⁵¹

Bu durumda İslam hukukçuları devreye girer. Muamelatla ilgili hükümlerde toplum veya insan yararını hedef alan yeni hükümler koyabilir. Sahabe dönemine baktığımız zaman nassların lafzıyla beraber mana ve maksatlarının da gözetildiğini görürüz.

Kur'an-ı Kerim'de zekatın kimlere verileceği bildirilmiştir.⁵² Müellefetü'l kulüba yeni kalpleri İslam'a ısındırılacak kimselere de zekattan pay düşmektedir.⁵³ Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir devirlerinde bu uygulama devam etmiştir. Hz. Ömer dönemine gelindiğinde müellefe-i kulübün zekattan payı kaldırılmıştır. Hz. Ömer Müslümanların artık onlara ihtiyacının kalmadığını ve İslam'ın üstün kılındığını düşünerek bu uygulamayı kaldırmıştır.⁵⁴

Hz. Ömer fethedilen arazilerdeki uygulamayı da kaldırmıştır. Hz. Peygamber, Enfal suresinin 41. ayetine uygun olarak arazinin 1/5'nin ayrılmasından sonra,

---

⁴⁹ İbn Aşur, *Mekasıdu's-Şeriatü'l-İslamiyye*, çev: M. Erdoğan, V. Akyüz, *İslam Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi)* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 274-275.

⁵⁰ Wael B. Hallaq, “Bir Osmanlı Reform Öncüsü: Örf ve Hukuki Değişim Üzerine İbn Abidin”, çev: Ömer Faruk Ocakoğlu, *Usul İslam Araştırmaları*, sy. 3 (Haziran 2005): 184.

⁵¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 85.

⁵² et-Tevbe 9/60.

⁵³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir* (Beyrut: 2005), II, 14.; ayrıca bk. Subhi Mahmasani, “Hükümlerin Değişmesi İlkesi”, çev: Kaşif Hamdi Okur, “*Hükümlerin Değişmesi İlkesi*”, Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu (Ankara: FCR Yayın, 2011), 98.

⁵⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 88.

ganimetlerin fethedenler arasında paylaştırılmasını istiyordu. Ancak Hz. Ömer Şam, Irak, Mısır ve Horasan'ın fethinden sonra bu hükmü kaldırmıştır. Arazi için haraç vergisi, sahipleri için de cizye vergisi belirleyerek araziyi eski sahiplerinin elinde bıraktı. Zira bunu, kamu yararı için devlete daimi bir gelir getireceğini düşünmüştü.⁵⁵

Bu örneklerden de görüldüğü gibi, sahabe döneminde sadece nassların zahirine (lafzına) göre değil, mana ve maksadına da itibar edilmiş ve içtihat kapısını kapatmayarak teorinin pratik hayata uygulanmasını kolaylaştırmışlardır.⁵⁶

Meselelerin şeklen hukuka uygun olması yeter görülüp, maksadın göz ardı edilmesi, hukuk metinlerinin ruhu gözetilmeksizin lafzi yoruma itibar edilmesi hile-i şer'iyyenin temelini oluşturmaktadır.⁵⁷

Bir taraftan ideal kanun kurallarını ararken (idealizm), diğer taraftan toplum hayatının gerçekleri (realizm), teorik kanunu pratik hayata aktarırken karşılaşılan zorluklar ve problemler; bu problemleri çözecek ve uzlaştıracak bir çıkış yolu arama çalışmaları. İşte tam bu noktada karşımıza hile-i şer'iyye çıkmaktadır. Hile-i şer'iyye esasında yukarıda sıraladığımız konuların arasındaki boşluklardan çıkan küçük bir ayrıntı gibi gözükse de İslam hukukçuları arasında sert tartışmalara sebep olmuştur. Şimdi hile-i şer'iyyeyinin ne demek olduğunu ve mahiyetini ayrıntılı bir şekilde incelemeye çalışalım.

---

⁵⁵ Subhi Mahmasani, "Hükümlerin Değişmesi İlkesi" çev: Kaşif Hamdi Okur, *a.g.m.*, 101.

⁵⁶ Saffet Köse, *a.g.e.*, 88.

⁵⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 90.

BİRİNCİ BÖLÜM

HİLE-İ ŞER'İYYENİN TANIMI VE MEŞRUIYET TARTIŞMALARI

1.1. HİLE-İ ŞER'İYYENİN TANIMI

1.1.1. Tanımı

1.1.1.1. Lügatta Hile

Hile (الحيلة) kelimesi (حال - يحول) fiil kökündendir. Çoğulu ise (حيل) “hiyel”dir. Sözlükte “çare, maharet, beceriklilik” gibi anlamlara gelir.⁵⁸ Hile manasına gelen çare, Kur'an-ı Kerim'de “*Erkekler, kadınlar ve çocuklardan içinden zayıf sayılanlar (yani çaresiz kalanlar hiçbir kurtuluş yolu bulamayanlar müstesna)*”⁵⁹ şeklinde geçmektedir. Klasik kaynaklarda hile yerine daha çok “mahreç” (المحرع) kelimesi kullanılmıştır. Mahrec ise, “çıkış yeri” manasındadır.⁶⁰ İmam Muhammed'e ait ilk hiyel kitabının adı *el-Meharic fi'l – Hiyel (المخارج في الحيل)*'dir.⁶¹ Meharic, “Şeri (hukuki) bir felah, hukuki bir önlem veya hukuki bir çıkış yolu” gibi manalara gelir.⁶² Yaşayan Türkçede ise “hile” kelimesi “çare” anlamında değil de “aldatma, kandırma” manasında kullanılmaktadır.⁶³ Arapçada hile manasına gelen başka kelimeler de vardır. Bunlar hud'a (الخدعة) veya hadi'a (الخدعة), mekr (المكر), keyd (الكيد), tedlis (التدليس), tagrir (التغريير), gaşş veya gışş (الغش) gibi kelimelerdir.⁶⁴

1.1.1.2. Istılahta Hile

Istilahta hiyel; amel ve tasarrufları şeklen ve zahiren hukuka uygun düşürmek, yasak fiilleri görünüşte meşru bir şekilde yapabilmek için bulunan yollar, çareler, çıkış yolları olarak tanımlanmıştır.⁶⁵

⁵⁸ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 199.

⁵⁹ en-Nisa 4/98.

⁶⁰ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 336.

⁶¹ Bu kitabın İmam Muhammed'e nisbeti konusunda bk. Saffet Köse, *a.g.e.*, 29-94.

⁶² Mustafa Baktır, “İslam Hukukunda Hile-i Şeriyye”, *İslami Araştırmalar*, sy. 2 (1986): 71.

⁶³ Hamide Topçuoğlu, *a.g.e.*, 16.

⁶⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 94-101.

⁶⁵ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 199-200.

Şemsüleimme es-Serahsi (ö. 483/1090) hilenin mahiyeti ve hükmü hakkında şöyle demiştir: Hoşuna giden bir kadın olan kimse “ona kavuşabilmem için bu hususta çare (hile) nedir?” diye sorduğunda, “onunla nikahlan” denir. Bir cariye arzu eden “ona ulaşabilmem için çare nedir?” diye sorsa “onu satın al” diye cevap verilir. Hanımıyla bir arada olmaktan hoşlanmayan kişinin “ondan kurtulmam için çare (hile) nedir?” şeklinde sorusuna “onu boşa” denir. Boşandıktan sonra “Pişman oldum” der bu konuda çare (hile) isterse “ona dön” denir. Üç talakla boşamış ve kadın da hatasından vazgeçip tövbe etmiş ve birbirlerine dönmek hususunda çare (hile) istemişlerse onlara kadının bir başkasıyla gerçek evlilik yapması söylenir. O halde hükümlerdeki hileleri kerih gören hakikatte ancak şer’i hükümleri kerih görmüştür. Bunları karıştıran ve sıhhatinden şüphe edende akıl kıtlığı vardır. Sonuç olarak kişiyi haramdan kurtaran veya helale götüren hileler güzeldir. Birisinin hakkını yok edip hakkı batıl, batılı hak gösteren ve şüpheye götüren hile tahrimen mekruhtur. Önceki söylediğimizde ise bir zarar yoktur. Çünkü ayeti kerime’de “*iyilik ve takva hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın*”⁶⁶ buyrulmuştur. Birinci grupta olanlar iyilik ve takvada yardımlaşma; ikinci gruptakiler ise kötülük (günah) ve hasımlıkta yardımlaşmadır.⁶⁷

Şatibi’ye (ö. 790/1388) göre hiyel, aslında caiz olan bir fiili veya şer’i bir hükmün iptali ve şekil itibariyle başka bir hükme çevrilmesi demektir. Böylece işlenen fiilin sonucu, şer’i kaideleri zedelemektedir. Mesela: Zekattan kaçmak için bir mükellefin yılın dolmasıyla malını bir kimseye hibe etmesi. Esasında hibe caizdir, ancak mükellef zekatı vermemek için bu yolu seçmemiş olsaydı, yasaklanmış bir duruma düşecekti. Böyle bir amaçla malın hibe edilmesi, mükelleften zekatı düşürür, ancak ortaya mefsedet çıkarır. Oysa hibe ve zekat bir maslahat elde etmek için vardır. Bir tasarrufun hile olarak kabul edilmesi, onun şer’i bir hükmü iptal kastıyla ortaya konulması şartına bağlıdır.⁶⁸

Şatibi’nin bu görüşünden onun hileyi üç kısma ayırdığı anlaşılır.

- 1) Batıl olduğunda ihtilaf bulunmayan hileler: Münafıkların ve mürailerin hileleri gibi.
- 2) Caiz olduğunda ihtilaf bulunmayan hileler: Müşkül durumda küfür kelimesini söylemek.

⁶⁶ el-Maide 5/2.

⁶⁷ Serahsi, *el-Mebsut* (Beyrut, 1993), XXX, 209-210.

⁶⁸ Şatibi, *el-Muvafakat*, çev: Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz yayıncılık, 2016), IV, 201.

3) Yukarıdaki iki duruma dahil olmayan açık bir delil bulunmayan, kapalılık halindeki hileler. Bu kısım hakkında alimler fikir ayrılıkları yaşamıştır. İhtilafli hileler bu konudur.⁶⁹

Şatibi (ö. 790/1388) hile-i şer'iyenin mahiyeti hakkında şunları söyler: “Yüce Allah bazı şeyleri haram, bazılarını da helal kılmıştır. Bunu mutlak olarak yapmıştır. Namaz, oruç, hac gibi ibadetleri mutlak vacip kılmıştır. Zina, riba, adam öldürme gibi filleri ise haram kılmıştır. Bazı şeyleri de sebeplere bağlayarak (zekat, kefare, nezre vefayı, ortak için şufa hakkını) vacip kılmıştır. Bazılarını da sebeplere bağlayıp (boşanmış kadından, gasbedilmiş veya çalınmış maldan faydalanma) haram kılmıştır. Kişi kendisine vacip olan bir hükmün düşmesi veya haram olan bir şeyin mübah kılınması için bir çabada bulunur ve böylece görünüş itibariyle vacip olan vaciplikten çıkar ya da haram olan şeklen helale dönüşür. Kişinin (mükellef) uğraştığı bu çabaya “hile” ya da “tahayyül” denir.”⁷⁰

Şatibi (ö.790/1388), hilenin mahiyetini anlattıktan sonra eserinde hile hakkında çeşitli örnekler verir. Mesela: “Namaz vakti giren bir kimsenin, vacip namazı kendisinden düşürmek için şarap ya da uyku ilacı içer; böylece akli başında değilken namaz vakti çıkmış olur veya dört rekatlı namazı kısaltmak için yolculuğa çıkar. Aynı şekilde Ramazan ayına erişen bir kimsenin oruç tutmamak için yolculuğa çıkması gibi vb.”⁷¹

Muhammed Tahir b. Aşur (ö.1973) hileyi şu şekilde değerlendirmiştir: Hukuka karşı sorumluluktan kurtulmak için gözetilen bir gayeden ötürü, hukuken yasal olan bir fiilin, caiz olan bir fiil görüntüsüyle veya hukuken (şer'an) muteber olmayan bir fiilin muteber olan bir fiil şeklinde ortaya konulmasıdır. Hileye başvurmak, şer'an (kanunen) yasaktır. Bunu bizzat yasaklayan ise Şari'dir.⁷²

Hayreddin Karaman hileyi, amel ve tasarrufları şeklen ve zahiren fıkha uygun hale getirmek, yasak olan fiilleri görünüş itibariyle meşru yapabilme yolları, çareleri, çıkış noktaları olarak tarif etmiştir.⁷³

Görüldüğü gibi fukaha hileyi tanımı ve mahiyeti olmak üzere iki grupta ele almaktadır. Fukahanın çoğunluğu ibadetin ruhuna ve şari'nin temel amaçlarına aykırı olan hileyi kerih görmüştür.

⁶⁹ Şatibi, *a.g.e.*, çev: Mehmet Erdoğan, II, 387-388.

⁷⁰ Şatibi, *a.g.e.*, çev: Mehmet Erdoğan, II, 379-380.

⁷¹ Şatibi, *a.g.e.*, çev: Mehmet Erdoğan, II, 380.

⁷² İbn Aşur, *a.g.e.*, çev: M. Erdoğan, V. Akyüz, 298.

⁷³ Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975), 77.

Çağdaş İslam alimlerinden Muhammed Tahir b. Aşur (ö. 1973) ise Serahsi'nin aksine, “izin verilmiş bir neticeye kendi asli şeklinden başka bir yolla veya vesileler yoluyla ulaşmanın hile olmadığını”⁷⁴ ileri sürmüş ve bunlara “tedbir”, “hırs/ihtiras” ya da “takva”⁷⁵ adını vermiştir. Kişinin sevdiği bir kadına ulaşması için onunla evlenmesi en iyi yoldur (tedbir) demiştir.⁷⁶

İslam hukukunda hile hakkında doktora yapan Saffet Köse ise “fıkıh alimlerinin meşru bir neticeye yine meşru yollarla harama düşmeden nasıl ulaşılır sorusuna verdikleri cevaba hile dediklerini, ancak bunun “hile” den ziyade “fetva” olduğunu söylemiştir”⁷⁷ ki bu görüş bize de daha uygun gözükmektedir.

Buraya kadar incelediğimiz hile tanımı ve çeşitlerinde: “meşru yollardan meşru bir neticeye ulaştıran” hile ve “gayri meşru yollardan caiz olmayan bir neticeye ulaştıran” hilenin üzerinde durduk ve misallerini verdik. Bir de caiz yollarla (meşru) caiz olmayan (gayri meşru) neticelere ulaşmak için yapılan hileler vardır. Yani, şekil itibarıyla meşru bir muamele, ancak bu meşru muamelenin ardına gizlenmiş gayri meşru bir netice elde etme arzusuna sahip olan hilelerdir.⁷⁸ Mesela; kanun koyucu üç talak ile boşanmış kadının eski kocasıyla yeniden birleşebilmesi için kadının bir başka adamla sahipsiz bir evlilik yapıp sonra ikinci kocasının onu boşaması halinde iddet süresi dolduktan sonra eski kocasına helal olacağı hükmünü koymuştur.⁷⁹

Rifâa el-Kuazi karısını boşamış, karısı ise Abdurrahman b. ez-Zebir ile sahipsiz olmayan şekli bir evlilik yapmıştı. Hz. Peygamber kadının amacının eski kocasıyla yeniden birleşmek olduğunu anlayınca: “Sen Rifaa’ya dönmek mi istiyorsun? Sen yeni kocanla fiili evlilikte bulunmadıkça ona dönemezsin” buyurdu.⁸⁰ Bu olayda hilenin tüm unsurları bir araya gelmiştir. Kusursuz bir evlilik, kanun koyucunun maksadına ters bir sonuç ve eski kocayla birleşme maksadı yani hile kastı.⁸¹

Allah Rasulü'nün sadaka alması haramdır.⁸² Hz. Aişe'nin azatlı cariyesi Berire kendisine sadaka olarak verilen etin bir kısmını Hz. Aişe'ye hediye etmişti. Hz. Peygamber hediyenin nereden geldiğini sorunca, Hz. Aişe “onu bize Berire kendisine

⁷⁴ İbn Aşur, *a.g.e.*, çev: M. Erdoğan, V. Akyüz, 298.

⁷⁵ İbn Aşur, *a.g.e.*, çev: M. Erdoğan, V. Akyüz, 298.

⁷⁶ İbn Aşur, *a.g.e.*, çev: M. Erdoğan, V. Akyüz, 298.

⁷⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 108.

⁷⁸ Saffet Köse, *a.g.e.*, 111.

⁷⁹ el-Bakara 2/230.

⁸⁰ Buhari, “Talak”, 4.

⁸¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 113.

⁸² Buhari, “Zekat”, 61.

sadaka olarak verilen koyundan gönderdi” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a) “Bu Berire’ye sadaka, bize hediyedir”⁸³ demiştir. Burada Hz. Peygamber (s.a) kendisine konulan sadaka yasağını ihlal etmemiş, hile kastıyla herhangi bir muamelede bulunmamıştır.⁸⁴

Yukarıdaki verilen iki olay karşılaştırılacak olursa, ilk olayda evlilik, ikinci vakada kendi mülkiyetine giren malı hediye etme, birinci aşamada iki olayda da şekil itibariyle meşrudur. İkinci aşamaya geçtiğimizde, ilk olayda “eski kocaya dönme maksadı”, ikinci olayda “normal seyirinde gelişmiş hadise”⁸⁵, ilk olaya hile derken, ikinci olaya hile denilemez.

İmam Muhammed’e atfedilen *el-Meharic fi’l Hiyel*’de verilen şu örnek de bu konuya temas etmektedir:

“Bir adam karısını üç talakla boşasa, kadın iddetini tamamladıktan sonra başka bir adamla gerçek evlilik yapıp daha sonra boşansa, bu kadının iddetini bekledikten sonra birinci kocasıyla tekrar evlenmesi caiz olur. Eğer kadın gelip ikinci şahsa “eski kocama helal kılmak için benimle evlen” derse veya ilk koca bir başkasına “bu kadınla evlen onu bana helal kıl” derse ve adam onunla bu niyetle evlenir veya ikinci koca “Seni ilk kocana helal kılmak için evleniyorum” derse bu ikinci evlilikle kadın kocasına helal olmaz.”⁸⁶

İslam hukukunda meşru bir yolla gayr-i meşru bir sonuca ulaşmak tartışma konusu olmuştur. Eğer muamelenin zahirine itibar edilecekse bu muamele hukuka uygun ve meşrudur; eğer onun asıl amacına itibar edilecekse söz konusu muamele hukuka aykırı olur.⁸⁷ İşte bu hususta görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

1.2. MEŞRUIYET TARTIŞMALARI

1.2.1. Caiz Olan Hile-i Şer’iyye’nin Delilleri

1.2.1.1. Kur’an-ı Kerim’den Deliller

Kur’an-ı Kerim’de yer alan bazı kıssalar ve ayetlerde hilenin caiz olduğu görülmektedir. Bu ayet ve kıssalara şu örnekler verilebilir:

---

⁸³ Buhari, “Zekat”, 62.

⁸⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 113.

⁸⁵ Saffet Köse, *a.g.e.*, 113.

⁸⁶ İmam Muhammed, *el-Meharic fi’l-Hiyel*, nşr: Josaph Schacht (Leipzig: 1930), 55.

⁸⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 112.

1) Kur'an-ı Kerim'de Yusuf kıssası; *Yusuf'un huzuruna girdiklerinde öz kardeşini yanına aldı (ve ona gizlice) "Ben gerçekten senin kardeşimim, onların yaptıklarına üzülmeye" dedi. Yusuf, onlar için yüklerini hazırlattığı zaman (saraya ait bir) su kabının kardeşinin yükü içine konmasını sağladı. Sonra arkadan seslenen biri "Ey kafile! siz mutlaka hırsızsiniz!" diye bağırdı. Kardeşleri onlara dönerek "Ne arıyorsunuz?" dediler. "Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü (bahşiş) var" diye cevap verdiler. (içlerinden biri) "Ben bu söze kefilim" dedi. Onlar, "Allah'a andolsun ki bizim bu yerde fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz, biz hırsız da değiliz" dediler. (görevliler) "Peki yalan söylüyorsanız (sizde) bunun cezası nedir?" diye sordular. "Onun cezası, kayıp eşya kimin yükünde bulunursa onun buna karşılık alıkonulmasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız" dediler. Bunun üzerine Yusuf kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte Biz Yusuf'a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoymazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.*⁸⁸

Bu kıssadan, hukuka aykırı olmayan amacı elde etmek için hukuki çarelerden yararlanmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹

Aynı şekilde onda mübaha götüren ve haklara ulaşmaya sebep olan hilenin caiz olduğuna delalet vardır. Çünkü bu fiilin yapılmasından Allah razı olmuş ve onu kötü görmemiştir. Kıssanın sonunda, "Biz Yusuf'a böyle bir çare öğrettik" buyurulmaktadır.⁹⁰

2) Kur'an-ı Kerim'de Hz. Eyüp (a.s) ile ilgili; Allah'tan bir imtihan olarak Eyyüp Peygamber çocuklarını ve servetini kaybetmiş ve ağır bir hastalığa tutulmuştu. Eyyüp Peygamber'e hastalığı süresince eşi hizmet etmişti. Fakat bir defasında üzüntüsü yüzünden Hz. Eyyüb'ü günaha ve isyana sevk edecek sözler söylemiş, buna canı sıkılan Hz. Eyyüp de iyileştiği zaman ona yüz sopa vurarak cezalandıracağına yemin etmişti. Allah Eyyüp Peygamber'e yeminini yerine getirme konusunda şu çareyi (hile) göstermiştir. "*(Bir yemin vardı) Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol.*"⁹¹ Bu ayette yapılması caiz olana hile ile ulaşmaya ve güçlüğü kendisinden ve başkasından hile ile kaldırmaya cevaz bulunmaktadır.⁹²

⁸⁸ Yusuf 12/ 69-76.

⁸⁹ Ekrem Buğra Ekinci, "İslam Hukukumuzda Hile-i Şer'iyyeye Dair", *AÜ Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi* 10, sy.1-2, (2006) : 9.

⁹⁰ Cessas, *Ahkamül Kuran*, (Beirut:2007), III, 176; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 209; İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 190; İbn Aşur, *a.g.e.*, çev: M.Erdoğan-V. Akyüz, 312; Saffet Köse, *a.g.e.*, 273-274; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 72.

⁹¹ Sa'd 38/44.

⁹² Cessas, *a.g.e.*, III, 384; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 209; İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 189; İbn Aşur, *a.g.e.*, çev: M.Erdoğan-V.Akyüz, 311; Saffet Köse, *a.g.e.*, 271-272.

3) İbn Abbas'ın rivayetine göre, Hz. İbrahim'in hanımları arasında bir tartışma yaşanmış, Sare kuması Hacer'in bir uzvunu kesmeye yemin etmiş, sonra da pişman olmuş ve bu yemininden kurtulmak istemiştir. Bunun üzerine Hz. İbrahim'e Cebrail gelerek Sare'nin Hacer'in kulağını delmesiyle yeminini gerçekleştirmiş olacağını bildirmiştir. Böyle bir hile ile Sare yemininden kurtulmuştur. Kadınların kulak delme adeti de buradan kalmıştır.⁹³

4) Allah Teala şöyle buyurmuştur:

*(Boşanan kadınlar) Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın, içinizde adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allah'a ve ahiret gününe inananlara öğütlenen budur. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa, Allah kendisine bir çıkış yolu gösterir. Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.*⁹⁴

Allah Teala bu ayette müttakilerin sıkıntılarını gidereceğini bildirmiş. Hile de darlıktan genişliğe çıkma yollarından biridir.⁹⁵

5) Hz. Salih'in yaşadığı ve peygamber olarak görev yaptığı Hicr şehrinde, dokuz elebaşından oluşan bir grup geceleyin bir baskınla Salih aleyhisselam ve ailesini yok etmeyi, kan davasında bulunacak olan akrabasına da “Biz Salih ailesinin öldürülmesi sırasında orada değildik” veya farklı kiraate göre, “Onun ailesini kimin öldürdüğünü görmedik” demeyi planlamışlardır. Onlar bu planları kurarken Hz. Salih kendisine inananlarla birlikte yurdu terk edip kurtulmuş, Semud kavmi ise şiddetli bir depremle yok olup gitmiştir.⁹⁶

Bu konuda Allah Teala Neml suresinde: “*Onlar böyle bir tuzak kurdular, biz de kendileri farkında olmadan bir plan kurduk. Bak işte tuzaklarının sonu ne oldu: “Onları da kavimlerini de (nasıl) toptan helak ettik!”* buyurmuştur.⁹⁷

Allah Teala bu ayette peygamberine hile yapanlara karşılık vererek onların hilelerini boşa çıkardığını bildirmiştir. Burada hile adaleti sağlamak için dara düşenin başvuracağı bir yol olarak gösterilmiştir.⁹⁸

6) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: “*Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkıyorlar. Halbuki Allah onların oyunlarını kendi başına çevirmektedir.*”⁹⁹

⁹³ Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, 9 ; Saffet Köse, *a.g.e.*, 272.

⁹⁴ et-Talak 65/2-3.

⁹⁵ İbn. Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 194-195; Saffet Köse, *a.g.e.*, 273.

⁹⁶ bk. Hud 11/66-67.

⁹⁷ en-Neml 27/50-51.

⁹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 190; Saffet Köse, *a.g.e.*, 275.

⁹⁹ en-Nisa 4/142.

Bu ayeti kerimede kendilerini Müslüman göstermek durumunda olan münafıkların yaptıkları hilelerden söz ediliyor. Maksatlarının gösteriş olup şekil itibariyle ibadet yaptıklarını söylüyor yani ibadetlerin arkasına gizlenip Allah'ı anmaktan geri kalıyorlar. Allah'ın onlara hilesi (hud'a) ise, bir işini gösterip aksini gizlemesidir.¹⁰⁰ Allah'ın böyle bir fiili gerçekleştirmesi, hileye başvuran kimsenin açıktan yaptığı muameleyle, bir başka şeyi kastetmesini kötü görmememizi gerektirir.¹⁰¹

7) Yusuf Peygamber'in kıssasında geçen diğer hileler:

Evinde bulunduğu kadın, onunla ilişkiye girmek istedi. Kapıları kapattı ve "haydi gel!" dedi. O da "Haşa, Allah'a sığınırım! Zira kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı. Gerçek şu ki zalimler iflah olmaz dedi. Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı. İşte biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık. Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı. İkisi de kapıya doğru koştu. Kadın onun gömleğini arkadan yakalayıp yırttı. Kapının yanında kocası ile karşılaştılar. Kadın kocasına dedi ki: "Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezası, zindana atılmak veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir?" dedi. Yusuf: "Asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi" dedi. Kadının akrabasından biri şöyle bilirkişilik yaptı: "Eğer gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; bu ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; bu doğru söyleyenlerdendir." Aziz, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce dedi ki: "Anlaşıyor ki bu iş, siz kadınların tuzağıdır. Sizin tuzağınız gerçekten yamandır. Yusuf! Sen bunu olmamış say! Hanım! Sen de günahının affını dile; çünkü sen günahkarlardan oldun!"¹⁰²

Kadın tarafından olan şahit, gömleğin arkadan yırtıldığını Hz. Yusuf'un gerçeği söylediğini, kadının ise suçlu olduğunu biliyordu. Ancak Hz. Yusuf'un haklı olduğunu ispat etmek için ve kadını suçlamaya hazır olduğu bir anlayışı hissettirmemek için hakkı ortaya çıkarma konusunda çok ince bir davranış sergilemiş ve şöyle demiştir: "Kadının sözüyle Hz. Yusuf'un sözü çelişmektedir. Her ikisi de haklı olduğunu söylüyor. Eğer Yusuf'un gömleği önden yırtılmış ise kadın doğru, Yusuf yalan söylemiştir. Gömlek arkadan yırtılmış ise kadın yalancı, Yusuf doğru söylemiştir." İlk önce gömleğin önden yırtılmış olduğunu söylemesi kendisinden şüpheyi yok etmek, kadınla Yusuf arasında geçen olayı bildiğini fark ettirmemek ve esas amaç ikinci şıkka hazırlık ve giriş içindir. Böylece birinci ifadede kadının yalancılığı, ikincide ise Yusuf'un doğru söylediği ortaya çıkmıştır. Olaya bilirkişilik yapan kimse; Aziz'in doğruyu yanlıştan ayırt etmesi için ancak zeki ve akıllı kimselerin anlayacağı gizli bir yola başvurmuş ve esas olan Yusuf'a bir kötülük gelmemesi amacını gerçekleştirmiştir. Allah kadının hilesini kendi

¹⁰⁰ Saffet Köse, a.g.e., 277.

¹⁰¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., III, 190; Saffet Köse, a.g.e., 277.

¹⁰² Yusuf 12/23-29.

akrabasından bir şahitle defetmiştir. Aziz de Hz. Yusuf'un iffetli olduğunu ve karısının isteğini geri çevirdiğini anlamıştır.¹⁰³

Hz. Yusuf'un kardeşlerine hilesi, Kuran-ı Kerim'de şöyle geçer:

Yusuf'un kardeşleri (tahıl almak üzere) gelip huzuruna girdiler. Kardeşleri onu tanımadıkları halde Yusuf onları tanımıştı. Yüklerini hazırlayınca, "Sizin baba-bir kardeşinizi de bana getirin" dedi. Görüyorsunuz ki ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben iyi bir ev sahibiyim. Eğer onu bana getirmezsensiz artık bende size verilecek tahıl yoktur, bana hiç yaklaşmayın." Kardeşleri, "Onu babasından isteyeceğiz, kuşkusuz bunu yapacağız" dediler. Yusuf, emrindeki gençlere dedi ki: "Ödedikleri bedeli yüklerinin içine koyun. Umarım ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar ve umarım yine gelirler." Babalarına döndüklerinde "Ey babamız! Artık bize erzak verilmeyecek (çünkü kardeşimizi istiyorlar). Kardeşimizi bizimle beraber gönder de erzak alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız" dediler. Yakup dedi ki: "Daha önce kardeşi Yusuf hakkında size ne kadar güvendiyseniz, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! En iyi koruyucu Allah'tır. O, acıyanların en merhametlisidir." Eşyalarını açtıklarında ödedikleri bedelin kendilerine geri verildiğini gördüler dediler ki: "Ey babamız! Daha ne istiyoruz? İşte bedelimizde bize geri verilmiş, yine ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırız. Çünkü bu (getirdiğimiz) az bir miktardır." Yakup şöyle cevap verdi: "Aşılabilir engellerle kuşatılmanız hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına yeminle kesin söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!" Ona hepsi de kesin söz verince "Söylediklerimize Allah şahittir" dedi.¹⁰⁴

Bu ayette geçen Hz. Yusuf'un "karşılık olarak getirdikleri bedeli geri çuvallarına (yüklerine) koyun, belki ailelerine varınca onu görürler de bir daha dönerler" şeklindeki sözleri, Yusuf'un amacına ulaşmak için gizli bir yola başvurduğunu, meşru olan bütün yolları kullandığını görmekteyiz. Bunun izahı: Hz. Yusuf kardeşini kendisine getirmelerini istemekte ve açıkça bunu emretmektedir. Bunun için kardeşlerini hem teşvik etmekte hem de korkutmaktadır. Kardeşlerinin buna uymayacağından veya Hz. Yakup'un onlara güvenmemesiyle göndermeyeceğinden kaygı duymaktadır. İşte Yusuf (a.s) hem kardeşlerinin hem de babasının şüphelerini giderecek bir yol izlemiş, yüklerine ödedikleri bedeli geri koydurtmuştur. Bu mübah (güzel, hoşça giden) bahane ve burada Allah ve kul haklarından birisini ihlal de yoktur. Yusuf'un (a.s) maksadı öz kardeşlerine ulaşmaktır. Bu uygulama Hz. Yakup'un oğullarının çıkarlarını korumak içindir. Bu hile, yolu ve amacı bakımından güzeldir. Allah'ın kanunlarıyla oynama (alay) söz konusu değildir. Bu olay bu tür hilelerin meşruluğuna delalet etmektedir. Allah Teala olayı tenkit etmeksizin bize anlattı. Bizim dinimizde ise buna muhalif bir şey yoktur.¹⁰⁵

¹⁰³ Saffet Köse, a.g.e., 277-279.

¹⁰⁴ Yusuf 12/58-66.

¹⁰⁵ Saffet Köse, a.g.e., 279-280.

Hz. Yusuf'un babası Yakup'un (a.s) hilesi; ayette şöyle anlatılmaktadır:

Oğullarım! (Şehre) hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar yalnız O'na güvenip dayansınlar. Babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiklerinde (emrine uymuş oldular, fakat bu) Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı, ancak Yakup'un duygularından kaynaklanan bir ihtiyacı gidermiş oldu. Şüphesiz O, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.¹⁰⁶

Hz. Yakup'un oğullarına şehre ayrı ayrı kapılardan girmesini emretmesindeki sebep oğullarına haset (göz değmesi –nazar) edilir endişesidir. Akıllı ve zeki insanların anlayabileceği gizli bir yola başvurmuştur. Burada Şari'nin maksatlarına ters düşmeyen maslahatın elde edilmesi ve kötülüğün defedilmesini sağlayan hilenin cevazına delil vardır. Başı ve sonu itibariyle güzel bir hiledir. Bu olayda şer'i bir hükme aykırı olmayan ve hakları yok etmeyen hilelere cevaz vardır.¹⁰⁷

8) Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmektedir: *(İddet beklemekte olan) Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirmenizde veya içinizde saklamanızda bir sakınca yoktur. Allah bu kadarını onlara söyleyeceğinizi bilmektedir. Fakat meşru söz söylemeniz dışında onlarla gizli sözleşme yapmayın. Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. O'ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halimdir.¹⁰⁸*

Vefat iddeti bekleyen kadına Allah gizli bir biçimde evliliği hissettirmeyi hoş görmüştür. Böyle hareket eden kişi, bir başkasından önce davranıp, kendi niyetini bildirmiş olur. Bu gizli yolla maksada ulaşmaktır ve hilenin tanımına uymaktadır. Kadının iddeti bittikten sonra evlilik niyetini konuşmalarından hissettirmekte gizli bir yolla amaca ulaşmaktır.¹⁰⁹

9) Allah Teala şöyle buyurmuştur: *Ey Müminler! İnkâr edenlerle savaşta karşı karşıya gelince onlara arkanızı dönüp kaçmayın. Kim savaş için yer değiştirmek veya başka bir birliğe katılmak amacıyla olmaksızın savaş sırasında düşmana arkasını dönüp kaçarsa Allah'ın öfkesine uğramış olur, onun varacağı yer cehennemdir, ne kötü bir son!¹¹⁰*

Bu ayette savaşta düşmandan kaçmak yasaklanmış, aksine düşmana karşı direnmek, kaçıyormuş gibi görünüp onları şaşırtıp hile yapıp tekrar savaşa dönmek ise hoş görülmüştür.¹¹¹

Zafer ve galibiyeti getirecek hile, Allah'ın dinini yüceltecek, Müslümanları güçlendirecek ve müşrikleri zayıflatıp baş eğdirecekse vacip bir hiledir.¹¹²

¹⁰⁶ Yusuf 12/67-68.

¹⁰⁷ Saffet Köse, a.g.e., 280.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/235.

¹⁰⁹ Saffet Köse, a.g.e., 274.

¹¹⁰ el-Enfal 8/15-16.

¹¹¹ Saffet Köse, a.g.e., 274.

10) Kur'an-ı Kerim'de: *Müminler müminleri bırakıp da kafirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah'la olan bağı koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır. Allah kendisi hakkında sizi uyarıyor. Sonunda dönüş Allah'adır.*¹¹³

Müminin, işkence ve eziyetten korunmak için kafirlerle görünüşte dost olması bir hiledir.¹¹⁴

11) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler "Ne işte idiniz?" dediler, (onlar) "O yerde zayıf görülenlerden idik" cevabını verdiler. Melekler ise "Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!" dediler, işte onların barınağı cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir! Erkekler, kadınlar ve çocuklar içinden zayıf sayılanlar, çaresiz kalanlar ve hiçbir kurtuluş yolu bulamayanlar müstesnadır. İşte bunları, umulur ki Allah affeder, Allah çok affedicidir, günahları bağışlayıcıdır.*¹¹⁵

İslam'ın emirlerini açıkça yapmak zorlaştığında ve güçleştiği zaman gizli yollarla hicret etmek Allah tarafından emredilmiştir. Bu, amacı Allah ve Rasulüne yardım, dini vecibeleri yerine getirmek için bir hiledir.¹¹⁶

12) Allah Teala şöyle buyurmuştur: *Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkara saparsa – kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere – kim kalbini inkara açarsa işte Allah'ın gazabı bunlardır, bunlar için çok büyük bir azap vardır. Bu onların dünya hayatını ahirete tercih etmelerindedir. Allah kafirler topluluğuna hidayet vermez.*¹¹⁷

Baskı ve işkence altındaki müminin eziyetten kurtulması için "kalbi imanla dolu olduğu halde" küfür kelimesini telaffuz etmesi kurtuluşu için bir yoldur. Kişiden eziyeti defetmek için başvuru bir hiledir.¹¹⁸

Bu verdiğimiz misaller İslam hukukunun mahiyetine ters düşmeyen hile-i şer'iyye'nin caiz olduğu görüşünü ileri süren fukahanın Kitaptan delilleridir. Şimdi sünnetten delilleri ele alacağız.

1.2.1.2. Sünnetten Deliller

İslam hukukuna ters düşmeyen hiyeli Rasulullah'ın sünnetinde de görmekteyiz. Bu tür hilelere şu olaylar örnek verilebilir:

1) Ebu Hureyre (ö. 59/679) rivayet ediyor: Rasulullah bir kimseyi Hayber'e amil olarak gönderdi. O da dönüşte bir cins hurma getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber sordu: "Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?" O, "Hayır, vallahi ya Rasulullah, biz

¹¹² Saffet Köse, a.g.e., 274-275.

¹¹³ Al-i İmran 3/28.

¹¹⁴ Saffet Köse, a.g.e., 275.

¹¹⁵ en-Nisa 4/97-99.

¹¹⁶ Saffet Köse, a.g.e., 276.

¹¹⁷ en-Nahl 16/106-107.

¹¹⁸ Saffet Köse, a.g.e., 280-281.

bunun bir ölçeğini iki ölçek, iki ölçeğini de üç ölçeğe alıyoruz” cevabını verdi. Hz. Peygamber ona “Öyle yapma, bayağı (daha kalitesiz) olan hurmayı para ile sat. Sonra kazandığın para ile iyi cins hurma satın al”¹¹⁹ buyurdu.

Bu hadiste Hz. Peygamber faize düşmemek için nasıl alış-veriş yapılacağını öğretiyor. Bu şekilde hareket eden kişi haram olmayan, Şari’in meşru saydığı bir muameleye çıkış yolu bulmuştur.¹²⁰

2) Said b. Sa’d b. Ubade rivayet ediyor: Ensardan bir zat hastalandı. Hastalığı ileri derecedeydi; bir deri bir kemik kalmıştı. Yanına gelen bir başkasının cariyesine istek duydu ve onunla cinsi münasebette bulundu. Yakınları onu ziyarete geldiklerinde, bu durumu onlara haber verdi: “Ben yanıma gelen bir cariye ile cinsi münasebette buldum. Benim için Rasulullah’tan fetva isteyin” dedi. Onlar da bu olayı Rasulullah’a anlattılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a), “Ona yüz sopa vurun” buyurdu. Sahabiler “Adam bir deri bir kemik, bu dayağa dayanamaz” dediler. Bunun üzerine Rasulullah, onun için içinde yüz adet ince dal bulunan bir demet alıp onunla vurmalarını emretti.¹²¹

Bu hadis hasta olup had cezasına dayanamayacak kişiler için bir çare olabilir.¹²²

3) Azatlı bir köle olan Berire’ye sadaka edilen etten bir parça, Hz. Peygamber’e ikram edilmişti. Hz. Peygamber’e sadaka kabul etmediği söylendiğinde, Peygamber “*Evet, bu ona (Berire’ye) sadakadır; ama bize hediyedir*” buyurdu.¹²³

Oysa Hz. Peygamberin sadaka ve adak malından yemesi ve zekat alması caiz değildi; ancak burada hediye söz konusu olduğu için kabul etti.¹²⁴

4) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Yalan ancak üç yerde caizdir. Kişinin karısının gönlünü almak için söylediği yalan, savaş anında söylenen yalan ve iki kişinin arasını düzeltmek için söylenen yalan.*”¹²⁵

Hz. Peygamber yalanı dini ve dünyevi bir fayda sağlıyorsa, Allah ve kul haklarına zarar vermiyorsa mübah kılmıştır.¹²⁶ Kanun koyucunun maksatlarını koruyacak diğer hileler de bunun gibidir.¹²⁷

¹¹⁹ Buhari “Büyu”, 89.

¹²⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 190; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 73; Saffet Köse, *a.g.e.*, 283; Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, 9.

¹²¹ Ebu Davud “Hudud”, 34; İbn Mace, “Hudud” 18.

¹²² Saffet Köse, *a.g.e.*, 284; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 73; Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, 8.

¹²³ Buhari, “Zekat”, 62.

¹²⁴ Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, 9; Saffet Köse, *a.g.e.*, 113.

¹²⁵ Ebu Davud, “Edeb”, 50.

¹²⁶ Saffet Köse, *a.g.e.*, 285.

5) Bir şahıs Hz. Peygamber'e gelerek iki dağın arasını dolduracak kadar çok koyun istiyor. Hz. Peygamber onun bu isteğini geri çevirmiyor. O şahıs kavmine gidip "Ey kavmim! Müslüman olunuz. Vallahi Muhammed hiç fakirlikten korkmayarak ihsanda bulunuyor" demişti. Enes (r.a) "Bazen bir kimse dünya malını isteyerek İslam'a girerdi. Fakat İslam'a girince Müslümanlık kendisine dünya ve dünya üzerindeki her şeyden daha sevimli olurdu"¹²⁸ diyor.

Hz. Peygamber insanları İslam'a ısındırmak ve İslam'a çevirmek için bol bol iyilik, güzellik ve cömertlikte bulunmuştur. Bu misal İslam'ı yüceltmek ve insanların gönlünü İslam'a ısındırmak düşüncesiyle bir örnek teşkil eder. Allah ve kul haklarını ihlal etmeyen, Allah'ın koyduğu hükümlere ters düşmeyen hilenin caiz olduğuna delalet eder.¹²⁹

6) Ebu Hureyre (r.a) (ö. 59/679) diyor ki: "Bir adam Peygamber'e gelerek komşusundan şikayetçi oldu. Rasulullah: "Git ve sabret" buyurdu. Bundan sonra iki veya üç kez daha geldi. Bunun üzerine Peygamber, "Git ve yiyeceklerini yola at" buyurdu. Adam böyle yapınca, bunu görenler meseleyi sorup içeriğini öğrenince ona "Allah şöyle şöyle yapsın" diye lanet etmeye başladılar. Adam bunları duyunca hemen komşusuna gelip af diledi ve "yiyeceklerini al bundan sonra benden sana hiçbir kötülük gelmeyecek" dedi.¹³⁰

Bu hadis kendisine zulüm edilen bir kimsenin zulmeden kişiye insanların tepkisini yönlendirerek onun düşmanlığını def etmesinin helal olduğunu göstermektedir. Bu olayda Allah ve kul hakkının ihlali yoktur ve amacı güzel, yolu ise mubahtır.¹³¹

7) Hz. Aişe (r.a) (ö. 58/678) anlatıyor: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Biriniz namaz kılariken abdesti bozulunca eli ile burnunu tutsun, sonra da oradan gitsin."¹³²

Hz. Peygamber insanın haysiyet ve şerefini korumak için düşmüş olduğu bu zor durumdan nasıl kurtulacağını çaresini göstermiştir. Bu çirkin olan bir şeyi saklama, insanların ayıplayacağı edebe aykırı bir şeyi gizlemedir. İnsan onurunu koruyan bu manadaki hileler güzel bir çıkış yoludur.¹³³

---

¹²⁷ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 211.

¹²⁸ Müslim, "Fezail", 58.

¹²⁹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 285-287.

¹³⁰ Ebu Davud, "Edeb", 123.

¹³¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 287.

¹³² İbn Mace, "İkame", 138.

¹³³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 288.

8) Hz. Peygamber: “Vaktiyle iki kadın çocuklarıyla beraberken bir kurt gelip çocuklardan birini götürmüştü. İki kadın da birbirine “kurt senin çocuğunu götürdü” iddiasında bulundu. Bunun sonunda Hz. Davud’un huzurunda mahkemeye çıktılar. Davud (a.s) çocuğun büyük kadına ait olduğuna hükmetti. Bunun üzerine kadınlar Hz. Davud’un oğlu Süleyman’ın (a.s) huzuruna çıkıp olayı anlattılar. O da “Bana bıçağı getirin de onu sizin aranızda paylaşırım” dedi. Bunu duyan küçük kadın dayanamayıp “Hayır! Allah sana rahmet etsin, çocuk onundur!” dedi. Hz. Süleyman (r.a) da çocuğun küçük kadına ait olduğunu hükmetti”¹³⁴ diye anlatır.

Hz. Süleyman gerçeği ortaya çıkarmak için, maksadı gerçek olmayan bir söz söylemiş, ince bir hile ile haklıyı bulmuştur.¹³⁵

9) Hz. Peygamber (s.a) “*Harp hiledir*” buyurmuştur.¹³⁶

Bu hadis İslam dinini yüceltecek, Müslümanlara yardımcı olacak ve düşmanı bozguna uğratacak hilelerin caiz olduğuna işaret etmektedir. Bu tür hileler dinen mubahtır, harpte hileye sınır yoktur.¹³⁷

10) Berire kitabet (hürriyetine kavuşma antlaşmasının) bedelini henüz ödemediği halde Hz. Aişe’ye yardımcı olmasını istemek için gelmişti. Hz. Aişe ona, “Efendine dön! Şayet senin velanın benim olmamı kabul ederse kitabet (sözleşme) bedelini öderim” dedi. Berire bunu sahiplerine söylemiş, onlar da razı olmamışlardı. “Vela bizim olmak kaydıyla kitabet bedelini sevabına öderse ödesin” demişlerdi. Hz. Aişe durumu Hz. Peygambere anlatınca, “Onlara velayı şart koş ve satın alıp azad et! Çünkü vela ancak azad edene aittir” buyurdu.

Sonra, “Bazı insanlara ne oluyor da Allah’ın kitabında olmayan bir takım şartlar koşuyorlar. Allah’ın kitabında olmayan ve ona ters olan her şart yüz tane şart olsa da batıldır. Allah’ın kitabı uyulmaya daha layık ve Allah’ın şartı daha sağlamdır. Vela hakkı köle veya cariyeyi azad edene aittir” buyurdu.¹³⁸

Hz. Peygamber (s.a) Hz. Aişe’ye Berire’yi onların şartını kabul etmeyerek satın almasını söylemiş ve bu şartın Allah’ın hükmünü değiştirmeyeceğini belirtmiştir.¹³⁹

11) Ebu Süfyan’ın (ö. 31/652) karısı Hind b. Utbe Hz. Peygambere gelerek: “Ya Rasulullah! Ebu Süfyan bana ve çocuklarıma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Durumu idare için onun bilmez tarafından (haberi olmadan) malından almam gerekiyor.

¹³⁴ Buhari, “Enbiya”, 40.

¹³⁵ Saffet Köse, *a.g.e.*, 284-285.

¹³⁶ Buhari, “Cihad”, 157; Müslim “Cihad”, 18-19, Ebu Davud, “Cihad”, 92.

¹³⁷ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 8; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 209; Saffet Köse, *a.g.e.*, 288.

¹³⁸ Ebu Davud, “Feraiz” 12; Buhari, “Nikah” 18, “Zekat” 61.

¹³⁹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 289.

Bunda bana bir günah var mıdır?” dedi. Hz. Peygamber, “Sana ve çocuğuna kifayet edecek (yetecek) miktarda al!” buyurdu.¹⁴⁰ Hz. Peygamber burada Hind’e kocasından habersiz (hile) malından kendisine ve çocuklarına kafi olanı almasına izin vermiştir.¹⁴¹

12) Abdullah b. Büreyde’nin (r.a) anlattığına göre Hz. Peygamber (s.a) mescitteyken kendisine Kur’an-ı Kerim’den bir ayet sorulmuştu. Hz. Peygamber (s.a) bu soruyu cevaplamadan mescitten çıkmayacağını bildirmişti. Daha sonra Rasulullah oturduğu yerden kalkarak kapıya gelmiş ve ayağının birisi mescidin dışında, diğeri içinde bulunarak bu ayeti haber vermiştir. Başka bir rivayete göre: Übey b. Ka’b’dan (r.a) rivayetle: Bir gün mescitte namaz kılarken Hz. Peygamber mescide girdi ve onu yanına çağırdı. Rasulullah’ın yanına namazı bitirince geldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Ben çağırdığım halde senin gelmene engel olan nedir? Sen Allah’ın “Ey iman edenler! Sizi hayat verecek şeylere çağırdıklarında Allah ve Rasülü’nün çağrısına uyun dediğini bilmiyor musun?”¹⁴² dedi. Übey: “Ya Rasulullah! Namazdaydım” dedi. Sonra Hz. Peygamber: “Ne Tevrat’ta, ne İncil’de ne de Zebur’da bir benzeri olmayan, bana nazil olmuş bir sureyi haber vereyim mi? diye sordu. Übey: “Evet! Ya Rasulullah!” dedi. Sonra Hz. Peygamber mescitten çıkmadan söyleyeceğini bildirip namaza durdu. Namazı bitip mescitten çıkmak için kalktığı anda ayağının birini dışarı atınca unuttu herhalde diyerek Übey, “Ya Rasulullah bana haber vereceğin sure nedir?” diye hatırlatınca; Hz. Peygamber “Namazda ne okuyorsun?” diye sordu. Übey: “Ümmü’l-Kur’an (Fatıha)” dedi. Hz. Peygamber, “Evet o “seb’ul-mesani” ve bana indirilen Kur’an’dır. Ne Tevrat’ta, ne İncil’de, ne de Zebur’da onun bir benzeri vardır”¹⁴³ buyurdu.

Hiyelin cevazı hususunda bu hadis önemli bir delil niteliğindedir.¹⁴⁴ Hz. Peygamber (s.a) söylemek istediği şeyi, vaadini bozmamak için ayağının birisi dışarıdayken söylemiştir. Peygamber’in va’di diğer insanların yeminine (ahd) benzer. Bu olayda ayaklarından birinin dışarıda olması dışarıda olmadığına, diğerinin içeride olması da içeride bulunmuş olmadığına delildir. Buna göre Hanefiler, karısına evden dışarı çıkmayacağına yemin ettiren bir kimsenin, hanımının ayaklarından birisini dışarı

¹⁴⁰ Buhari, “Büyu” 95; “Nafakat” 5,9,14.

¹⁴¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 289-290.

¹⁴² el-Enfal 8/24.

¹⁴³ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 210; Saffet Köse, *a.g.e.*, 281-282.

¹⁴⁴ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 4; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 210; Saffet Köse, *a.g.e.*, 282.

çıkarmasıyla yeminini bozmuş olmayacağına fetva vermişlerdir. Çünkü çıkmak içeriden dışarıya geçiş demektir. Bu ise iki ayağın çıkmasıyla gerçekleşir.¹⁴⁵

13) Bazı kelimelerin kullanım şekli ve birden fazla manaya gelmesi, konuşanın kastettiği manayı, dinleyenin farklı şekilde anlamasına sebep olan tevriyeli sözler de hiyelin cevazına delil olarak gösterilmiştir.¹⁴⁶

Şimdi bu sözlerle ilgili birkaç örnek vereceğiz:

a) Hz. İbrahim'in uygulamaları:

Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: “Hz. İbrahim sadece üç defa yalan söylemiştir. Bunlardan ikisi Allah'ın zatı ve rızası içindir. Puta tapanlara “Ben hastayım” demesi ve “Belki de şu büyüğü putları kırmıştır” demesi. Üçüncüsü ise, “Hz. İbrahim bir gün eşi Sare ile beraber zalim bir kralın memleketine uğramıştı. O zalim krala “Şehre bir yolcunun geldiği ve yanında da çok güzel bir kadının var olduğu” haberi ulaşmıştı. Zalim kral, Hz. İbrahim'e haber gönderdi. Hz. İbrahim geldiğinde Sare'den bahsederek “Bu kadın kimdir?” diye sordu. Hz. İbrahim “(din kardeşliği) kız kardeşim” dedi.¹⁴⁷

b) Hz. Ömer'de “maariz (tevriyeli sözler) yalandan kurtulmadır” buyurmuştur.¹⁴⁸ Hz. Ali “Hz. Osman'ı ben öldürmedim. Öldürülmesini de kötü görmedim” demiştir. Hz. Ali ben öldürmedim sözüyle gerçeği söylüyordu. Öldürülmesini kötü görmedim sözüyle de onun öldürülmesinin Allah'ın takdiriyle (kader) olduğunu, O'nun şehit olduğunu ve bu dereceyi, Allah'ın takdirini kötü görmediğini söylemek istiyordu.¹⁴⁹

c) Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) da “Tevriyeli sözler (Maariz kelimeler) beni kırmızı ve siyah develerden daha çok sevindirir” demiştir.¹⁵⁰

d) Abdullah b. Revaha (ö. 8/629) cariyesiyle cinsi münasebette bulundu. Hanımı “Sen cariyenle şöyle şöyle yaptın” deyince, Abdullah b. Revaha ‘Hayır’ dedi. Hanımı “O zaman Kur'an-ı Kerim'den ayetler oku” dedi. Abdullah b. Revaha ise, “Şehadet ederim ki, Allah'ın va'di hakır. Ateş kafirlerin konağıdır. Arş suyun üstünde dönmektedir. Arşın üstünde ise alemlerin Rabbi vardır. Onu kerem sahibi melekler taşımaktadır. Allah'ın melekleri bize yakındır” şiirini okudu. Karısı “Allah'a iman

¹⁴⁵ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 210-211; Saffet Köse, *a.g.e.*, 282.

¹⁴⁶ Saffet Köse, *a.g.e.*, 290.

¹⁴⁷ Buhari, “Enbiya”, 8; Müslim, “Fezail”, 154; Ebu Davud, “Talak” 16.

¹⁴⁸ Buhari, “Edeb”, 116; İmam Muhammed, *a.g.e.*, 4-6, Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 211.

¹⁴⁹ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 212; Saffet Köse, *a.g.e.*, 293.

¹⁵⁰ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 6; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 212.

ederim, gözlerim beni yanılttı” dedi. Abdullah şöyle dedi: “Hz. Peygambere geldim, olayı anlattım ve şiiri okudum. Hz. Peygamber sakınca yoktur dedi.”¹⁵¹

e) İbrahim en-Nehai’ye şöyle bir durum soruldu:

Bir adam haksız yere başka bir kimseden hak iddia etti ve Beytullah’a yürümeye yemin ettirdi. İbrahim en-Nehai, “Yemini, mahallenizin mescidini amaçlayarak et” dedi.¹⁵²

f) Ehl-i sünnetten biri, aşırı Şiiilerden oluşan bir mecliste bulunuyordu. Kendisine “Rasulullah’tan sonra en üstün insan kim?” diye soruldu. O da “Kızı, nikahı altında olandır” dedi ve bununla Hz. Ebubekir’i (r.a) kastetti. Onlar ise Hz. Ali’yi kastettiğini sandılar.¹⁵³

Bu konuyla ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tevriyeli sözler kanun koyucunun maksadına aykırı olmayan hilelerin cevazına delil olarak gösterilmiş ve bu tevriyeli sözleri Hz. Peygamber ve önceki peygamberler, sahabe ve ulema da kullanmıştır. Ancak bu tür muamelelerin hileden çok meşru kılınmış davranışlar ve ruhsatlar olduğu söylenebilir.¹⁵⁴

1.2.2. Caiz Olmayan Hile-i Şer’iyye’nin Delilleri

1.2.2.1. Kur’an-ı Kerim’den Deliller

Kur’an-ı Kerim’de yer alan bazı kıssalar ve ayetlerde ise hilenin caiz olmadığı görülmektedir. Bu ayet ve kıssalara şu örnekler verilebilir:

1) Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyrulmuştur:

*“İçinizden cumartesi günü hakkındaki hükmü çiğneyenleri elbette bilirsiniz. Bu yüzden onlara, “aşâğılık maymunlar olun” demiştik. Biz bunu, hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, muttakiler için de bir öğüt kıldık.”*¹⁵⁵

Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Onlar, cumartesi tatili yaptıkları gün, avlayacakları balıklar sürüler halinde suyun yüzüne çıkarak onlara doğru gelirken, tatil yapmadıkları günde ortalığa çıkmıyorlar diye cumartesi yasaklarını çiğniyorlardı. Yoldan çıkmaları sebebiyle onları işte böyle sınıyorduk. İçlerinden bir topluluk, “Allah’ın helak edeceği yahut şiddetli bir azapla cezalandıracağı kimselere ne diye öğüt veriyorsunuz sanki” deyince onlar, “Rabbimiz katında bir mazeretimiz olsun diye bir de sakınıp çekinirler ümidiyle” şeklinde cevap verdiler. İşte böylece onlar kendilerine yapılan uyarıları göz ardı

¹⁵¹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 4; Saffet Köse, *a.g.e.*, 293.

¹⁵² İmam Muhammed, *a.g.e.*, 6; Saffet Köse, *a.g.e.*, 295.

¹⁵³ İbn Aşur, *a.g.e.*, çev: M.Erdoğan-V.Akyüz, 300.

¹⁵⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 295.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/65-66.

*edince biz de kötülüğü önlemeye çalışanları kurtardık, haksızlığa sapanları da yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü dehşetli bir azap ile cezalandırdık. Kendilerine yasak edilen şeyler karşısında küstahça diretince “aşağılık maymunlar olun!” dedik.*¹⁵⁶

Ayette geçen kıssada, deniz kıyısındaki şehir, müfessirlere göre Akabe Körfezi sahilindeki Eyle (bugünkü Akabe) şehridir.

Yahudilerin kutsal günü cumartesidir. Yahudilerin şeriatında cumartesi tatil günü olup o gün çalışmak ve avlanmak yasaklanmıştır. Balıkların avlanmasının yasak olduğu gün su yüzüne çıkmakta, avlanma günü ise çekilmekteydiler. Hileye başvurarak balıkları avlamak istediler. Cumartesiden önce ağları ve tuzakları kuruyorlar, cumartesi günü balıklar bu tuzaklara düşüyor ve cumartesi yasağı bitince gidip balıkları topluyorlardı. Onlar yasağı çiğnemek için hileye başvurmuşlar, Allah da onları maymuna çevirmişti. Allah'ın emir ve yasaklarını, gerçek itibariyle dine aykırıyken, dini gibi göstermeye çalışmışlardır. Allah da onları insan biçiminde maymunlara çevirmiş; çünkü maymun da esasında insandan farklıyken, bazı özellikleriyle insana benzemektedir. Verilen ceza, işlenen suçun cinsindedir.¹⁵⁷

Allah Bakara suresinde: “*Biz bunu, hem çağdaşlarına hem de sonradan gelenlere ibret veren bir ceza, muttakiler içinde bir öğüt kıldık*” buyurmuştur.¹⁵⁸

2) Allah Teala şöyle buyurmuştur: *Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç adet süresince beklerler. Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler. Kadınların, makul ve meşru ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların (kadınların) üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.*¹⁵⁹

Bu ayette:

a) Kadının, hayızlı olmadığı halde, kocasına hayızlı olduğunu söyleyip kocasının kendisine dönebilme hakkını yok etmesi,

b) Kadın, kocasından nafaka alabilmek için hayızlı olduğu halde, hayızlı olmadığını söylemesi

c) Kadının hamile olduğunu saklaması

d) Hamileliği saklayarak, çocuğu yeni kocaya ilhak etmesi

Bunlar kadının, kocaya gizlice zarar verebileceği yollardır. Problemleri çözüp yeniden birleşmek isteyen koca, karısına iddet süresi içinde dönebilir. Bu Allah

¹⁵⁶ el-A'raf 7/163-166.

¹⁵⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., III, 162-163.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/65; Saffet Köse, a.g.e., 300.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/228.

tarafından mübah kılınmıştır. Ancak kocanın maksadı karısına geri dönüp zarar vermek ise zahiri meşru, batini ise haramdır. Bu da Allah'ın meşru kıldığı akitleri, gayri meşru sonuçlara ulaşmak için aracı kılmasının haramlığına işaret eder.¹⁶⁰

3) Allah Teala şöyle buyurmuştur: *Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerinin) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mihirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblağ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah'ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir. İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe helal olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır.*¹⁶¹

Bu ayet boşandıktan sonra kocanın, haklarını kötüye kullanarak kadını zor durumda bırakmasına (başkasıyla evlenmesine engel olmak, iddetini uzatmak gibi) izin verilmemiş; aile birliğinin ve sürekliliğin devam etmesi için ise boşama hakkı sınırlı tutulmuş ve hülleye başvurmak yasaklanmıştır.¹⁶²

Yukarıda zikrettiğimiz ayetin devamında ise; *Kadınları boşadığında, onlar da bekleme sürelerini doldurdıklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikah altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine kötülük etmiştir. Allah'ın ayetlerini sakın alaya almayın. Allah size bahsettiği nimetleri, kitaptan ve hikmetten size öğüt vermek üzere gönderdiklerini dilinizden düşürmeyin. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir.*¹⁶³

Bu ayette kocanın karısını zarar verecek şekilde tutması, iddet süresini uzatması, yeni evliliği engellemek ve kadından fidye koparmak için evlenmesi yasaklanmıştır. Kocanın boşadığı karısına evliliğin devamı için değil de kötü maksatlardan dönmesi Allah tarafından haram kılınmıştır.¹⁶⁴

4) Allah Teala şöyle buyurmuştur: *İnsanlardan bazıları vardır ki inanmadıkları halde "Allah'a ve ahiret gününe inandık" derler. Akıllarınca Allah'ı ve iman edenleri aldatmaya kalkışıyorlar, halbuki onlar farkında olmadan yalnızca kendilerini aldatmış oluyorlar. Kalplerinde bir bozukluk vardır, Allah da onlardaki bozukluğu arttırmıştır. Yalan söylemeleri yüzünden, kendilerine acı veren bir azap da vardır.*¹⁶⁵

¹⁶⁰ Saffet Köse, a.g.e., 298.

¹⁶¹ el-Bakara 2/229-230.

¹⁶² Saffet Köse, a.g.e., 300-301.

¹⁶³ el-Bakara 2/231.

¹⁶⁴ Saffet Köse, a.g.e., 302.

¹⁶⁵ el-Bakara 2/8-10.

*Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Halbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı da pek az hatıra getirirler.*¹⁶⁶

Burada, gönülden inanmadığı halde iman esaslarını benimsediğini söyleyen, Müslümanmış gibi görünen kimsenin (münafık) küfür içinde olduğu ve hile yaparak Allah'a oyun etmeye kalkışması anlatılıyor. Münafıkların asıl amacı canlarını ve mallarını korumak ve Müslümanlara eziyet vererek casusluk yapmaktır. Allah onları acı veren bir azapla cezalandıracağını belirtmiş ve onların hilelerini bozmuştur.¹⁶⁷

5) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: *Yolun doğrusu (hidayet) kendine apaçık belli olduktan sonra Rasulullah'a karşı çıkan ve müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız. Orası varılacak ne kötü bir yerdir.*¹⁶⁸

Kişi kendi yararı için yahut kendinden zararı defetmek için kanun koyucunun çizmiş olduğu yoldan başka bir yola girmekle hileye başvurmuş olur.¹⁶⁹ Böyle bir hileye başvuran kişinin yukarıdaki ayette de belirtildiği üzere cezalandırılacağı açıkça ortadadır.

6) Allah Teala: *Biz, vaktiyle şu bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi onlara da bela verdik. Hani bahçe sahipleri (Allah izin verirse demeden veya yoksulların payını ayırmadan) bir kayıt koymaksızın sabah erkenden bahçenin mahsulünü kesinlikle devşireceklerine yemin etmişlerdi. Fakat onlar uykudayken Rabbin tarafından gelen kuşatıcı bir afet bahçeyi sarıverdi de bahçe kesilip kurumuş gibi oldu. Sabahleyin birbirlerine şöyle seslendiler: "Eğer devşirecekseniz erkenden tarlanızın başına gidin." Derken yola koyuldular. Birbirlerine şöyle fısıldıyorlardı: "Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın." Amaçlarını, planladıkları gibi gerçekleştirmek üzere erkenden yola düşüp gittiler. Bahçeyi gördüklerinde ise "herhalde yanlış yere gelmişiz; yok yok, ürünü kaybetmişiz dediler buyurmuştur.*¹⁷⁰

Bu ayetlerde fakir ve yoksullara verilmiş zekat ve sadaka hakkını hile ile mahrum bırakmaya çalışan insanların durumu anlatılmıştır. Hile ile fakir ve yoksulları haklarından mahrum etmenin cezası olarak da Allah bahçelerini batırvermiştir. Bu ayet hilenin haram olduğuna delalet etmektedir.¹⁷¹

7) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: *Zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkarcılıklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Rasulüne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescit yapmışlardır. "Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktı" diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinlikle yalancıdırlar. Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takva temeli üzerine kurulan mescit ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen insanlar vardır. Allah da*

¹⁶⁶ en-Nisa 4/142.

¹⁶⁷ Saffet Köse, a.g.e., 298-299.

¹⁶⁸ en-Nisa 4/115.

¹⁶⁹ Saffet Köse, a.g.e., 303-304.

¹⁷⁰ bk. el-Kalem 68/17-33; bk. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.), VIII, 273-278.

¹⁷¹ Saffet Köse, a.g.e., 301.

arınmaya çalışanları sever. Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah hakkı çiğneyenleri doğru yola iletmez. Onların kurduğu bina, yürekleri paramparça olmadığı (yaşadıkları) sürece içlerinden bir huzursuzluk kaynağı olmaya devam edecektir. Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.¹⁷²

Hz. Peygamber (s.a) Medine'ye hicret ederken Kuba'da birkaç gün kalmış ve kendisine bir namazgah belirlemiştir; sonrasında Kuba halkı buraya bir mescit inşa etti.

Kuba'da bir başka mahallede ise Ganem b. Avf oğulları bulunurdu. Bunlar münafık insanlardı. Hazrec kabilesinde önemli bir yere mensup, Hristiyan rahip olan Ebu Amir adlı kişi Ganem b. Avf oğullarını ziyaret ederdi. O, Medine'ye Hz. Peygamber'in gelmesiyle dini liderliği bitince azılı bir düşman olmuş ve Kureyş'e gidip Müslümanlara karşı tahrik etmişti. Ganem, Müslümanlar arasında fitne ve fesat çıkarmak için bir mescit inşa etti; Hz. Peygamber'e de zor durum ve şartlar altındaki insanlar için bu mescidi inşaat ettiklerini söyleyip, gelip namaz kılmasını istedi. Rasulullah da Tebuk Seferi dönüşü namaz kıldıracağını bildirmiş ve bunun üzerine yukarıdaki ayetler nazil olmuştur. Bu ayetler üzerine Hz. Peygamber mescidi yıktırılmış ve söz konusu mescide Mescid-i Dirar adı verilmiştir.¹⁷³

Mescidi inşa etme maksatları Allah'a ibadet etmek ve hayırlı işlerde bulunmak değil, aksine Müslümanlara zarar vermek, onların arasına fitne ve fesat sokmaktır. Bu muamele görünüş itibarıyla dine hizmet ve Allah'a itaat maksadıyla yapılmış ise de asıl amaç Allah ve Rasulüne düşmanlıktır. Böyle bir iş ise çirkin bir hiledir ve yüce Allah onların amellerine göre değil, niyetlerine göre hükmetmiştir.¹⁷⁴

8) Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: *Hani kardeşleri demişlerdi ki: "Yusuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli; halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz babamız apaçık bir yanılğı içinde! Yusuf'u öldürün veya onu (uzak) bir yere atın ki babamızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondaki sonra da (tövbe ederek) iyi kimseler olursunuz!" Onlardan biri, "Yusuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yaparsanız, onu (kör) kuyunun dibine bırakın. Nasıl olsa gelip geçen kervanlardan biri onu bulur alır" dedi. Dediler ki: "Ey babamız! Niçin Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun? Oysa biz onun iyiliğini isteyen kimseleriz. Yarın onu bizimle beraber (kıra) gönder de bol bol yesin içsin, oynasın; onu mutlaka koruruz." Babaları, "Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor; farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum" dedi. Dediler ki: "Biz böylesine kalabalık iken onu kurt yere o zaman gerçekten bize yazıklar olsun!" Onu götürüp kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar. Biz de Yusuf'a, "Kardeşlerinin bu yaptıklarını bir gün onlara, kendileri (senin kim olduğunun) farkına varmadan mutlaka haber vereceksin!" diye vahyettik. Akşam ağlayarak babalarına geldiler. "Ey babamız! Yarış için*

¹⁷² et-Tevbe 9/107-110.

¹⁷³ Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., IV, 404-405.

¹⁷⁴ Saffet Köse, a.g.e., 305.

uzaklaşmış, Yusuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık; onu kurt yemiş! Ama biz doğru söyleyen kimseler olsak da sen bize inanmazsın" dediler. Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Yakup, "Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiştir; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında (bana) yardım edecek olan ise ancak Allah'tır dedi.¹⁷⁵

Bu kıssada iki hile söz konusudur. Birincisi, Hz. Yusuf'un abilerinin kıskançlık sebebiyle, kardeşlerini babalarından ayırmak için kuyuya atmalarındır. Zahiri olarak babalarına saygı, itaat ve kardeşlerini koruma, gözetme gibi yansıtılan muameleler ancak batini olarak bir plan, oyun (hile) kurarak habersiz baba ve oğullu birbirinden ayırmadır. İkincisi ise babalarını inandırmak için, Yusuf'un gömleğine uydurma bir kan sürüp üzülyormuş gibi gözükerek onu kandırma çabalarıdır.¹⁷⁶

9) Allah Teala şöyle buyurmuştur: Şehirdeki bazı kadınlar, "Aziz'in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yusuf'un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz" dediler. Aziz'in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yusuf'a) "Karşılıklarına çık!" dedi. Kadınlar Yusuf'u görünce güzelliği karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve "Haşa Rabbimiz! Bu bir beşer değil, bu ancak değerli bir melektir!" dediler. Kadın dedi ki: "İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla beraber olmak istedim. Fakat o, iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!" Yusuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, onlara meyleder ve cahillerden olurum!" dedi. Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzağına düşürmedi. Şüphesiz O çok iyi işiten, pek iyi bilendir.¹⁷⁷

Bu ayetlere göre, Aziz'in karısının Hz. Yusuf'a beslemiş olduğu sevgi ve aşkı kadınlar arasında yayılmıştır. Kadınların konuşmaları ise görünüşte zinayı çirkin gördüklerini, kendilerinin zinadan uzak durduklarını göstermektedir. Ancak meselenin iç yüzü Aziz'in karısından Hz. Yusuf'u kendilerine gösterme arzu ve istekleridir. Bu arzularını Hz. Yusuf'u görünce farkında olmadan ellerini kesmelerinden anlıyoruz. Böylece, kendilerine Hz. Yusuf'u davet etmiş oldular, "Yusuf onların tuzağını (hile) işitince bu tuzaktan (hile) Allah'a sığındı" sözünden anlıyoruz. O halde hilenin sonucu günah olduğu için buna götüren yol da haramdır.¹⁷⁸

Aziz'in karısı, eleştirildiği konuda haklı olduğunu misafir kadınlara göstermek için hileye başvurmuştur. Bu davette kadınlara zahiren ikramda bulunmak maksadı var gibi gözükmekte, ancak davetin esas amacı kadınların ellerine meyve ve bıçaklarını

¹⁷⁵ Yusuf 12/8-18.

¹⁷⁶ Saffet Köse, a.g.e., 306.

¹⁷⁷ Yusuf 12/30-34.

¹⁷⁸ Saffet Köse, a.g.e., 307.

aldıklarında Hz. Yusuf'u çağırmasıyla ortaya çıkmıştır. Buradaki hile, görünüş itibariyle meşru olsa da sakıncalı bir neticeye ulaştırdığı için haramdır.¹⁷⁹

10) Allah Teala şöyle buyurmuştur: *Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler. Onlar, o büyük günde -ki, işte o gün insanlar alemlerin Rabbinin huzuruna çıkacaklar- diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?*¹⁸⁰

Ayette, Allah Teala eksik tartan ve ölçenleri eleştirmiş ve şiddetli bir azap ile uyarmıştır. Bu kimseler hileye başvurmuşlardır. Alış-veriş esnasında borçluya farkında olmadan eksik mal verip ondan fazla ücret alırlar. Bu uygulama borçlu kimseye eziyet ve hiledir, Allah tarafından haram kılınmıştır. Bunun gibi hilelerin haramlığına da delalet eder.¹⁸¹

11) Kur'an-ı Kerim'de: *"Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma"* buyrulmuştur.¹⁸² Bu ayet kişinin daha fazlasına ulaşmak amacıyla hediye vermesini yasaklamıştır. Hediyeden beklenen sevaptır ancak burada riba (faiz) veya insanların mallarını hile ile haksız yere alma kastedilmiştir.¹⁸³

1.2.2.2. Sünnetten Deliller

1) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *Ameller ancak niyetlere göredir. Her kim neye niyet ederse eline geçecek ondan başkası değildir. Kimin hicreti, Allah ve Rasulüne ise onun hicreti Allah ve Rasulünedir. Kim de erişeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadından dolayı hicret ediyor ise onun hicreti de hicret ettiği şeydir.*¹⁸⁴

Hz. Peygamber muamelelerde dış görünüşün değil, niyet ve maksadın esas alınmasını açıkça vurgulamıştır. "Kim neye hicret ederse hicreti onadır" sözünden anladığımız budur. Alım-satımda faize niyet eden faize düşmüştür. Evlilik akdinde hülleyle niyet eden hulleci sıfatını alır. Akitlerin zahiren uygun olması kişiyi günahattan kurtarmaz. Kişi muamelelerinin şeklinden değil, niyetinden sorumludur. Bu hadis hilelerin batıllığını ispat için tek başına dahi yeterli bir delildir.¹⁸⁵

2) Hz. Peygamber (s.a): *"Zekat (artar veya eksilir) korkusuyla müteferrik (dağınık mal) bir araya toplanmaz, toplu malın da arası ayrılıp dağıtılamaz."*¹⁸⁶

¹⁷⁹ Saffet Köse, a.g.e., 307.

¹⁸⁰ el-Mutaffifin 83/1-6.

¹⁸¹ Saffet Köse, a.g.e., 308.

¹⁸² el-Müdesir 74/6.

¹⁸³ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., III, 172; Saffet Köse, a.g.e., 308.

¹⁸⁴ Buhari, "Bey'ül-vahy", 2, "İman", 41, "Nikah" 5; Müslim, "İmare", 155.

¹⁸⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., III, 164; Saffet Köse, a.g.e., 309.

¹⁸⁶ Buhari, "Zekat", 34, "Hiyel", 3.

Hadis zekatı azaltmak veya düşürmek için hileye başvurmanın haram olduğuna delalet eder.¹⁸⁷

3) Hz. Peygamber (s.a) hile konusunda Yahudilere benzememeyi emretmiştir.

Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin hile ile cumartesi yasağını çiğnediğini açıkça bildirmiştir. Yahudiler cumartesi yasağıyla kalmamış, başka bir hileye daha başvurmuşlardır. Hz. Peygamber: *“Allah, Yahudileri kahretsin! Şüphesiz, Allah onlara iç yağını haram kıldığı zaman, onlar yağı erittiler, sonra da satıp parasını yediler”* buyurmuştur.¹⁸⁸

el-En'am suresinde Allah, Yahudilere sığır ve koyunun sırtlarındaki, bağırsaklarındaki ya da kemiklerindeki yağlar hariç, iç yağını yemeyi haram kılmıştır.¹⁸⁹ Onlar ise ölmüş hayvanın iç yağını eritip satarak para kazanıp parasını yemeyi tercih etmişlerdi. Görünüş itibariyle yağı kullanmış olmamak için hileye başvurmuşlar, yağı eritmişler, aslını yok ettiklerini düşünüp sonra satarak parasını değerlendirmişler. Bu yolla Allah'ın haram kıldığı bir şeyi kullandıkları için Allah onlara lanet etmiştir. Allah haram kıldığı bir şeyden elde edilen fayda ve menfaati de haram kılmıştır. Haramlıkta görünüş ve şekle itibar edilseydi, Yahudilere lanet edilmezdi. Ancak muamelelerde mahiyet ve maksada itibar edilmektedir.¹⁹⁰

4) Ebu Hureyre (r.a) (ö. 59/679) anlatıyor: *“Rasulullah (s.a) buyurdular ki: Yemin, yemin isteyeninin niyetine göredir.”*¹⁹¹

Bir diğer rivayetle: *“Senin yeminin arkadaşının seni kendisiyle tasdik ettiği şeye göredir.”*¹⁹²

Bu hadiste, hakimin yemin istemesi üzerine yapılan yemin kastedilmiştir. Bir kimse birinde hakkı olduğunu ileri sürerek dava açarsa, hakim davalıdan yemin etmesini ister. Davalının, hakimin zikrettiği şeyden başka bir şeye niyet ederek yemin etmesi hiledir. Bu kimse insanlar arasında beraat etmiş olabilir, ancak Allah katında hiçbir şey gizli kalmaz ve bundan kurtuluş yoktur. Allah'ın şeriatında aldatma ve haklara yönelik her tür hile batıldır.¹⁹³

¹⁸⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 172; Saffet Köse, *a.g.e.*, 312.

¹⁸⁸ Buhari, “Müsakat” 71; Müslim, “Müsakat” 71; Ebu Davud, “İcare” 64.

¹⁸⁹ el-En'am 6/146.

¹⁹⁰ Saffet Köse, *a.g.e.*, 310.

¹⁹¹ Müslim, “Eyman” 20.

¹⁹² Müslim, “Eyman” 21.

¹⁹³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 313.

5) Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: “*Alım-satım yapanlar, muhayyerlik pazarlığı olmadığı sürece, birbirinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler. Pazarlığı bozma korkusu vermek için kişinin oradan ayrılması helal değildir.*”¹⁹⁴

Bu hadis, bir hakkın ortadan kalkması için yapılan hilenin batıl olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Hz. Peygamber (s.a) tarafların maslahatını gözettiği için meclis muhayyerliğinin önemini vurgulamıştır. Allah Teala alış-verişte karşılıklı rızayı şart koşmuştur. Taraflardan biri hile yaparak meclis muhayyerliğini düşürmek isterse, diğer tarafı zarara uğratmış olur. Bu da meclis muhayyerliğinden amaçlanan gaye değildir. Hadis akitlerde muhayyerlik hakkının düşürülmesinin haram kılındığının delilidir. Buna kıyasla Allah veya kul hakkını düşüren tüm hilelerin haram kılındığının delilidir.¹⁹⁵

6) Ebu İshak es-Sebii hanımından şöyle rivayet eder: Onun karısı, Zeyd b. Erkam'ın ümmü'l-veledi ve başka bir kadın Hz. Aişe'nin yanına girmişlerdi. Zeyd'in ümmü'l-veledi Hz. Aişe'ye şöyle dedi: “Ben 800 dirhem veresiye bir köle sattım Zeyd'e, sonra 600 dirheme de peşin olarak geri aldım.” Hz. Aişe: “Zeyd'e söyle tövbe edene kadar Rasulullah (s.a) ile birlikte yaptığı bütün cihatların iptal olduğunu söyledi ve ne kötü bir alışveriş yapmışsın!” dedi.¹⁹⁶

Kişinin veresiye sattığı bir malı daha ucuz bir fiyata peşin olarak geri satın almasına bey'ul-iyne denir. Şekil itibariyle alış-veriş gibi görünse de faiz yasağını aşmak için yapılan bir hiledir.

Hz. Peygamber: “*İyne satışı yaparsanız ve ziraatla uğraşıp (dünyalık işlere dalıp) cihadı terk ederseniz düşman size galip gelir*”¹⁹⁷ buyurmuştur.

Hz. Peygamber bu hadiste iyne satışını yasaklamıştır. Bu muameleler büyük günahlar arasındadır. Allah'ın haram kıldığı bir muameleyi şekil ve isim olarak değiştirmek onu helal yapmaz. Allah'ın haram kıldığını helal yapmak için başvuru bütün hileler de bu konumdadır.¹⁹⁸

7) Hz. Peygamber hülle yapana da yaptırana da lanet etmiştir.¹⁹⁹ Kocasından üç talakla boşanan bir kadının tekrar eski kocasına dönebilmesi için başka bir erkekle geçici (sürelî) olarak nikahlanmasına hülle denir. Hülle yapana “muhallil” ve adına hülle yapılanı “muhallelün leh” denir. Hz. Peygamber hülle yapana ‘kiralık teke’ olarak

¹⁹⁴ Ebu Davud, “İcare” 51; Tirmizi, “Büyu”, 26; Nesai, “Büyu” 11.

¹⁹⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 164-165.

¹⁹⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 166-167.

¹⁹⁷ Ebu Davud, “Büyu” 54.

¹⁹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 166-169.

¹⁹⁹ Ebu Davud, “Nikah”, 15; İbn Mace, “Nikah”, 33; Tirmizi, “Nikah”, 28.

nitelendirmiştir.²⁰⁰ Peygamber nikah görünümünde hile olan hülleyi şiddetle yasaklamış ve ondan sakındırmıştır. Hülle yapanın maksadı, nikahın dini amacına aykırıdır. Hülle yapanın amacı gerçek evlilik değil, boşanmaktır. Hülle, boşanan kadını eski kocasına helal kılmak için yapılan bir hileden ibarettir. Rasulullah ise akitlerde maksada itibar edileceğini bu hadisle bildirmiştir. Bu, Şari'nin maksatlarına aykırı olan hilenin meşru olmadığını delilidir.²⁰¹

8) Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *Kadına nikah akdinden önce verilen mehir, hibe ve hediye ona ittir. Nikah akdinden sonra verilen hediye veya mal kimin adına verilmişse onundur. Nikah kıyıldıktan sonra gelen hediye ve diğerleri kızın anne-babasına aittir.*²⁰²

Bu hadis kadına gelebilecek zararın önüne set çekmiştir. Zira Hz. Peygamber nikah aktinden önce veya akit esnasında kadına verilen mehir, hediye, hibe vb. hepsinin kızın hakkı olduğunu; nikahtan sonra ise söz konusu mal ve hediyeler kime verilmişse ona ait olacağını belirtmiştir. Nikahtan önce kızın velisine hediye ve hibede bulunulması; mehrin düşük tutulması ve kızın diğer haklarından taviz verilmesi için başvuru bir hiledir; görünüş olarak hediye; gerçekte ise rüşvettir. Hz. Peygamber bu hadisle lafız ve şekle değil, maksada itibar etmiştir.²⁰³

9) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Siz ihramlıyken, bizzat avlanmamışsanız veya (sizin arzunuzla) sizin için avlanmamış ise kara av hayvanlarının eti size helaldir.”*²⁰⁴

İhramsız avlanması yasak olmayan bir kişi, ihramlı olan için avlanıyorsa bu et ihramlı olan kişiye helal değildir. İhramlı, avı gösterip ihramsıza yardım ediyorsa bu avın etinden de yemesi meşru değildir. Ancak avlanan hayvanın eti, böyle bir niyet ve maksat olmadan yenilebilir. Bu hadis eylemlerde maksat ve hakikate itibar edileceğini gösteriyor; o, zahiri olarak caiz, ancak batını olarak sakıncalı ve yasak olan tüm hilelerin batıl olduğunu, esas olanın maksat olduğunun delilidir.²⁰⁵

10) Ebu Hureyre (r.a) (ö. 59/679) anlatıyor: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdular: *“Deve ve koyunların memelerinde süt bekletmeyin. Kim böyle sütü bekletilmiş sağılacak bir hayvan alırsa sütü sağdıktan sonra muhayyerdir. Dilerse razı olur, dilerse bir ölçek kuru hurma vererek iade eder.”*²⁰⁶

²⁰⁰ İbn Mace, “Nikah” 33.

²⁰¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., III, 173.

²⁰² Ebu Davud, “Nikah”, 35; Nesai, “Nikah”, 67; İbn Mace, “Nikah”, 41.

²⁰³ Saffet Köse, a.g.e., 323.

²⁰⁴ Ebu Davud, “Menasik”, 40; Tirmizi, “Hac”, 25; Nesai, “Menasik”, 81.

²⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., III, 171; Saffet Köse, a.g.e., 321.

²⁰⁶ Buhari, “Büyu” 64; Müslim, “Büyu”, 11; Nesai, “Büyu”, 14; Muvatta, “Büyu”, 96.

Deve, koyun, inek gibi hayvanların memelerinde sütü biriktirerek satışı sunulması, alıcıyı kandırma ve aldatma olduğu için yasaklanmıştır. Alıcıya dışardan baktığında hayvanın sütünün çok ve verimli olduğu zannettirilerek, hayvanın değerini artırmadır. Bu uygulama alıcının hakkını korumak için Hz. Peygamber (s.a) tarafından yasaklanmıştır.²⁰⁷

11) Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *Ümmetinden bazı insanlar, farklı isimler verip şarabı içecekler. Başuçlarında çalgılar çalınacak ve kadın sanatçılar şarkı, türkü söyleyecekler. Allah onları yere batırsın ve onlardan domuzlar, maymunlar yapsın.*²⁰⁸

Başka bir rivayetle ise Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: *Ümmetinden bazı topluluklar (tevil yoluyla) zina etmeyi, ipekli elbise giymeyi, içki içmeyi ve çalgılı eğlenceleri helal sayacaklardır. Bir takım zümreler de dağ mesirelerine çıkacaklar, onlara ait koyun sürüsü ile çoban sabahları yanlarına gelip, akşamları gidecektir. Bunlara bir fakir bir hacet için gelecek de bu duygusuz insanlar fakire: “Haydi bugün git yarın gel” diyeceklerdir. Bunun üzerine Allah onların tepelerine dağı indirerek bir kısmını helak edecek, bir kısmını da kıyamet gününe kadar maymun ve domuz suretlerine tebdil edecektir.*²⁰⁹

Bu hadisler, Allah'ın yasakladığı şeyleri isim ve şekillere bağlı kalıp, hakikat ve maksatlarını gözetmeyerek te'vil etmek yoluyla helal kabul edenler hakkında açık bir hüküm vermektedir. Ayrıca bu hadisler “nikah” adı altında zina yapma, meşrubat adı altında içki içme, ziynet adı altında ipek giyme gibi hilelere başvuranları yermektedir. Eğer isim ve şekillerin değiştirilmesi hüküm ve gerçeklerin değiştirilmesini sağlasaydı din bozulur, şeriat tebdile uğrardı. Zikredilen bu hadis, haram olan şeylerin isimlerinin değiştirilmesi ile hükümlerin değiştirilemeyeceğine delildir. Çünkü hükümler, muamelelerin dış görünüşüne değil, mana ve maksatlarına bağlıdır.

Bu hadisler, ismini değiştirmek kaydıyla Allah'ın haram kıldığını helal kılmak için hileye başvuranların şiddetli bir azaba maruz kalacağını, hükümlerin illetlere bağlı bulunduğunu, içkinin illetinin ise sarhoşluk vasfı olduğunu, bu vasıf bulununca isim değişik bile olsa bunun içki kapsamında değerlendirileceğine ve haram kılındığına delalet etmektedir.²¹⁰

12) Hz. Cabir (r.a) anlatıyor: *“Rasulullah (s.a) taksim edilmedikçe her (akar) malda şuf'a hakkı bulunduğu hükmetti. Araya sınır koyup, yol tayin edince şuf'a hakkı kalkar.”*²¹¹

²⁰⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 315-316.

²⁰⁸ Nesai, “Eşribe”, 41; İbn Mace, “Fiten”, 22.

²⁰⁹ Buhari, “Eşribe”, 6; Ebu Davud “Libas”, 6.

²¹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari bi-Şerh-i Sahihi'l Buhari* (Kahire:2004), X, 56; Saffet Köse, *a.g.e.*, 316-317.

²¹¹ Buhari, “Şuf'a” 1; Müslim, “Müsakat”, 134; Nesai, “Büyu” 108.

Müslim’de ise metin şöyledir: *Henüz taksim edilmemiş arazi, ev, bahçe gibi her ortaklıkta şuf’a hakkı vardır. Ortaklardan biri diğerine haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce haber eder, ortağı ya alır ya da hakkından vazgeçer. Ortağa haber verilmeden satılan mala, ortak aynı fiyatla hak sahibi olur.*²¹²

Başka bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: “*Evin komşusu eve başka bir kimseden daha çok hak sahibidir.*”²¹³

Ebu Davud ve Tirmizi’den gelen başka bir rivayet ise şöyledir: “*Komşu, komşunun sattığını almada daha haklıdır. Yolları bir işliyorsa, komşu gaib de olsa satış yapılmaz beklenir.*”²¹⁴

Hz. Peygamber bu hadislerinde ortak ve komşuya ön alım (şuf’a) hakkı vermiş; ortak ve komşudan habersiz, mal sahibinin mülkünü satmasını haram kılmıştır. Mal sahibi habersiz satmış dahi olsa, hak düşmez. Verilen hakkın amacı, komşu ve ortaktan zararı defetmektir. Hakkı kaldırmak için hilede bulunmak, Şari’nin komşu ve ortaktan kaldırmak istediği zarar ve zulümü ortaya çıkarır. Bu ise hadislerde açıkça yasaklanmış ve haram kılınmıştır; hakkı iptal eden hile de bu durumdadır.²¹⁵

13) Ebu Hureyre (r.a) (ö. 59/679) anlatıyor: “*Rasulullah (s.a) buyurdu ki: Kim iki at arasına, gececeğinden emin olunmayan bir üçüncü at dahil ederse yarışmaya, bu kumar olmaz. Kim de gececeğinden emin olunan atı dahil ederse bu kumar olur.*”²¹⁶

Hz. Peygamber (s.a) yarışlarda, hangisi kazanırsa diğerinin ödül vereceği durumda, kaybedeceği kesin olmayan üçüncü bir atın daha katılmasını, eğer üçüncü bir yarışmacı katılmazsa bu davranışın kumar olduğunu söylemiştir. Üçüncü yarışmacının kaybedeceği kesinse bu da kumardır. Çünkü ödül gene ilk iki yarışmacıdan birisinin olacaktır. Bunu yapan yarışmacıların amacı yarışıp cihada hazırlanmak değil, mala sahip olmaktır. Böyle yarışlar zahiren meşrudur, ancak üçüncü yarışmacının kaybedeceği bilerek yarışmaya katmak, maksat olarak gayr-i meşrudur. Şari’ de maksada itibar etmiş ve bunun kumar olduğuna hükmetmiştir. Bu hadis, şekil şartlarına uygun, ancak Şari’nin maksadına aykırı olan muamelelerin haram kılındığının delilidir.²¹⁷

14) Süleyman b. Amr anlatıyor: Muaviye ile Bizans arasında antlaşma vardı. Muaviye, antlaşmanın süresi bitince hücumla geçmek için Bizans’a doğru hareket etti. O

²¹² Müslim, “Müsakat”, 134.

²¹³ Tirmizi, “Ahkam”, 31,33.

²¹⁴ Ebu Davud, “Büyu”, 73; Tirmizi, “Ahkam”, 33; İbn Mace, “Şuf’a”, 2.

²¹⁵ Saffet Köse, *a.g.e.*, 321-322.

²¹⁶ Ebu Davud, “Cihad” 69.

²¹⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 314-315.

esnada bineğinin üzerinde oturan yaşlı bir kişi “Allah’u Ekber! Allah’u Ekber! Ahde vefa gerekir; ihanet etmek yoktur” dedi. Zira Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: “*Kimin başka insanlarla bir antlaşması bulunursa, onun müddeti bitinceye kadar ne düşümünü çözümlen ne de sıkıca bağlatın, yahut da antlaşmalarını bozacaklarından korkarsa, o da onlara karşı antlaşmayı bozarak aynı şekilde davransın.*”²¹⁸ Bu haber Muaviye’ye ulaşınca askerleriyle birlikte geri döndü.

Bu hadis, antlaşma süresinin bitiminde savaş ilan etmeden, ansızın saldırıya geçmenin caiz olmadığına işaret eder. Düşmanla savaşmak, saldırıya karşı hazırlıklı olmak ve düşmanı alt etmek için ilerlemek mubahtır, ancak antlaşmayı yapanlara karşı hile olduğu için yasaklanmıştır. Antlaşmada verilen sözde durulup ahde vefa gösterilmelidir. Zahiri olarak meşru, ancak haram kılınmış sonuca götüren muamele de haramdır.²¹⁹

15) Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: “*Bir beldede ta’ün (veba) hastalığını duyarsanız oraya girmeyin; bulunduğunuz yerde hastalık çıkar ise, oradan da kaçarak çıkmayın.*”²²⁰

Bu hadis, aynı fiilde maksat ve niyetin farklı olmasıyla hükmünde değişeceğinin delilidir. Hastalık olan yerden ihtiyaçlar için çıkmak haram kılınmamış, ancak hastalıktan (veba) kaçmak maksadıyla çıkmak haram kılınmıştır. Bu hadis muamelede esas alınan maksat ve niyet olduğunu, niyetin hükümleri değiştirdiğinin ve hiyelin haram kılındığının delilidir.²²¹

16) Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bir kimseye borç verdiğiniz zaman, borçlu kimse alacaklıya hediye vermek veya bineğine bindirmek isterse, hediyeyi kabul etmesin, aracına da binmesin.*”²²²

Rasulullah borç verildiğinde, borç ödenmeden hediye kabulünü bu hadisle yasaklamıştır. Çünkü bu hediye maksadı ödemenin gecikmesine zemin hazırlamak yahut bir menfaat sağlamaktır. Bu yöntem faizdir ancak akitlerde manaya itibar edilir. Hadis hiyelin yasaklandığına delalet eder.²²³

---

²¹⁸ Ebu Davud, “Cihad”, 152; Tirmizi “Siyer” 27.

²¹⁹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 320.

²²⁰ Buhari, “Tıb”, 30, “Hiyel”, 13.

²²¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 322.

²²² İbn Mace, “Sadakat”, 19.

²²³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 171-172.

17) Hz. Peygamber: “*Ümmetim için doğru yoldan saptırıcı imamlardan korkuyorum*” buyurmuştur.²²⁴

Bu hadisten hileyi geçerli ve mübah kabul eden alimlerin büyük bir hatada olduğu çıkarımı da yapılabilir.²²⁵

18) Rasulullah (s.a) bir gün pazarda dolaşırken bir buğday yığımına elini sokar ve içinin ıslak olduğunu fark eder; satıcıya nedenini sorar. Mal sahibi yağmur yağıp ıslandığını söyler. Hz. Peygamber de: “*Islak kısmı üste koysaydın da insanlar fark ederek alsalardı ya! Bizi aldatan bizden değildir*” buyurmuştur.²²⁶

Hz. Peygamber bu şekilde hileye başvuran kişiyi kınamıştır. Çünkü malın içi ile dışı aynı değildir. Amaç müşteriye aldatma ve insanlar üzerinden haksız kazanç sağlamaktır. Bu hadis muamelelerde hilenin haram kılındığının delilidir.²²⁷

19) Hz. Aişe (r.a) (ö. 58/678) şöyle anlatmıştır: Rasulullah (s.a) tatlıyı ve balı çok severdi. İkinci namazından döndüğünde hanımlarına uğradı. Hz. Ömer’in kızı Hafsa’ya uğramış ve biraz fazla kalmıştı. Ben neden fazla kaldığımı araştırdım: “Hafsa’nın kavminden bir kadın bal hediye etmiş. Hafsa da Hz. Peygamber’e bal şerbeti ikram etmiş.” Bu hadiseyi Hz. Sevde’ye anlattım ve bir hile yaptık: “Hz. Peygamber senin yanına gelince O’na hitaben “Ya Rasulullah! Meğafir mi yedin? dersin. O da sana “Hayır” diyecektir. Sen de O’na: “Ya senden gelen bu koku nedir? diye sorarsın. Kendisinden çirkin koku gelmesini istemezdi. O da sana “Hafsa bana bal şerbeti içirmişti” diyecektir. Sen de O’na: “Öyleyse o balı yapan arı urfut ağacından toplanmıştır” dersin. Bana geldiğinde ben de aynılarını diyeceğim. Hz. Safiye’ye de böyle demesini söyledim. Olay bu şekilde devam etmiş ve Hz. Peygamber bu olayların üzerine bal yemeyeceğine yemin etmiştir.²²⁸

Bu olayda Hz. Aişe yöntemi ve amacı bakımından caiz olmayan iki hile düşünmüştür. Yöntemi Hz. Peygamber’e öğüt ve kötü kokulardan uzaklaştırmaktır. Maksat Hz. Peygamber’in Hafsa’nın yanında yediği ve sevdiği baldan uzaklaştırmak ve balı bulunan Hz. Hafsa’nın nezdinde Hz. Peygamber’in değerini azaltmaktır. Bu hile hukuken yasaklanmıştır. Tahrim suresinde Allah “*Ey Peygamber! Allah’ın sana helal*

²²⁴ Ebu Davud, “Fiten”, 1; Tirmizi, “Fiten” 51; İbn Mace, “Fiten” 9.

²²⁵ Saffet Köse, *a.g.e.*, 314.

²²⁶ Müslim, “İman”, 164; Ebu Davud, “Büyu”, 50; Tirmizi, “Büyu”, 72.

²²⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 319.

²²⁸ Buhari “Talak” 8, “Eşribe”, 10,15, “Hiyel” 12; Ebu Davud “Eşribe”, 22.

kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir”²²⁹ buyurmuştur.

*İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), çünkü kalpleriniz eğrilmişti. Ama Peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız, bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrail ve salih müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır*²³⁰ buyurdu.

Allah günahlarından dolayı hanımlara tövbe etmelerini emretmiştir. Buradan da Allah'ın helal kıldığı bir şeye engel olmak o kişiye zarardır ve bu tür hileler haram kılınmıştır.²³¹

1.2.2.3. İcma

Meşru yollarla vacibi düşürmek veya haramı helal kılmak için başvurulmuş hilelerin haram ve batıl olduğu ümmetin icma ile sabittir.²³²

1.2.2.4. Sedd-i Zerayi

İslam hukukunda hilenin yasaklandığının en önemli delillerinden biri sedd-i zerayidir. İbn Kayyim el-Cevziyye hileyi kabul etmenin sedd-i zerayi prensibine aykırı olduğunu belirtmektedir.²³³

Zerai, zeria'nın çoğuludur. Zeria, sözlükte “iyi ya da kötü olsun başka bir şeye ulaştırılan vasıta (yol)” demektir.²³⁴

Usul terimi olarak zeria, “şer'an yasaklanmış sonuca götüren vasıta” anlamında kullanılır. “Sedd” ise “kapatmak, engel olmak” demektir. Sedd-i Zerayi ise; “mefsedeye götüren vasıtaların yasaklanmasıdır.” Mefsedet de haram veya mekruh olan şer'an yasaklanmış durumlardır.²³⁵

Kötülüğe yol açan caiz fiiller üç kısma ayrılabilir:

- a) Az ve nadiren kötülüğe yol açan caiz fiiller.

Bunların zararı düşük oranda olup daha fazla faydaları olan ve yasaklanmayan fiillerdir. İçki yapımında kullanılacak diye üzüm üretimine yasak getirilmemesi, çünkü üzümün pek çok yararları vardır.

- b) Çoğunlukla kötülüğe yol açan fiiller.

²²⁹ et-Tahrim 66/1.

²³⁰ et-Tahrim 66/4.

²³¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 323-324.

²³² Saffet Köse, *a.g.e.*, 325.

²³³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 325.

²³⁴ Zekiyyüddin Şaban, *a.g.e.*, çev: İbrahim Kafi Dönmez, 202.

²³⁵ Zekiyyüddin Şaban, *a.g.e.*, çev: İbrahim Kafi Dönmez, 202.

İçki yapımı için üzüm satmak, toplumda kaos zamanlarında silah satışı yapmak, fuhuş ve kumar gibi haram fiillerde kullanılacak gayr-i menkulü kiraya vermek gibi davranışlar.

c) Konma maksadının dışında başka bir sonucu elde etmeye vasıta kılınan caiz ve meşru fiiller.

Kişinin ölüm hastalığı anında karısını bâin (evlilik bağına bitiren) talakla boşaması, başkasına bir malı belirli bir vade ile 80 liraya satıp daha sonra sattığı malın parasını almadan, aynı malı aynı kimseden peşin fiyatına 60 liraya alması böyledir.²³⁶

İkinci ve üçüncü kısımdaki fiiller kötülüğe yol açtıkları için yasaklanmalı mıdır yoksa şekil bakımından meşru oldukları için kabul mü edilmelidirler? Bu konu hakkında ihtilaf vardır.

Hanbeli ve Malikiler bu tür fiilleri yasaklamışlardır. İmam Şafii ve Zahiri mezhebi ise bu fiilleri yasaklamamıştır. Çünkü zahiren bu fiiller mubahtır; kötülüğe yol açıyor diye yasaklanamazlar. Diğer İslam hukukçuları ise muamele kötülüğün ağır bastığı bir neticeye götürüyor ise, buna götüren yolları da kapamayı emretmişlerdir, çünkü din fesadı yasaklamıştır.²³⁷

Sedd-i zerayi prensibine en geniş şekilde dayananlar Maliki ve Hanbeliler, onu daraltarak kabul edenler Şafiilerdir. Teorik olarak benimsemedikleri halde pratikte ona geniş bir yer verenler ise Hanefilerdir.²³⁸

Allah katında sakıncalı olan ve harama götüren yolları kapamak için sedd-i zerayi prensibi ortaya çıkmıştır. Haram bir sonuca götüren yol bu maksatla yapılsın veya yapılmamasın haram bir sonuca götürdüğü ve kanun koyucunun da bu sonucu haram kıldığı düşünülürse; haramları helal kılmak, vacipleri düşürmek, hakları yok etmek kastıyla yapılan yolların haram kılınması daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bundan dolayı hileyi caiz (meşru) saymak sedd-i zerayi prensibine açıkça aykırıdır. Şar'î harama götüren bütün yolları kapatmıştır. Hileye başvuran ise bütün yollarla ona ulaşmaya çalışmaktadır. Dinin amacı bütün kötülükleri kaldırmak ve bu yolları kapamaktır. Allah harama götüren yol ve araçları meşru kabul etseydi, haram kılması ile çelişirdi, hatta böylece insanları harama özendirmiş bile olurdu. Bu ise Allah'ın ilim ve

²³⁶ Zekiyyüddin Şaban, *a.g.e.*, çev: İbrahim Kafi Dönmez, 203.

²³⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye *a.g.e.*, III, 135 vd.; Şatibi, *a.g.e.*, çev: Mehmet Erdoğan, II, 359-363; Saffet Köse, *a.g.e.*, 327.

²³⁸ Zekiyyüddin Şaban, *a.g.e.*, çev: İbrahim Kafi Dönmez, 205.

hikmet sıfatına aykırıdır. Dolayısıyla hile-i şer'iyyenin kapısını açmak dahi düşünülmemelidir.²³⁹

1.2.3. İslam Hukuk Mezheplerine Göre Hile-i Şer'iyye

1.2.3.1. Malikiler

Maliki mezhebi de muameleler konusunda iç iradeyi (niyet) benimsemiş, sedd-i zerai prensibini esas almıştır. Onlara göre, maksadı meşru olmayan muameleler dış görünüşü ile hukuka aykırı olmasa da hükümsüz sayılmış ve böylece hile reddedilmiştir.²⁴⁰ Maliki mezhebinin hiyel anlayışını Şatibi şöyle dile getirir: Şer'i bir kaideyi iptal eden ve şer'i bir maslahata aykırı olan hileler, batıl ve yasaklanan hilelerdir. Şer'i bir kaideyi iptal etmeyen, şeriatın istediği bir maslahata dikkat eden ve aykırı olmayan hilenin varlığından bahsederek; o şer'i yasak kapsamına girmeyecek ve batıl da olmayacaktır. Bu durumda hile üç kısımdır:

1) Batıl olduğu hususunda ihtilaf bulunmayan hileler. Münafıkların ve riyakarların başvurdukları hileler.

2) Cevazı hususunda ihtilaf bulunmayan hileler. Bir Müslümanın kalbi imanla dolu olduğu halde diliyle küfür kelimesini söyleyerek hile yapması canını korumak içindir. Bir münafığın kelime-i tevhit getirmesi aynı gaye içindir. Fakat ikrah halinde Müminin küfür kelimesini söylemesine izin verilmiştir. Çünkü bu dünyevi bir maslahattır. Münafıkların hilelerinde ise dünya için maslahat, ahiret için mefsedet vardır. Uhrevi maslahatı ihlal eden bir şey, batıldır. Bundan ötürü birinci meşru, ikinci ise meşru değildir.

3) Birinci kısma veya ikinci kısma dahil olması hususunda ihtilaf bulunan hilelerdir. Fukaha arasında esas ihtilaf bu tür hileler hakkındadır.²⁴¹

Şatibi hile hususunda Hanefileri tenkitte aşırıya kaçanları uyarılmış ve Maliki mezhebi hile konusunda ılımlı bir tutum sergilemiştir.²⁴²

²³⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 135 vd.; Saffet Köse, *a.g.e.*, 327-328.

²⁴⁰ Saffet Köse, *a.g.e.*, 249.

²⁴¹ Şatibi, *a.g.e.*, çev: Mehmet Erdoğan, II, 387-388.

²⁴² Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 75.

1.2.3.2. Şafiiler

İmam Şafii (ö. 204/820) şekil itibariyle hukuka uygun olan muamelelerle caiz olmayan neticelere varmak istense dahi kişinin maksat ve niyetine göre Allah'ın hüküm vereceğini, insanların ise dış görünüşe bakıp hüküm vermekle sorumlu olduğunu söyler. Buradan onun, hileli muameleleri geçerli saydığını, ancak cevaz vermediğini anlıyoruz.²⁴³

Şafii mezhebinde Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah es-Sayrafi (ö. 330/941), Ebu'l Hasen Muhammed b. Yahya b. Suraka el-Amiri (ö. 416/1025) ve Ebu Hatim Muhammed b Hüseyin el-Kazvîni (ö. 440/1048) hile konusunda eser kaleme almış fakihlerdir.²⁴⁴

Kazvîni hileleri üç kısma ayırmıştır:

- a) Haram olan hileler. Bir fakihin bu tür hilelere ait bilgileri herkese anlatması caiz olmaz; gerektiğinde ve ihtiyaç duyulduğunda cevap verilmesi için fakihlere öğretilir.
- b) Mekruh olan hileler. Bu tür hileleri, fakih olmayan kimselere öğretmek mekruhtur.
- c) Mübah olan hileler. Fakihe sorulduğunda bilmesi ve cevap vermesi gereken hilelerdir.²⁴⁵

Şafii alimlerinden Kastallani (ö. 923/1517) hiyel konusunda şunları söylemiştir:

“Kim bey' akdiyle faize niyet ederse, faiz yemiş olur; meşru olan alış-veriş muamelesinde günah kazanmış olur. Kim üç talakla boşanmış kadını eski kocasına yeniden helal kılmak için nikah akdi yaparsa “hulle” yapmış olur. Hulle peygamberin yasakladığı ve yapan kişileri lanetlediği bir durumdur. Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılmak maksadıyla yapılan bütün muameleler insanlara günah kazandırır. “*Ameller niyetlere göredir*” hadisini hileyi yok sayanlar da uygun bulanlar da delil olarak göstermiştir. Çünkü her iki taraf da muameleyi yapanın niyetine başvurur. Hile ile kişi eziyetten kurtuluyorsa uygun bulunmuş; eğer bir hakkı iptal ediyor ise uygun görülmemiştir. İmam Şafii hakları iptal eden hiyeli mekruh görmüştür. Bazı alimler hiyeli tenzihen mekruh sayarken, bazıları tahrimen mekruh saymışlardır.²⁴⁶

Şafiilerden İbn Hacer el-Askalani (ö. 852/1448) ise hileyi, işleyenin durumuna göre dört kısımda değerlendirmiştir:

²⁴³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 242.

²⁴⁴ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 75.

²⁴⁵ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 75.

²⁴⁶ Kastallani, *İrşadüs's*, X, 102-103 atfedilen bilgiler için bk. Saffet Köse, *a.g.e.*, 242-243.

a) Haram bir vasıta ile bir hakkın iptaline veya bir batılın ispatına ulaşıyorsa, bu hile haramdır.

b) Mübah bir yolla bir hakkın ispatına veya bir batılın defedilmesine ulaşıyorsa, bu hile vaciptir.

c) Mübah bir yolla mekruh işlemekten alıkoyan hileler, mübah veya müstehap hilelerdir.

d) Mübah bir yolla mendubun terk edilmesine sebep olan hileler, mekruh hilelerdir.²⁴⁷

Bunlardan ilk grupta yer alan hilelerin sahih olduğu hususunda alimler arasında ihtilaf bulunmaktadır. İhtilafın sebebi akitlerde lafza mı, manaya mı yoksa maksada mı itibar edileceğidir. Hileyi caiz görenler lafza itibar etmiştir. Bazı fakihler her şekilde veya bir kısmında zahiren ve batınen hüküm geçerli olur demiş, bazıları ise zahiren geçerli olur, ancak batınen geçerli olmaz demişlerdir. Akitlerin mana ve maksadına bakanlar ise, hileyi batıl kabul etmişlerdir.²⁴⁸

1.2.3.3. Hanbeliler

Hanbeli mezhebine mensup alimler hile üzerinde durmuş ve hiyele çok tepki vermişlerdir. İbn Teymiyye (ö. 728/1328) *el-Fetava'l Kübra* adlı eserinde ve onun talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye *İ'lamü'l Muvakkı'*inde konuyu geniş bir şekilde incelemişlerdir.²⁴⁹

İbn Teymiyye hile hakkında şu değerlendirmelerde bulunur: “Hile caiz olan veya uygulanması istenen bir fiilde kastedilmeyen bir şekilde, bir vacibin düşmesini veya bir haramın helal kılınmasını kastetmektedir. O kişi, fiilin meşru oluşunda kastedilmeyen bir sebeple ahkam-ı şeriyeyi değiştirmeye çalışmaktadır. Hile sözlükte, bir halden başka bir hale geçme, anlamını içeren bir tasarrufken, Hanefiler usullerinde bir çeşit ıstılah olarak kullanmaya başladı. Bunu da ancak maharet (ustalık) sahibi insanlar anlar. Gaye güzel ise, hile de güzel olur. Gaye kötü ise, hile de kötü olur.”²⁵⁰

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) hiyeli şu kısımlara ayırırlar:

²⁴⁷ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 76; Saffet Köse, *a.g.e.*, 243.

²⁴⁸ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 76; Saffet Köse, *a.g.e.*, 243.

²⁴⁹ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 76.

²⁵⁰ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, s.76.

a) Benzeri bir nedenin kesinlikle helal olmayacağı ve gizli bir yolla harama götüren hileler. Bu tür hilenin haramlığında Müslümanların ittifakı vardır. İnsanların canına kıyma, mallarını gasp etme, aralarına fitne sokma, hak yoldan sapmaları için çalışma bu tür hilelerdendir. Dini muamelelerde hakkı yok etmek, batılı haklı göstermek için başvuru hileler de bu kapsama girer. Görünüş itibariyle meşru olan araçlarla, haram olan neticeye ulaşmak için başvuru her çare haramdır. Bu hususta Müslümanların icması vardır. Mesela hırsızların başvurduğu hileler gibi.²⁵¹

b) Kişi esasında dış görünüşte (şeklen ve zahiren) hukuka uygun bir muameleyi gerçekleştirir, ancak esas amacı kanunun yasakladığı bir şeye ulaşmaktır. Bu nedenle kötü amaçlara götüren vesileler bazen kapatılır. Kocasını ile bir huzursuzluk yaşamadığı halde kadının nikahı feshetmek için velisinin iznini inkar etmesi, alış-verişi feshetmek için satıcının sattığı malın haciz olduğunu iddia etmesi gibi.²⁵²

c) Aslında haram olan, ancak bir hakkı elde etmek veya haksızlığı gidermek amacıyla başvuru hileler. Mesela; bir kimsenin başkasından alacağı var fakat borçlu borcunu inkar ediyor, bunun üzerine alacaklı hakkını almak için iki yalancı şahit tutar. Ne var ki, insanların bilmedikleri bir konu hakkında şهادette bulunmaları haramdır.²⁵³

d) Nikah, hibe, ikrar, bey' gibi meşru yolların harama ulaşmak için vasıta olarak kullanılması.²⁵⁴

e) Şari'in haram kıldığı bir şeyi helal kılmak için yapılan hileler. Bu tür hileler haramdır. Hileye başvuru amacını Şari'in yasakladığı bir şeyi helal kılmak veya kendisine yüklenen bir sorumluluğu (mükellefiyet) ortadan kaldırmaktır. Hulle nikahı, oruç tutmamak için yolculuğa çıkmak, zekatı düşürmek için başvuru çeşitli hileler bu türdendir.²⁵⁵

f) Kendi hakkının aynısını veya bedelini elde etmek için ihanetle yapılan hileler. Bir adam bir işe belirlenen ücret karşılığında başlar ancak aynı işte çalışan ve onunla denk olan bir başkasının ücreti daha fazladır. Bu durumdaki kişinin hakkının tamamını almak bahanesiyle işverenin bazı mallarını ondan gizli almasıdır. Bu tür hile haramdır.²⁵⁶

---

²⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 328-334; Saffet Köse, *a.g.e.*, 245.

²⁵² Saffet Köse, *a.g.e.*, 246.

²⁵³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 335; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 76; Saffet Köse, *a.g.e.*, 246.

²⁵⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 335.

²⁵⁵ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 76.

²⁵⁶ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 76; Saffet Köse, *a.g.e.*, 247.

İbn Kayyim el-Cevziyye hileyi şu kısımlara ayırmıştır:

- 1) Haram olan hileler
  - a) Küfre götüren hileler
  - b) Büyük günah olan hileler
  - c) Küçük günah olan hileler
- 2) Haram olmayan hileler
  - a) Mekruh olan hileler
  - b) Caiz olan hileler
  - c) Vacip olan hileler²⁵⁷

İbn Kayyim hüküm açısından hileyi üç kısma ayırmıştır:

a) Haram götüren hileler. Bu tür hileler bütün Müslümanların ittifakı ile haramdır. Bunlar adam öldürmek, mala zarar vermek, insanlara zulmetmek, insanların arasını bozmak ve haklarını iptal etmek sonucunu doğuran hilelerdir. Bunlar şeytanın insanı yoldan çıkartmak için kullandığı hileler türündendir. İbn Kayyim'e göre Hanefilerin hileleri bu türdendir.²⁵⁸

b) Vasıtası (yolu) meşru olduğu gibi, sonucunun da meşru olduğu hileler. Bunlar dinin icare, bey, müsakat, müzaraa ve vekalet gibi muamelelerin gerçekleşmesi için koyduğu sebeplerdir. Bu muameleler kitap ve sünnetin koyduğu temellere dayanarak cereyan eder. Menfaatlara ulaşmak ve mefsedetleri yok etmek için olan hileler bu türdendir.²⁵⁹

c) Mübah bir yolla zulmü defetmek veya hakka ulaşmak için yapılan hileler olup, ondan amaç başka bir maksadın gerçekleştirilmesidir. Tevriyeli sözler gibi.²⁶⁰

Ebu Zehra (ö. 1974), hiyel kitaplarını inceledikten sonra, İbn Kayyim'in Hanefilerin hilelerini birinci kısma almasını eleştirmiş ve şöyle demiştir: "İmam Muhammed'e atfedilen *Kitabu'l Hiyel ve'l-Meharic* dikkatle incelendiği zaman şu sonuç ortaya çıkar: Hanefi mezhebi imamlarının hileleri birinci kısımda değil, ikinci kısımdadır. Yukarıda kaydettiğimiz İbn Kayyim'in hile kısımlarından üçüncü kısımdadır. Bunlar bir hakkı yerine getirmek veya bir zulmü ortadan kaldırmak için

---

²⁵⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 242; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 76.

²⁵⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 328-329; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 77.

²⁵⁹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 335-336; Saffet Köse, *a.g.e.*, 248; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 77.

²⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 337; Saffet Köse, *a.g.e.*, 248-249; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 77.

mübah olan yolda bulunmuş çarelerdir. Bu yol o maksat için gösterilmiş değildir, fakat o maksada ulaştırıcıdır.”²⁶¹

Ahmed Emin *Duha'l İslam*'da İbn Kayyim'in hile hakkındaki görüşlerine yer verdikten sonra Hanefi hileleri hakkında şöyle der: “Ebu Hanife'nin verdiği fetva hileleri bir hakkı iptal eden, malları batıl yollarla almaya ve yemeye sebebiyet veren vb. hilelerden değildir. Onun hileleri bir başkasının şahsına ve malına tecavüz etmeksizin darlıktan kurtulmak için verilmiş fikri bir çaredir.”²⁶²

Ramazan el-Buti, İbn Kayyim'in hile hakkındaki görüşlerinde bazı çelişkiler ve karışıklıklar ileri sürer ve bunları şöyle ifade eder:

a) İbn Kayyim cumhurun hiyelden maksadının ne olduğunu tespit etmeden, hile-i şer'iyyeyi ret edişine; gayri meşru yolların kullanıldığı ve hiç kimsenin kabul etmediği hilelere kadar sözü uzattı ve hile-i şer'iyyeyi red edişinde bunları delil gösterdi.

b) İbn Kayyim sahih ve batıl olan amacın sınırlarını açık olarak belirlememiş ve bu iki kavramı karışık bir şekilde kullanmıştır. İnsanın içinde gizlediği meşru olmayan niyetine baktığı gibi bir de Allah'ın bütün niyetleri bildiğini ve ahiret günü ona göre hesaba çekeceğini söyledi. O, amellerde hüküm verirken sıhhat veya fesat kavramını esas almış, meşru olarak söylediği hilelerin sıhhat veya fesadına hükmederken, fetvanın yahut hükmün zahirine itibar etmiştir²⁶³ diyerek İbn Kayyim'in hiyel konusunda yaptığı karmaşayı açıklamıştır.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim (ö. 751/1350) tarafından Hanefilere atfedilen hilelerin büyük bir çoğunluğuna Hanefi hile kitaplarında rastlanmamış; hiçbir Hanefi fakihi de kendilerine nispet edilen hileleri kabul etmemiştir.²⁶⁴

Öte yandan İbn Kayyim'in Hanefilere nispet ettiği bazı hileleri meşru hileler kısmında zikretmiştir. Bunlardan bir kaçını örnek verecek olursak:

Horasan'ın zenginlerinden bir kimse Ebu Hanife'ye (ö. 150/767) gelip, “Oğlumu bir kadınla evlendirdim, çok mal harcadım. Oğlum ise karısını boşadı. Çok malım ziyan oldu. Sonra bir cariye satın aldım. Bunda da çok para harcadım. Oğlum ise o cariyeyi azat etti. Tekrar çok malım ziyan oldu. Bunun bir çaresi var mıdır” der. Ebu Hanife şöyle cevap verir: “Oğlunu köleler pazarına götürüp ona gözünün iliştiği cariyeyi kendi mülkiyetinde kalmak şartıyla satın al. Sonra o cariyeyle oğlunu evlendir. Eğer oğlum

²⁶¹ Muhammed Ebu Zehra, *Ebu Hanife*, çev: Osman Keskiöglü (Ankara: DİB Yayınları, 2005), 438.

²⁶² Ahmet Emin, *Duha'l-İslam*, II, 192 atfedilen bilgiler için bk. Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 77; Saffet Köse, *a.g.e.*, 249.

²⁶³ El-Buti, *Davabit*, 323-324 atfedilen bilgiler için bk. Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 77-78.

²⁶⁴ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 78.

onu boşarsa, cariye yine senin mülkünde kalır. Azat ederse senin mülkünde olduğundan geçerli olmaz.” Ebu'l-Leys, “Vallahi! Ebu Hanife'nin hızla anlaması ve çözümü beni hayrete düşürdü.”²⁶⁵

İbn Kayyim bu hileyi meşru (sahih) hile olarak zikretmiştir.²⁶⁶ Ebu Hanife'nin iki kız kardeşin yanlışlıkla birbirlerinin nikahlısı olan kocalarla zifafa girmesi hususunda vermiş olduğu hileye ise, “bu gayet güzel bir hiledir”²⁶⁷ diyerek Ebu Hanife'nin bulduğu hileyi (çareyi) onayladığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla, Hanbeli ve Hanefilerin esasında farklı yollarla aynı sonuca ulaştığını görmekteyiz. Hanbelilere göre, meyvelerin bir kısmı olgunlaşmışsa, hepsinin satışı caizdir. Bağ ve bahçelerdeki aynı cins ürünün tamamını satmak da caizdir. Farklı türde de olsa bir kısmı olgunlaşmışsa, geri kalanların tamamının satışı da caizdir.

Hanefi mezhebine göre ise, ürünlerin bir kısmı olmuş olsun yahut olmasın veya olgunlaşsın ya da olgunlaşmasın bu tür satış caiz değildir. Çünkü var olan ile henüz var olmayan ya da mütekavvim olan ile olmayan yan yanadır. Böyle satış fasid olur. Bazı alimler ise meyve ve patlıcan gibi ürünlerde caiz olacağı fetvasını vermişlerdir. Olmayan meyveleri olan meyvelere tabi etmişlerdir. İmam Muhammed (ö. 189/805) ise gülün bu şekilde satışına cevaz vermiştir. Çünkü gülün yaprakları hızla olgunlaşır ve açar. Serahsi ise bu görüşü caiz bulmaz. Böyle bir durumda ise caiz satışın nasıl gerçekleşeceği düşünülür. Ürünlerin kökleri ile birlikte satılması veya var olan ürüne var olmayan ürünün bedeli de eklenerek bütününün parası alınması gibi çareler düşünülmüştür.²⁶⁸

Burada Hanefiler, ortada olmayan malın satışını caiz görmedikleri için, böyle bir çare düşünmüşlerdir. Sonuç olarak her iki mezhep de bu satışa doğrudan veya dolaylı olarak izin vermiştir.²⁶⁹

Hanbeliler ıstılah manasını esas alarak hileyi caiz görmemekle birlikte Hanefilerin hile-i şer'iyye ile vermiş oldukları bazı hükümleri onaylamaktadırlar.

²⁶⁵ Ez-Zehabi, *Menakıb*, 22 atfedilen bilgiler için bk. Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 78.

²⁶⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 355.

²⁶⁷ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 48; İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 383.

²⁶⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, IV, 23-24.

²⁶⁹ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 78.

1.2.3.4. Hanefiler

Günümüze kadar ulaşan en eski hiyel kitabı *el-Meharic fil-Hiyel*'in Hanefilere ait olduğu bilinmektedir. Ancak kime ait olduğu hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Adı geçen eser tarihte Ebu Hanife (ö. 150/767), Ebu Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'e (ö. 189/805) nispet edilmektedir.

Hiyel kitabını Ebu Hanife'ye nispet eden kişi Ebu Hanife'nin talebesi olan Abdullah b. el-Mübarek'tir. Hatib el-Bağdadi, Abdullah b. el-Mübarek'in şu sözlerini nakletmiştir:

“Kim Ebu Hanife'nin *Kitabü'l Hiyel* kitabına bakarsa, Allah'ın haram kıldığını helal, helal kıldığını da haram kılmış olur.”²⁷⁰

Bağdadi, İbn Mübarek'ten nakline devam ederek: “Kimin yanında Ebu Hanife'nin hiyel kitabı varsa, hiyel kitabını kullanır ve fetva verirse, o kimsenin haccı batıl ve karısı da boş olur”²⁷¹ demiştir.

Zahid el-Kevseri bu rivayetlerin zayıf olduğunu belirterek adı geçen kitabın Ebu Hanife'ye ait olduğunu kesinlikle reddetmiş, güvenilir ravilerin hiçbirinden sahih bir senetle böyle bir rivayetin gelmediğini söylemiştir. Zira güvenilir kimselerin kitabında Ebu Hanife'nin bazı hiyelerinin rivayet edildiğini, fakat bunların incelendiğinde bir hakkı iptal etmeyip, batılı da hak saymadığı, kişileri darlıktan kurtarmak için konulmuş çareler oldukları görülür.²⁷²

Abdullah b. el-Mübarek'in Ebu Hanife hakkında böyle ağır ithamlarına gelecek olursak, aslında bu rivayetlerin çelişkili ve zayıf olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kendisinin Ebu Hanife'den fıkıh okuduğunu ve Ebu Hanife'nin insanların en fakihi olduğunu nakletmiştir ve Ebu Hanife'yi öven çeşitli sözler ve şiirler söylemiştir.²⁷³

Bir başka mesele ise, Abdullah b. el-Mübarek'in *Kitabü'l-Hiyel* hakkında söylediği sözleri başka kaynaklar da nakletmiştir. Ancak bu kaynaklarda Ebu Hanife'nin adı geçmemektedir.²⁷⁴ Bahsedilen hile kitabında alimlerin şiddetle eleştirisine sebep olan konu ise irtidatla ilgili bir hiledir. Mesele şudur: Bir kadın kocasından hul' ile boşanmak istemiş, ancak koca buna razı olmamıştır. Kadına,

²⁷⁰ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 79; Saffet Köse, *a.g.e.*, 29; Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 433.

²⁷¹ Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 79; Saffet Köse, *a.g.e.*, 29; Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 433.

²⁷² Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 79; Saffet Köse, *a.g.e.*, 30.

²⁷³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 30-31; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 80.

²⁷⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 176-177.

“dinden çıkarsan kocandan boşanmış olursun” şeklinde bir yol gösterilmiştir. Bunun üzerine kadın irtidat (dinden dönme) ederek kocasından ayrılmıştır. Ahmed b. Zübeyr b. Merva olayı Abdullah b. el-Mübarek’e anlatınca: “Kim bu kitabı yazmışsa, o kafirdir; bu kitabı kabul eden kafirdir; bu kitabı yanında taşıyan, bir yerden başka bir yere götüren de kafirdir” demiştir.²⁷⁵ Abdullah b. el-Mübarek gibi birçok alim de bu rivayeti sert bir şekilde tenkit etmişlerdir.²⁷⁶

Alimlerin bu sert eleştirilerinin sebebi, söz konusu hile kitabında irtidat benzeri, Ramazan orucunu erteleme, hac ve zekat gibi farzları düşürme, faizi helal kılma, mallara haksız yere el koyma, akitleri iptal etme, yalan ve yalancı şahitlik gibi konuları içermesidir.²⁷⁷

Kadının irtidatı meselesi hakkında Ebu Zehra (ö. 1974) şunları söylemektedir: “Ortada böyle bir kitap yoktur; şimdiye kadar da bulunamamıştır. Ortada kitap yok ki, kitabı inceleyelim, içerisinde neler olduğunu, nerelere kadar uzandığını bilelim. Bunlar bazı mezhep takyidatının darlıklarını genişletmek ve dinde güçlük değil, kolaylık olması itibarıyla, kolaylık için şeriat dairesinden çıkmamak şartıyla bazı hükümler verme suretiyle yapılmış şeyler midir? Yoksa dine karşı gelip din ahkâmından kurtulmak için kapı açmak ve şeriat vecibelerini yerine getirmeyip bu dünyada ahkâmı iskat etmek kabilinden midir?”²⁷⁸ diyerek bu kitabın Ebu Hanife’ye nispetini reddetmiştir.

Ebu Zehra, Abdullah b. el-Mübarek’in Ebu Hanife’yi hakkıyla takdir eden talebesi olduğunu, Şam’da İmam Evzai’ye Ebu Hanife’nin re’yelerini ve kıymetini ve fıkhındaki önemli yerini anlatan, Mekke’de Darü’l-Hayyâtîn’de buluşup görüşmelerini sağlayan, Ebu Hanife’ye “ilmin özü” diyen Abdullah b. el-Mübarek’in Ebu Hanife hakkında böyle sözler söylemiş olmasının mümkün olmadığını yahut bu sözlerin ona nispetinin doğru olmadığını belirtmiştir.²⁷⁹

Maliki fakihlerinden Ebu Bekir İbn Arabi ise, Ebu Hanife’nin Şeriat’a aykırı olarak helali haram yapan tüm hileleri caiz gördüğünü ileri sürmüştür.²⁸⁰ Ancak önde gelen Maliki alimlerinden Şatıbi (ö. 790/1388) ise şu değerlendirmelerde bulunmuştur: “Hanefi kitapları bizim mağrip (Endülüs) ülkelerinde hiç yok gibidir. Şafii ve diğer mezheplere ait kitaplar da aynı şekildedir. Halbuki tek bir mezhep doğrultusunda delil

²⁷⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 176-177.

²⁷⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 177.

²⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 178.

²⁷⁸ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 433.

²⁷⁹ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 434.

²⁸⁰ Saffet Köse, *a.g.e.*, 230.

getirme alışkanlığı, bazen öğrencinin kendi mezhebinden başka öteki mezhepleri, onların kaynaklarına vakıf olmadan inkar etmesine ve onlara karşı tepki göstermesine sebep olmaktadır. Bu da bütün insanların faziletleri ve dindeki üstünlükleri, Şari'in maksatlarını ve amaçlarını anlama konusunda büyük yetenek sahibi olan ve bu konuda görüş birliği ettikleri imamlar hakkında kötü düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olur ve hatta bu sonuç çoğu kez ortaya çıkmıştır.”²⁸¹ İbn Arabi'den 250 sene sonra yaşamış olan Şatibi mezhep kitaplarına ulaşamadığını ve yararlanma imkanının azlığından bahsederken, İbn Arabi'nin Hanefi mezhebini derinliğine inceleme imkanı olmadığını ifade etmek istemiştir.²⁸²

Şatibi'nin (ö. 790/1388) de değindiği gibi, öncelikle Hanefi mezhebinin hiyel ile alakalı kaynaklarını inceleyip bu konu hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.

Ebu Zehra (ö.1974), yapmış olduğu incelemeler neticesinde Hanefi mezhebine ait ilk hiyel kitabının İmam Muhammed'e ait olduğunu belirtiyor. İmam Muhammed'in talebesi olan Ebu Hafs'ın hiyel kitabını üstadına nispet ettiğini ve Serahsi'nin de bu sonucu daha doğru bulup tercih ettiğini söylüyor.²⁸³

Bununla beraber İmam Muhammed'in diğer talebesi Ebu Süleyman Cüzcani, “Kim İmam Muhammed *Hiyel* adlı bir kitap yazdı derse, onu kabul etme, ona inanma. İnsanların elinde olanı, Bağdat sahhafları toplamıştır. Cahiller, bizim ulemamızı küçük düşürmek için bunları nispet ediyor. Nasıl olur da İmam Muhammed cahillerin işine yarayacak bir adı kitabına verebilir?” demiştir.²⁸⁴

Ebu Zehra ise bu konuda şöyle demektedir: “Biz de Ebu Süleyman gibi bu eserin Bağdat sahhaflarının toplaması olduğunu söylüyoruz. Kitaptaki malumatı derlediler ve bunlar kulaktan kulağa İmam Muhammed'e nispet edilmeye başladı. Bu nispetten istifade ederek onu talebelerinden biri olan Ebu Hafs'a arz ettiler. O da içindeki malumatı kendisinin hocasından duyduklarına uygun olduğunu gördü ve bunları kabul etti ve bunu söyledi. Böylece bu eser İmam Muhammed'e Ebu Hafs tarafından nispet edilmiş oldu.”²⁸⁵

Eserin İmam Muhammed'e nispetinin sahilik durumu ne olursa olsun, içindeki malumat Ebu Hanife'nin ashabi arasında cereyan eden hilelerin bazılarını bize anlatmakta ve Ebu Hanife'nin güç durumdan çıkmak için bulduğu çareleri göstermekte

²⁸¹ Şatibi, *a.g.e.*, çev: Mehmet Erdoğan, II, 390-391.

²⁸² Saffet Köse, *a.g.e.*, 230.

²⁸³ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 434-435; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 209.

²⁸⁴ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 209.

²⁸⁵ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 435.

olup bunları ondan talebeleri almışlar ve onlar da benzer meselelere uygulamışlardır. Ahmed Hassaf'ın da böyle bir hile kitabı vardır.²⁸⁶

Bu iki kitapta bulunan meseleleri incelemek Ebu Hanife'nin bulduğu çarelerin hangi nevi'den olduğunu gösterir: Haramları helal eden mi yoksa güçlülere kolaylık gösteren nevi'den mi veya bunlar hukukta ihtiyat ve şeriatta genişlik türünden mi, yoksa zahiri amellerle şeriatın gayesini ihmal etmeye birer araç mı?²⁸⁷ olduğunu ortaya koyar.

Ebu Zehra, Hanefi fukahasının ibadet meselelerinde asla hile yolu göstermediklerini, sadece zekat hakkında bir mesele bulunduğunu onun da, işin en doğru olanını, hile olmadığını söyler. Söz konusu mesele de şudur: Bir kimsenin bir adama borcu olsa, alacaklı zekat vermek için bu borçludan daha yaraşanı bulamasa, ondaki alacağından düşülmek üzere zekatını ona vermek istese nasıl yapar? Burada bazı fıkıh kaideleri buna müsaade etmiyor. Fakire zekatı teslim ederken niyet etmek gerekiyor. Ancak burada teslim olmadığı için niyet de yok. Hassaf bunun çaresini (hile) şöyle açıklıyor:

“Bir adamın bir fakirden alacak parası olsa, bu alacağına bedel o fakire zekatını verip; o parayı zekatına mahsup etmek istese, buna ne dersin? Bu, zekata sayılmaz dedi. Bunun çaresi nedir? dedim; şöyle dedi: Borçlu olan kimseye, sana olan borcu kadar bir para verirsin, bunu zekattan hesap edersin, borçlu bu parayı aldıktan sonra borcuna mahsuben sana verirse bunda bir beis yoktur. Borçluya verdiği parayı zekattan saymakla zekatını ödemiş olursun. Borçlu olan kimsenin eğer ortağı varsa, yani iki kişiye borçlu ise zekat olarak verdiği paranın yarısını diğer alacaklının almasından endişe edilirse o zaman şöyle yapılır: “Borçlu olan kimse alacaklıya borcu miktarı bir para hibe eder, alacaklı o parayı kabzettikten sonra borçluya iade eder ve bunu zekatından sayar, zekatını ödemiş olur. Sonra onu borcundan ibra eder, o da borcundan kurtulur, ortağı da buna karışamaz.”²⁸⁸

Hanefi mezhebinin hileleri bir hakkı yerine getirmek veya bir zulmü yok etmek için mübah olan yolda bulunmuş çarelerdir. Bu bulunan mübah yol o maksat için değildir, fakat o maksada ulaştırır.²⁸⁹ Ebu Hanife sadece zahire ve muamelenin dış görünüşüne itibar etmemiş, tasarrufların maksatlarını da dikkate almıştır.²⁹⁰

²⁸⁶ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 435-436.

²⁸⁷ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 436.

²⁸⁸ Ahmet Hassaf, *el-Hiyel ve'l Meharic*, 103 atfedilen bilgiler için bk. Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 438-439.

²⁸⁹ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 438.

²⁹⁰ Saffet Köse, *a.g.e.*, 234.

Serahsi, “İmam-ı Azam’dan rivayet edilen ahkamda hile, cumhuru ulemaya göre caizdir; caiz olmadığını, Kitap ve sünnet hakkındaki bilgilerinin az olmasından dolayı bazı dar görüşlüler savundular” demiştir.²⁹¹ Burada Serahsi Ebu Hanife’nin ilminin ne kadar yüce olduğunu ve onun bulmuş olduğu hilelerin caiz olup bunu kabul etmeyenlerin ise ilminin kıt olduğunu ileri sürmüştür.

Ebu Zehra, “Onlar dinin ahkâmını zahiren tatbik eder görünüp de içlerinden o ahkâmın meşruiyetini ve hikmetini bozacak, yüksek gayelerini sarsacak gizli bir maksat ve niyet gözetmiş değillerdir, onların hileleri dinin ruhuna aykırı değildir” diyerek Hanefilerin hilelerini dört kısımda ele almıştır.²⁹² Bunlar:

- a) Yemine ve nezire (adak) ait olanlar, çoğunluğu talak yeminleri ile ilgilidir.
- b) Müftünün akitlerle ilgili sorulan sorulara cevapları. Bunlarda maksat, kişinin hakkı ziyan olmasın diye işi teminat altına almaktır veya akit sebebiyle zarardan kaçınmaktır.
- c) Akitlerin meşru olan ve günah olmayan maksatları ile akitlerin sıhhati için alimlerin ön gördükleri şartlar ve kayıtlar arasını uzlaştırmak ve birleştirmek.
- d) Fıkıhta kararlaştırılmış prensipleri korumak için kurulan bazı kaidelerin araya girip engellediği sabit hakları elde etmek için yol göstermek ve din ile insanların alay etmesini (oynamasını) yasaklamak için çareleri bildirmek.²⁹³

Ebu Hanife’ye nispet edilen hilelerin büyük kısmı yemin ve talakla ilgili olup bu konudaki çözümleri ise bir hakkı iptal etmeden kişiyi dardan çıkarmaktadır.²⁹⁴ Ebu Hanife’nin vermiş olduğu bazı çözümlerin diğer mezhep alimleri tarafından da kabul edildiği bilinmektedir.²⁹⁵

İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’in de hileye başvurduğuna dair çeşitli rivayetleri bulunmaktadır. Ancak İmam Muhammed’in hileye karşı tavrı daha açıktır. Çünkü onun hiyel konusunda bizlere ulaşan sözleri bulunmaktadır. Onun, “Hakkı iptal eden hilelerle Allah’ın hükümlerinden kaçmak müminlerin ahlakından değildir”²⁹⁶ sözünden, hilelerinde hakkı iptal yahut Allah’ın hükümlerinden kaçınma olmadığını anlayabiliriz.

---

²⁹¹ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 209.

²⁹² Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöğlü, 440.

²⁹³ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöğlü, 440.

²⁹⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 235.

²⁹⁵ bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, III, 340; 382-384.

²⁹⁶ Ebu Yusuf, *Kitabü'l-Harac* (Kahire: 1884), 80.

Ayrıca, İmam Muhammed bey'uliyne hakkında şöyle demiştir: “Bu satış benim kalbimde dağlar ağırlığında bir yük gibi durmaktadır. Bu satışı faiz yiyenler meydana çıkarmışlardır.”²⁹⁷

Hanefi fakihlerinden Serahsi kişinin haramdan uzaklaştığı ve helali elde ettiği hilenin güzel olduğunu, bu tür bir hileyi kötü görenin aslında şeri hükümleri kötü görmüş olacağını belirterek hile konusunda mezhebin genel görüşünü ortaya koymuştur.²⁹⁸ Bu açıklamalardan, Hanefi mezhebinin insanların maslahatını gözeterek onları buldukları zor ve güç meselelerden meşru çerçeve içerisinde çıkarmaya çalıştığı, insanların maslahatlarını gözetken çareler (hileler) ürettiği, bunların ise bir hakkı iptal etmeyen yahut Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmeyen türden çareler olduğu söylenebilir. Hanefilerin bu tür hilelerine şu örnekler verilebilir:

1) Yemin

a) Bir adam hakkında zalim birisi bir ikrahta bulunuyor. Mazlumdan, Beytullah'a yürüyerek varacağına yemin etmesini istiyor. Bunun çaresi; mahalle mescidini kastederek yemin ederse, yeminini bozmuş olmaz.²⁹⁹

b) Bir adam “Falancanın dokuduğu elbiseyi giymem” diye yemin ederse, o adam da başka bir adamla birlikte elbiseyi dokursa, yemin edenin bu elbiseyi giymesiyle yemini bozulmuş olmaz.³⁰⁰

c) Bir adam “Filanın evine girersem tüm malım fakirlere sadaka olsun” der, sonra da eve girmek ister ve yeminini de bozmak istemezse hile nedir: Malını güvendiği kişilere sadaka olarak verir; sonra girmeyeceğine yemin ettiği eve girer. Böylece yemini bozulmuş olmaz. Sonra sadaka olarak verdiği malları kendine hibe edilirse, yine yemini bozulmaz; bundan sonraki girmelerinde de yemini bozulmaz.³⁰¹

d) İbrahim en-Nehai, Haccac b. Yusuf'un şerrinden korktuğu için saklanır. Kendisi ile görüşmeye gelenlere: “Eğer benim nerede olduğuma dair size yemin ettirmek isterse, nerede olduğumu bilmediğinize dair yemin ediniz, çünkü siz benim nerede uyduğumu, nerede durduğumu, nerede oturduğumu bilmezsiniz”³⁰² derdi.

e) Bir kimse “Şu suyu içmeyeceğim” diye yemin etse de sonra onu kavrulmuş unun üstüne döküp içse, un çoğunlukta olmak kaydıyla yemini bozulmuş olmaz.

²⁹⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 238.

²⁹⁸ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 210.

²⁹⁹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 6; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 84.

³⁰⁰ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 64; Saffet Köse, *a.g.e.*, 413.

³⁰¹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 64; Saffet Köse, *a.g.e.*, 413.

³⁰² İmam Muhammed, *a.g.e.*, 7; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

Bir kimse “Şu yağı yemeyeceğim” diye yemin etse de sonra onu hurma tatlısının üstüne döküp yese, tatlı çoğunlukta olmak kaydıyla yemini bozulmuş olmaz.

Bir kimse “Şu meyve suyunu içmeyeceğim” diye yemin etse de onu sirke yapıp içse, yemini bozulmuş olmaz.³⁰³

f) Bir kimse, evin kapısından ebediyen çıkmayacağına yemin etse, bunun çaresi şudur: Evin duvarlarından birine tırmanır, yola veya başka bir eve geçerek çıkar; böylece yemini bozulmuş olmaz.³⁰⁴

2) Şirketler

a) Şirket kurduktan sonra iki maldan biri ziyan olursa, zayi olan mal kime aitse diğerinin zararı tazmin sorumluluğu yoktur. Bunlar ortak olurlar ve birinin malı zayi olduğunda, her ikisinin malından da zayi olmuş sayılması için hile şudur: Dirhemleri olan kimse; dinarı olandan dirhemlerinin yarısı karşılığında dinarlarının yarısını satın alır ve bunları birbirlerine vererek ortaklık kurarlar.³⁰⁵

b) İki kişi mallarıyla birlikte bir şirket kurmak istiyorlar; birinin 5000 dirhem tutarında, diğerinin 1000 dirhem değerinde mal varlığı var. Bu mallarıyla bir şirket kurmak istiyorlar. Ancak ticaret malı (uruz) ile ortaklık caiz değildir. Bunun için hile nedir: 5000 dirhem değerinde mal varlığı olan kişi bu malının 1/6'sıyla arkadaşının malının 5/6'sını satın alır; böylece ikisi de sermayeleri miktarınca ortak olurlar. 1000 dirhem tutarında malı olan tüm mal varlığının 1/6'sına, diğeri ise 5/6'sına sahip olur.³⁰⁶

3) İcare Akdi (Kira)

a) Bir kimse birinin evini belli bir süre için kiralamak istese ve ev sahibinin bir mazeret sunarak evden zamanından önce geri çıkaracağından endişe etse hile şudur: Evi tuttuğundan çıkacağı seneye kadar her sene için belli bir ücret takdir eder. Bu ücret ilk yıllar için düşük, son yıllar için yüksek olur. Ev sahibi kiracının belirtilen zamandan önce evi terk edip uzun süre evin boş kalacağından endişe ederse, o ise her yıl için ayrı ayrı ücret belirler ve ilk senelerin ücretini fazla tutup, sonraki senelerin ücretini düşük tutar. Bu hem ev sahibini hem de kiracıyı güvence altına alınmasını sağlayan bir hiledir.³⁰⁷

³⁰³ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 74; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

³⁰⁴ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 70; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

³⁰⁵ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 58; Saffet Köse, *a.g.e.*, 414.

³⁰⁶ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 58; Saffet Köse, *a.g.e.*, 414-415.

³⁰⁷ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 9; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 215-216; Saffet Köse, *a.g.e.*, 417-418; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

b) Bir kimse buğday ekili bir tarlayı kiralamak isterse, bu caiz değildir. Bunun hilesi şudur: Önce ekili olan buğday satılır, sonra araziyi istediği zamana kadar kiralar.³⁰⁸

c) Bir kimse bir tarlayı, mal sahibinin başka bir tarlasını ekme karşılığında kiralsın, bu akid caiz midir? Hayır caiz değildir. Ebu Hanife ve diğerleri bunu mekruh sayarlar. Bunun hilesi şudur: Önce belli bir para ile tarlayı kiralar. Sonra da kiracı belirli bir ücretle mal sahibinin diğer tarlasını eker. Karşılıklı olarak parayı birbirlerine alır-verirler. Böylece muamele hatasız doğru olur.³⁰⁹

d) Bir şahıs bir hayvanı kiralarsa ve kiraya veren kira ücretiyle birlikte yemini de şart koşsa, bu kira akdi caiz değildir. Bunun hilesi şudur: Mal sahibi yem giderini tespit edip kira ücretine ekler. Kiralayan da bu ücret üzerinden kiralar. Sonra mal sahibi bu fazlalık olan ücreti hayvanın yemine harcaması için kiracıyı vekil tayin eder. Ancak kiracıya infak meselesinde onay verilmez. Bu nedenle en doğru olan kiracının yem giderini peşin olarak mal sahibine vermesi; onun ise bu parayı hayvanın yem ücretini karşılamak için kiracıya vermesidir.³¹⁰

e) Bir kimsenin zemini toprak olan evi kiralayıp sonra onu daha fazla ücretle başkasına vermesi helal olmaz. Bunun hilesi şudur: Eğer toprak olan zemini çamurla sıvayıp kiraya verse bu fazlalık helal olur.³¹¹

4) Alış - Veriş

a) Bir adam başkasına 1000 dirheme bir ev satın almasını istese ve bunu kendisinden 1100 dirheme satın alacağını söylese, kendisinden ev satın alınması istenen adam, diğer adamın bu evi kendisinden satın almayacağından endişe ederse hile şudur: Evi üç gün muhayyerlik şartıyla satın alır. Ondaki evi almasını isteyen adam geldiğinde evi verir.³¹²

5) Mudarabe Akdi (Emek-Sermaye Ortaklığı)

a) Bir kimse mudarabe akdi ile malını bir başka kimseye vermek istiyor, ancak diğer ortağının zarar edip malını harcadığında malını ödemesini istiyor. Bunun hilesi şudur: Mal sahibi malının çok az bir kısmını bırakarak geriye kalan malının tamamını bu kimseye ödünç olarak verir; sonra verdiği para ile geriye bıraktığı parayı birleştirir.

³⁰⁸ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 19; Saffet Köse, *a.g.e.*, 418; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

³⁰⁹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 19-20; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

³¹⁰ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 21; Saffet Köse, *a.g.e.*, 418.

³¹¹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 21; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

³¹² İmam Muhammed, *a.g.e.*, 37; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 237; Saffet Köse, *a.g.e.*, 416.

Elde edilecek olan kazancı yarı yarıya yahut aralarında anlaştıkları şartlara göre paylaşmak üzere bir ortaklık kurarlar.³¹³

6) Borç İlişkileri

a) Bir adamın borçlusu, borcu olduğunu inkar etse ve hakim huzurunda borcu olmadığına dair yemin etse ve alacaklı olan kimsede borçlunun bir emanet malı veya delili olmayan bir borcu bulunuyorsa, alacaklı olan borcu miktarını bu mallardan temin edebilir. Eğer borçlu olan mahkemeye gider, ona emanet mal bıraktığını söyler ve yemin isterse, yemin istenen alacaklı başka bir şeye niyet ederek yemin eder. Çünkü mazlumdan istenen yeminde esas olan, yemin isteyen değil yemin edenin niyetidir.³¹⁴

7) Şuf'a Akdi

Bir kimse bir evi satın almak istiyor, ancak evin komşusunun şuf'a hakkı sebebiyle evi satın almasından endişe duyuyor. Komşunun şuf'a hakkını iptal etmesi mümkün değildir. Bunun hilesi şudur: Evin sahibi alıcıya önce evin bir odasını hibe eder, sonra kalanını ona tekrar satar. Bu durumda komşu şuf'a hakkı iddia edemez.³¹⁵

Yukarıda zikrettiğimiz hile-i şer'iyyeler Hanefiler tarafından ileri sürülmüştür. Mezhepler arasında bir fıkıh prensibi olarak hile-i şer'iyyeyi en çok kullananların Hanefiler olduğunu görüp, Hanefilerin hile-i şer'iyyedeki maksatlarının ise insanların maslahatlarını gözetmek olduğunu düşünmekteyiz. Bu maslahatların ise daha çok muamelatla ilgili olduğu da dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Şimdi ise insani ilişkilerin en fazla yaşandığı ve din tarafından koruma altına alınan kaidelerin yoğun olduğu, insanların zorluk ve güçlüklerle çabuk düştüğü ve düşmüş olduğu bu zor ve güç durumdan çıkmasının da hayli güç olduğu aile hukuku alanındaki hileleri ele alacağız. Bu bölümde aile hukuku (nikah, talak) kavramlarını inceledikten sonra Hanefilerin bu konular hakkında ileri sürdükleri hile-i şer'iyyeleri nakledip değerlendirmeye çalışacağız.

³¹³ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 76; Saffet Köse, *a.g.e.*, 415; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 86.

³¹⁴ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 78-79; Saffet Köse, *a.g.e.*, 417.

³¹⁵ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 80; Musatafa Baktır, *a.g.m.*, 86.

İKİNCİ BÖLÜM

HANEFİLERİN AİLE HUKUKUNDA İLERİ SÜRDÜKLERİ HİLE-İ ŞER'İYYELER

2.1. AİLE KAVRAMI VE ÖNEMİ

Toplumun en küçük birimine aile adı verilir. Anne, baba ve çocuklardan meydana gelen bu kurum toplumun temelini oluşturur. Aile, karı ve kocanın beraber yaşadığı ve birbirlerinden istifade etmelerine olanak sağlayan bir kurumdur.³¹⁶ Allah Teala insanları evliliğe teşvik etmiş ve “İçinizden evli olmayanları, köle ve cariyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin” buyurmuştur.³¹⁷ Hz. Peygamber de (s.a): “Ey gençler! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse hemen evlensin”³¹⁸ buyurarak evliliği tavsiye etmiştir. Çünkü evlilik nefsi zinadan korur, kadınların korunmasını ve nafakasını sağlar, ayrıca nesli helal yoldan devam ettirir.³¹⁹

Toplumda huzuru sağlamanın en kolay yolu aile hayatında huzuru yakalamaktır. Bu sebeple İslam dini aile kavramına önem vermiş, hem ailenin kurulmasını teşvik etmiş hem de ailenin kurulmasını belirli esaslara bağlamıştır.³²⁰

2.2. NİKAH AKDİ

Birbirleriyle hukuken evlenme manisi olmayan kadın ve erkeğin rızasına dayanan ve şahitler huzurunda bu iradelerini beyan ederek yaptıkları sözleşmeye nikah akdi denir.³²¹ Kur'an-ı Kerim'de evlilik akdi “ağır ve mesuliyetli bir sözleşme”³²² olarak nitelenmiştir.³²³

Bu şekilde nitelenmiş bir sözleşmeyi tarafların aceleyle getirmeden ve birbirlerini tanıyarak yapmasını dinimiz tavsiye etmiştir. Nitekim Peygamber (s.a) de bir kadınla

³¹⁶ Mehmet Selim Aslan, *İslam Aile Hukuku* (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 8.

³¹⁷ en-Nur, 24/32.

³¹⁸ Buhari “Nikah”, 2; Müslim “Nikah” 1; Ebu Davud, “Nikah” 1.

³¹⁹ Mehmet Selim Aslan, *a.g.e.*, 18.

³²⁰ Mehmet Selim Aslan, *a.g.e.*, 19.

³²¹ M.Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 51; Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: İfav Yayınları, 2015), 31; Mehmet Selim Aslan, *a.g.e.*, 28.

³²² en-Nisa 4/21.

³²³ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), II, 71.

evlenmek istediğini söyleyen Muğire b. Şu'be'ye kadını görüp görmediğini sormuş, “Kadını görmedim” diyen Muğire b. Şu'be'ye Hz. Peygamber (s.a) “*Onu gör. Çünkü bu, ileride mutlu olmanız için en iyisidir*” buyurmuştur.³²⁴ Burada görmeden maksat tarafların dini sınırlar içerisinde birbirlerinin dış görünüşleri hakkında bilgi sahibi olmasıdır. Taraflar görüşüp evlenmeye karar verdikten sonra birbirlerini daha iyi tanımak ve evliliğe sağlam adımlar atmak için “nişan” süreci devreye girer.³²⁵

Nişan, nikah dönemine kadar olan ilişkiyi tarif eder.³²⁶ Yani bu süreç evlilik değildir; evlilik mesuliyetlerini taşımadığı gibi tarafları da kesin evliliğe götürmez.³²⁷ Bu aşamada kız istenir, söz verilir ve mehir üzerine anlaşılabilir.³²⁸ Birbirlerini tanımaya çalışan çiftler bu süreçte anlaşamayacaklarını hissettiklerinde nişanı bozabilirler.³²⁹ Hanefilere göre, nişanı kim bozarsa bozsun, nişanlıların birbirlerine verdikleri hediyeler hibe hükmünde olduğundan, aynı şekilde geri iade edilir. Hediye edildikten sonra değişiklik yapılan hediyeler ise, o halde iade edilir; elden çıkartılan, harcanan veya satılan hediyelerin ise geri ödenmeleri gerekmez.³³⁰

Erkek tarafından kıza verilen mehir verilmişse, kızın mehir adı altında aldığı her şeyi iade etmesi gerekir.³³¹ Taraflardan birinin ölümü halinde ise mehir iade edilir, ancak hediyeler kabzedildikten sonra geri verilmez.³³²

2.3. NİKAH AKDİNİN UNSUR VE ŞARTLARI

2.3.1. Nikah Akdinin Unsurları

Evlenme ehliyeti bulunan kadın ve erkek, evlenmelerine mani olacak bir engel yoksa evlilik akdinin tarafları olabilirler. Evlenme ehliyeti, kimsenin izin ve onayına ihtiyaç duymadan evlenebilme yetkisine sahip olmaya denir.³³³ Evlenme ehliyetine ancak bülüş çağına gelmiş, akıl ve ruh sağlığı yerinde olanlar sahiptir. Bu yetilere sahip olmayanlar ancak velilerinin izniyle evlenebilir.

³²⁴ Müslim, “Nikah” 74; Nesai, “Nikah” 17; İbn Mace, “Nikah” 9.

³²⁵ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 36; Mehmet Selim Aslan, *a.g.e.*, 24.

³²⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 72.

³²⁷ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 23.

³²⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 72.

³²⁹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 24; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 37; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 73.

³³⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1976), II, 12.

³³¹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 73; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 37.

³³² Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, II, 12.

³³³ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 40.

Ebu Hanife'ye göre bülûğ çağına girişte, erkeklerde üst sınır 18, kızlarda 17 yaş olarak belirlenmiştir. Erkekler evlenme ehliyetine sahip olduklarında kendi başlarına istedikleri gibi evlenebilirler. Ancak kızlar için aynı durum söz konusu değildir. Hakim, velinin izni doğrultusunda kızları evlendirir.³³⁴

Evlenme ehliyeti olan bir erkek, velisinin rızası olsun yahut olmasın kendi irade beyanı ile evlenebilir. Dul kadın kendi rızası olmadan yahut istemediği halde velisi tarafından evlendirilemez. Bülûğ çağına gelmiş kız konusunda ise ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre bülûğ çağına girmiş kızı hiç kimse zorla evlendiremez.³³⁵ Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: “*Açıkça rızasını söylemeden dul kadın, rızası anlaşılmadan bekar kız evlendirilmez.*”³³⁶

Taraflar nikah akdi yapabilme ehliyetine sahip bir kimseyi vekil tayin edebilir. Hem kız hem de erkek vekalet verdikleri vekiller aracılığıyla evlenebilir. Hatta Hanefiler'e göre, hem erkek hem kız aynı kişiye vekalet verebilir, o kişi de iki tarafı temsil ederek nikah akdini gerçekleştirebilir.³³⁷

Tarafların veya vekillerin bulunduğu nikah akdinin gerçekleşebilmesi için tarafların evlenmelerine mani bir engelin bulunmaması gerekir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de kimlerin birbirleriyle evlenemeyeceğini açıkça bildirmiştir:

*Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikahladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur. Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, süt bacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikah ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almakta size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*³³⁸

Bu ayetlerde Müslüman kadınlarla evlenmenin yasak olduğu (haram) haller bildirilmiştir. Bakara suresinde ise, “*İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin... İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin...*” buyrulmuştur.³³⁹ Hz. Peygamber (s.a) de “*Kan bağıyla haram olanlar, süt bağıyla da haram olurlar*”³⁴⁰ buyurmuştur.

Bu naslara göre evlenme engelleri iki grupta incelenebilir.

³³⁴ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 4-8.

³³⁵ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 76.

³³⁶ Buhari, “Nikah”, 41.

³³⁷ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 42.

³³⁸ en-Nisa 4/22-23.

³³⁹ el-Bakara 2/221.

³⁴⁰ Buhari, “Nikah”, 20.

1) Sürekli Evlenme Manileri

Kan hısımlığı, evlenmeyle meydana gelen hısımlık ve süttten kaynaklanan hısımlık sürekli evlenme manileridir.³⁴¹

a) Kan Hısımlığı: Doğumla meydana gelen hısımlıktır. Şu dört derecede engeldir.

Usûl: Anne, nine, baba, dede.

Fürû: Oğul, kız ve bunların çocukları (torunlar)

Anne-babanın fürû'u ve bunların çocukları: Kardeşler ve kardeş çocukları (yeğenler)

Dede ve ninenin fürû'u: Amca, hala, dayı, teyze.³⁴²

b) Evlenmeyle Meydana Gelen Hısımlık: Bu hısımlığa, karabet-i musahere de denir. Dört kısımdır.

Usûlün eşleri: Baba ve dedenin eşleri, yani üvey anne, üvey nine bunlarla bir erkek evlenemez; bir kadın da üvey baba ve dedesiyle evlenemez.

Fürû'un eşleri: Çocukların veya torunların eşleriyle; gelin ve damatla evlenilmez.

Zevcenin usûlü: Kayınvalide ve nineler.

Zevcenin fürû'u: Bir kadınla evlenip zifafa giren kişi onun çocukları ve torunları ile yani üvey kızlar ile evlenemez.³⁴³

c) Süttten Kaynaklanan Hısımlık

Süt emen çocuk kendisini emziren kadının öz çocuğu gibi kabul edildiği için öz çocuk kimlerle evlenemezse süt çocuk da onlarla evlenemez. Bu çerçevede sütanne, sütkardeş, sütbaba, süt hala, süt teyze, süt dayı, süt amca ve süt çocuklarla evlenemez.³⁴⁴

Hanefilere göre, sütkardeşin asıl anası ve kardeşi, sütoğul veya kızın asıl kardeşi ile evlenmek yasak değildir.³⁴⁵

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre evlenme yasağı kişinin ilk iki yaşı içinde gerçekleşen süt emmesinden kaynaklanır; iki yaştan sonraki süt emmelerinde bu yasak kalkar. Ebu Hanife'ye göre emilen süttün miktarı önemli değildir. Sadece süt emmiş olması evlenmeye manidir. Süttü emme süresi ise iki buçuk yıldır.³⁴⁶

2) Geçici Evlenme Manileri

³⁴¹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 85.

³⁴² Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 85-86; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 43; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 31.

³⁴³ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 86; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 43-44; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 31-32.

³⁴⁴ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 33; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 44.

³⁴⁵ Serahsi, *a.g.e.*, V, 137.

³⁴⁶ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 34-35; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 87.

a) Din farkı: Yukarıda naklettiğimiz ayette³⁴⁷ Müslüman olmayan hem erkek hem de kadınla evlenmenin yasak olduğu bildirilmiştir. Böyle kimseler Müslüman oldukları takdirde bu yasak ortadan kalkar.

b) Üç kere boşanma: Kocasını kendisini üç defa boşanmış bir kadın tekrar aynı kocayla evlenemez. Ancak kadın başka bir kocayla sahîh evlilik yapar, ikinci kocası da onu boşar yahut ölürse, o zaman ilk kocasıyla tekrar evlenebilir.³⁴⁸

c) İddete bağılı evlenme engeli: Boşanmış yahut kocası ölmüş kadın, tekrar evlenebilmek için belli bir süre iddet bekler.³⁴⁹ İşte bu süre geçinceye kadar kadın evlenemez.³⁵⁰

d) Dört kadınla evli olma: Bir adam nikahı altında en fazla dört hanımı bulundurabilir.³⁵¹

e) Kadının başkasıyla evli olması: Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesi haramdır.³⁵² Evli bir kadın kocasını onu boşamadıkça yahut kocası ölmediğı sürece başka bir kimseyle evlenemez.³⁵³

f) Zevcenin hısımları olma: Bu engel birden fazla evlilikler için geçerlidir. Bir adam zevcesinin kız kardeşleri, halası, teyzesi ve yeğenleri kocanın sıhri civar hısımlarıdır. Bu sıhri civar hısımları geçici olarak kocaya haramdır. Koca aynı anda hem karısını hem de sıhri civar kısımlarını nikahı altında tutamaz.³⁵⁴

2.3.2. Nikah Akdinin Şartları

Nikah akdi akıl ve ruh sağılığına sahip, bülüğ çağına girmiş ve Müslüman olan iki erkek şahidin huzurunda gerçekleşmelidir. Ebu Hanife'ye göre iki erkek şahit olabileceğı gibi; bir erkek, iki kadın şahit de nikah akdi için yeterlidir.³⁵⁵ Evlenecek kadının ehl-i kitap olması durumunda, şahitlerin de ehl-i kitaptan olabileceğini Ebu Hanife kabul etmiştir.³⁵⁶

Evlilik akdini yapacak taraflarda rıza ve tercih hakkının bulunması şarttır. Evliliğın yürürlüğe girmesi için tarafların veya velilerinin onayları alınmalıdır. Eğer

³⁴⁷ el-Bakara 2/221.

³⁴⁸ el-Bakara 2/228-229.

³⁴⁹ el-Bakara 2/228,234; Talak 65/4.

³⁵⁰ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 47; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 40.

³⁵¹ en-Nisa 4/3.

³⁵² en-Nisa 4/24.

³⁵³ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 47; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 39

³⁵⁴ Abdullah Çolak, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 86.

³⁵⁵ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 92.

³⁵⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 92.

onayların alınması gereken hallerde onay alınmamışsa, bu akit yürürlüğe girmez, mevkuf (durdurulan, tamamlanmamış) kalır;³⁵⁷ gerekli rıza ve onay alınmasıyla tamamlanan akit geçerli (nafız) hale gelir.³⁵⁸

2.3.3. Denklik (Kefâet) Meselesi

Nikah akdi yapabilmek için taraflar arasında denklik şarttır. İslam hukukçularının çoğunluğuna göre, erkeğin kadına denk olması şarttır. Erkek kendine denk olmayan bir kadınla evlenebilir, ancak kadın kendine denk olmayan bir erkekle evlenemez.³⁵⁹ Denklik nikah akdinde lüzum (bağlayıcılık, devamlılık) şartıdır.³⁶⁰ Hanefi mezhebine göre, evlenme ehliyetine sahip bir kadın, dengi olmayan bir adamla evlenirse, kadının velisi nikah akdini feshedebilir.³⁶¹ Nikah akdinin bağlayıcı olması için velinin rızası şarttır, aksi takdirde böyle bir nikah akdi hükümsüzdür, sonradan alınan velinin rızası ise nikah akdini geçerli (muteber) hale getirmez.³⁶² Denklik konusunda aldatılmış ve hamile kalmış kadının ise nikahı feshetme hakkı düşer.³⁶³

2.3.4. Şarta Bağlı Nikah Akdi

Evlenecek taraflar nikah akdi esnasında bazı isteklerde (şartta) bulunabilirler. Bunlar iki kısımdır. Birincisi, nikah akdinin gerçekleşmesinin kendine bağlı olduğu şartlar olup bunlara “ta’liki şartlar” denir. Bu şartların mevcut ve gerçekleşmiş olmasıyla nikah akdi de sahih olur; o anda mevcut değil yahut gerçekleşmemiş ise akit sahih olmaz.³⁶⁴ Mesela bir nikah akdi esnasında, taraflardan biri “Seninle Ankaralı isen evlenirim” dese, nikah akdinin gerçekleşebilmesi karşı tarafın Ankaralı olmasına bağlıdır.³⁶⁵

İkincisi ise, evlenme akdinin taraflara yüklemiş olduğu sorumluluk, vazife, menfaat ve hakların dışında, tarafların birbirine fazladan yüklemiş olduğu şartlardır ki, bu şartlara “takyidi şartlar” adı verilir.³⁶⁶

³⁵⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, II, 48; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 51.

³⁵⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 92.

³⁵⁹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 80.

³⁶⁰ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 80; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 51.

³⁶¹ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, II, 80-81; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 96.

³⁶² Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, II, 81.

³⁶³ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 52; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 81.

³⁶⁴ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 270; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 53.

³⁶⁵ bk. Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 53; Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, II, 94.

³⁶⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 94.

Hanefiler, hakkında nass bulunan veya akdin ruh ve tabiatına aykırı olmayan yahut örf haline gelmiş şartların geçerli olacağı, bunların dışında olan şartların ise geçersiz olacağı görüşündedirler.³⁶⁷ Bir kadının üzerine evlenmemek veya onu evlendiği şehirden başka bir şehre götürmemek şartıyla gerçekleşecek olan nikah akdi takyidi şarta örnektir; kocaya bu şartlara uymak düşer.³⁶⁸

2.4. NİKAH ÇEŞİTLERİ

2.4.1. Sahih Nikah

Akdin geçerli olabilmesi için gerekli olan unsur ve şartları taşıyan evlenme akdine sahih nikah denir. Sahih nikah, evliliğin bütün hukuki sonuçlarını doğurur.³⁶⁹ Bu sonuçlar şunlardır:

- a) Evlenen taraflar arasında nikahtan dolayı sıhri hısımlık gerçekleşir.
  - b) Eşler arasında karı-koca hayatını yaşamak helal olur.
  - c) Kadın belirlenen mehri almaya hak kazanır; mehir belirlenmemişse emsal mehri alır.
  - d) Kadın yeme, içme, giyinme ve barınma gibi haklara sahip olur; buna kısaca nafaka hakkı denir.
  - e) Mehrini peşin alan kadın kocasının belirlediği evde ikamet eder. Eğer peşin alacağı mehri alamazsa kocanın evine gitmeye zorlanamaz.
  - f) Doğacak çocukların nesebi sabit olur.
  - g) Eşler birbirlerine varis olurlar.³⁷⁰
- Şimdi sahih evliliğin sonuçları olan mehir ve nafaka konularını kısaca incelemeye çalışalım.

2.4.1.1. Mehir

Erkeğin evlenirken kadına verdiği yahut vermeyi üstlendiği para veya mala mehir denir.³⁷¹ Mehir evliliğin sonucu olarak kadına verilen maddi bir haktır.³⁷² Kadına

---

³⁶⁷ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 53; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 94.

³⁶⁸ Hayreddin, *a.g.e.*, II, 95.

³⁶⁹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 54; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 58; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 96.

³⁷⁰ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 99; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 97.

³⁷¹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 61; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 98.

³⁷² M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 130.

bu hak bizzat Allah tarafından verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala şöyle buyurmuştur:

*Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin, eğer onun bir kısmını size gönül rızasıyla verirlerse onu da afiyetle yeyin.*³⁷³ “... Bunlardan başkasını (haram kılınanların) iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helal kılındı. Onlarla karı-koca ilişkisi yaşamınıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”³⁷⁴

Mehirin evliliğin sonucu olduğu ve kadının hakkı olduğu ortadadır. Dolayısıyla nikah akdinde bahsi geçmemiş dahi olsa kadın mehre hak kazanır.³⁷⁵ Bu durumdaki kadına emsal mehir verilir.³⁷⁶

Kadına verilecek mehir belirlenmemiş ise bu kadına yakın kimselere ne kadar mehir verildiğine bakılır ve kadına benzer mehir verilir. Buna “mehr-i misil” denir. Nikah akdi esnasında belirlenmiş mehre ise “mehr-i müsamma” denir.³⁷⁷

Belirlenen mehir kadına peşin (muaccel) olarak yahut veresiye (müeccel) şeklinde verilebilir.³⁷⁸ Fukaha maddi geliri olan her menfaat veya her türlü malın mehir olabileceği görüşündedir.³⁷⁹ Mehrin üst sınırı belirlenmemişken³⁸⁰, Hanefiler alt sınırını on dirhem (iki koyun bedeli) olarak belirlemişlerdir.³⁸¹

Sahih nikah akdi gerçekleşince kadın mehri hak etmiş olur ve şu durumlarda mehrin tamamını alır:

1) Cinsel birleşme olursa.

2) Birleşme olmadan önce koca vefat ederse.

3) Sahih halvet gerçekleşmiş olursa.³⁸² Sahih halvet, evli çiftin kimsenin görmesinin mümkün olmadığı ya da ansızın gelemeyeceği bir yerde tek başlarına kalmalarıdır.³⁸³ Tamamlanmış nikah akdinden sonra daha birleşme olmadan veya sahih halvet meydana gelmeden önce bir boşama gerçekleşirse kadına, Bakara suresi 237. ayeti gereği mehrin yarısı verilir.³⁸⁴

³⁷³ en-Nisa 4/4.

³⁷⁴ en-Nisa 4/24.

³⁷⁵ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 130.

³⁷⁶ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 62.

³⁷⁷ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 62.

³⁷⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 99.

³⁷⁹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 131; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 62.

³⁸⁰ en-Nisa 4/20.

³⁸¹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 99.

³⁸² Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 63; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 100.

³⁸³ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 104.

³⁸⁴ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 63; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 100.

2.4.1.2. Nafaka

Nafaka, kocanın eşi ve çocukları için yüklendiği geçim masrafları demektir.³⁸⁵ Kadın, ister fakir ister zengin olsun nafaka hakkına sahiptir.³⁸⁶ Kadının nafaka hakkına sahip olduğunun delili şu ayet-i kerimedir:

*O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun... Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseyi kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğün ardından bir kolaylık sağlayacaktır.*³⁸⁷

Kocanın karısına vermekle sorumlu olduğu nafakanın sınırları örf ve adete, günün şartlarına göre değişir. Klasik fıkıh kaynaklarına göre yiyecek ve içecek, giyecek ve mesken nafaka içerisine dahildir. Modern zamanlarda ise tedavi ve ilaç masrafları ile kadının ihtiyacı dahilinde ve emsali kadınlarda da olması kaydıyla, hizmetçi temini de (kocanın maddi gücüne göre) nafakadan sayılmıştır.³⁸⁸

Sahih bir evlilik içinde kadın kocasına karşı sorumluluklarını yerine getirmesiyle koca nafaka borçlusunu sayılır. Kadın vazifelerini yapmaya hazır, ancak fiilen bunlar gerçekleşmese dahi kadının nafaka hakkı düşmez. Ancak kocasına karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen itaatsiz kadının nafaka hakkı düşer.³⁸⁹

2.4.2. Mevkûf Nikah

Kuruluş (in'ikad) ve geçerlilik (sıhhat) şartları tam olan, ancak yürürlük (nefaz) şartlarında eksiklik bulunan nikah akdine mevkûf nikah denir.³⁹⁰ Bu akitlerin yürürlük kazanması başkasının izin ve onayına bağlıdır.³⁹¹ Mesela, velinin izninin gerekli olduğu durumlarda veliden izin alınmadan yapılan evlilik mevkûftür.³⁹² Ayrıca, velayet ve vekalet yetkisine dayanmadan başkası adına nikah akdi yapan kişinin (fuzulinin) yapmış olduğu akit de mevkûftür.³⁹³

³⁸⁵ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 140; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 64.

³⁸⁶ Serahsi, *a.g.e.*, V, 223.

³⁸⁷ et-Talak 65/6-7.

³⁸⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 101-102.

³⁸⁹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 102.

³⁹⁰ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 99; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 56.

³⁹¹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 56-57.

³⁹² M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 100.

³⁹³ Serahsi, *a.g.e.*, V, 15. 19.

Böylece akitlerde veli izin vermezse akit geçerlilik kazanmaz ve tarafların ayrılmaları gerekir. Fuzulinin evlendirdiği kimse ise evliliğe onay verirse akit geçerlilik kazanır, akde onay vermez ise nikah gerçekleşmiş sayılmaz.³⁹⁴

2.4.3. Gayr-i Lazım Nikah

Nikahın bütün şartları tamam olan, ancak bağlayıcılık (lüzum) şartlarında eksiklik bulunan evlenme akdine gayr-i lazım nikah denir.³⁹⁵ Mesela, akli başında ve bülûğ çağına gelmiş bir kadının velisinin iznini almadan dengi (küfuv) olmayan bir erkekle yapmış olduğu evlilik gayr-i lazımdır yani bağlayıcı bir evlilik değildir. Veli bu evliliği isterse feshettirebilir.³⁹⁶ Böyle bir akitle evlenen taraflar cinsi münasebet gerçekleşmeden fesih hakkı kullanılırsa herhangi bir hukuki sonuç doğurmaz. Ancak birleşme gerçekleştikten sonra fesih hakkı kullanılırsa; nafaka, miras, iddet, nesep ve mehr-i misil gibi neticeler gerçekleşir. Kadın hamile kalmış ise, fesih hakkı düşer.³⁹⁷

2.4.4. Fasit Nikah

Unsurları ve in'ikad şartları (unsurların şartları) bulunup sıhhat şartları bulunmayan nikah akdine fasit nikah akdi denir.³⁹⁸ Fasit nikah akdine şu örnekler verilebilir:

- 1) Nikah akdi esnasında şahitler olmadan yapılan nikah.³⁹⁹
- 2) Nikah akdinde velinin izninin bulunması gerekli durum ve zamanda söz konusu izin bulunmadan yapılan nikah.⁴⁰⁰
- 3) Evli bir kadınla evli olduğu bilinmeden yapılan nikah.⁴⁰¹
- 4) Bir adamın evli olduğu eşinin kız kardeşi, hala veya teyzesini aynı anda nikah altında bulundurması yasaktır; böyle bir nikah ise fasittir.⁴⁰²
- 5) Ebu Hanife'ye göre bir adamın hiçbir zaman nikahı altına alamayacağı, kendisine haram olan bir kadınla bilerek veya bilmeyerek yaptığı nikah fasittir.⁴⁰³

³⁹⁴ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 100.

³⁹⁵ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 100; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 57.

³⁹⁶ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 100; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 57.

³⁹⁷ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 104; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 100-101; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 57.

³⁹⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 102; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 54; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 101.

³⁹⁹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 102.

⁴⁰⁰ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 102.

⁴⁰¹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 101.

⁴⁰² M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 101.

⁴⁰³ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 102.

Böyle bir nikah akdinin devamlılığı caiz değildir; tarafların derhal birbirinden ayrılması gerekir. Fasit nikah akdinde nikah talakla değil, fesih ile bitirilir.⁴⁰⁴

Zifafın gerçekleşmediği fasit nikah akdi herhangi bir hukuki sonuç doğurmaz; ancak zifaf gerçekleşmiş ise, konuşulan mehir ile emsal mehir arasında az olan miktarda mehri hak eder. Kadın kocadan ayrıldıktan sonra iddet süresini bekler ve nafakasını alır; doğacak çocuğun nesebi sahih ve sabit olur, evlenen taraflar arasında sıhri hısımlık meydana gelir.⁴⁰⁵

2.4.5. Batıl Nikah

Nikah akdinin unsurları ile bu unsurlara ait şartların tamam olmaması evlilik akdini batıl yapar.⁴⁰⁶ Mesela, evlenmelerine engel bulunan çiftin evlenmesi, küçüğün veya akıl hastası olan kimsenin yaptığı evlilik gibi.⁴⁰⁷ Bu evlilik hiçbir hukuki sonuç doğurmaz; taraflar birbirinden ayrılır ve onlara tazir cezası uygulanır;⁴⁰⁸ zifaf gerçekleşmiş ise Hanefî mezhebine göre sıhri hısımlık oluşur ve kadın emsal mehrini alır.⁴⁰⁹

Ebu Hanife evlenme yasağı olan kimseler zifafa girmiş ise doğacak çocuğun babasız kalmaması için bu evliliği batıl değil, fasit saymıştır.⁴¹⁰

Batıl akitler arasında olan müt'a nikahını ayrı bir başlık altında incelerken bunun peşinden hulle nikahını ele almayı uygun bulduk.

2.4.5.1. Müt'a Nikahı

Müt'a nikahına batıl bir sözleşme de denilebilir. Çünkü müt'a nikahı evlenmeleri yasak olmayan kimselerin birbirleriyle cinsellikten faydalanmak için belli bir süre ve belli bir ücret karşılığında yaptıkları akde denir.⁴¹¹ İslam hukuk tarihinde dört sünni hukuk ekolü de müt'a nikahını haram ve batıl kabul etmiştir.⁴¹²

Hz. Peygamber şu sözleriyle müt'a nikahını yasaklamıştır: “*Ey insanlar! Ben sizlere kadınlarla müt'a nikahı yapmanız hususunda izin vermiştim. Şüphesiz Allah*

⁴⁰⁴ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 54-55.

⁴⁰⁵ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 103; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 103; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 55.

⁴⁰⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 103.

⁴⁰⁷ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 55; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 103.

⁴⁰⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 104.

⁴⁰⁹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 104.

⁴¹⁰ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 55; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 104.

⁴¹¹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 56.

⁴¹² M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 106; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 56.

*bunu kıyamete kadar haram kalmıştır. Kimin yanında müt'a nikahlı bulunan kadın varsa, onu bıraksın...*⁴¹³ “Allah Rasulü, veda haccında müt'a nikahını yasaklamıştır.”⁴¹⁴

2.4.6. Hulle

Hulle, kocası tarafından üç kere boşanmış bir kadının, tekrar aynı koca ile evlenebilmesi için başvuru yolu ve çareye (hileye) denir.⁴¹⁵

İslam toplumunun yapısını ve temel taşı olan aileye büyük değer vermiştir. Aile yapısının sağlam kurulması için nikah bağı şart koşmuştur. Bu nikah bağından sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve uyumsuzluklar çekilmez ise evliliğin sonlandırılmasına müsaade etmiş ve talakı meşru kılmıştır.⁴¹⁶ Ancak talak hakkının oyuncak haline getirilmemesi ve boşanmaların artmaması için kanun koyucu tarafından kişilere belli başlı yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımlarla evliliğin sonlandırılıp baştan kurulması zorlaştırılıp sınırlandırılmıştır.⁴¹⁷ Evlenip boşanmada sınır üçtür. Bu üç kez boşanmadan sonra tekrar tarafların birleşmesinin birtakım şartları vardır.

*Bakara suresinde; İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz; ikinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır*⁴¹⁸ ayetinde bu şart bildirilmiştir.

Söz konusu ayete göre karısını üç talakla boşayan bir adamın tekrar boşadığı karısıyla evlenebilmesinin şartı, boşadığı karısının önce başka bir adamla sahîh bir evlilik yapması ve bu evliliğin de normal seyri içinde sonlandırılmasıdır. Buradaki sahîh evlilikten kastımız cinsel birleşmenin meydana gelmesi ve ikinci kocanın normal bir boşama ile boşaması yahut ölmesi sonucunda kadının serbest kalmasıdır.⁴¹⁹

Üç talakla boşanmış bir kadını ilk kocaya helal kılmak için gerçekleştirilen şekli evliliğe Türkçe’de “hulle” Arap fıkıh literatüründe “tahlil” adı verilir.⁴²⁰

İslam hukuku aile bütünlüğünü ve kadını korumak için erkeğin boşama hakkını sınırlandırmıştır. Kocanın birinci ve ikinci boşamadan sonra kalan hakkını kullanmakta

⁴¹³ Müslim, “Nikah”, 22.

⁴¹⁴ Ebu Davud, “Nikah”, 14.

⁴¹⁵ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 130.

⁴¹⁶ Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 357.

⁴¹⁷ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 130.

⁴¹⁸ el-Bakara 2/230.

⁴¹⁹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 115; Saffet Köse, *a.g.e.*, 358.

⁴²⁰ Saffet Köse, “Hulle”, *DİA*, c. 18 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 475.

acele etmemesi ve pişman olmaması için böyle ağır bir şart koyulmuştur. Tarafların aile birlik ve düzenini devam ettirme gibi bir niyetleri varsa, erkeğin son boşama hakkını kullanmaması gerekir. Eğer üçüncü ve son olan talak hakkı da kullanılmışsa artık bu evlilik kesin olarak sona ermiş demektir; tarafların tekrar evlenmeleri mümkün değildir. Ancak kadın başka bir adamla fiili bir evlilik hayatı yaşayıp ve bu evlilik de talak ile sonuçlanırsa, o zaman önceki taraflar isterlerse yeniden evlenebilirler.⁴²¹ Burada erkeğe üç defa boşadığı karısını tekrar nikahı altına alabilmek için manevi bir ceza ve baskı uygulanmış ve boşanmayı engellemek için caydırıcı bir yol izlenmiştir.⁴²²

İşte böyle bir kadınla yeniden fiili evlenme konusunda önceki taraflar (erkek ve kadın) çareler aramışlar ve bazı hilelere başvurmaya kalkışmışlardır. Hz. Peygamber (s.a) ise bu zor durumdan kurtulmak için kadını ilk kocaya helal kılma çabalarını yasaklamış, böyle anlaşmalı bir evliliği yani hulle'i lanetlemiştir.⁴²³

Üç defa boşanmış kadın ile normal bir evlilik hayatı kurmak için değil, birinci kocasına helal kılmak maksadıyla anlaşmalı olarak nikah akdi yapan kimse hadislerde "iğreti teke" olarak adlandırılmıştır.⁴²⁴ Buradan da anlıyoruz ki, böyle bir yola veya hileye başvurmak Hz. Peygamber (s.a) tarafından yasaklanmıştır. Ancak fukahadan Said b. Müseyyeb, cinsi münasebetin bulunmadığı mücerret nikah akdiyle helalliğin gerçekleşeceğini söylemiş, sonra kendisine meşhur hadis ulaşınca bu görüşünden rücu etmiştir.⁴²⁵ Çünkü ayette geçen nikahtan maksat cimadır. Nikah gerçek manada cima, mecazi manada ise akid için kullanılmıştır.⁴²⁶ Bütün müçtehitler de ikinci evlilikte cima'nın şart olduğu görüşündedir.⁴²⁷ İslam hukukçuları üç talakla boşanmış bir kadını, boşayan kocaya helal kılmak maksadıyla (niyetle) veya bu koşulla yapılan nikah akitleri üzerinde geniş tartışmalar yapmışlardır. Hanefiler, kocası tarafından üç talak ile boşanmış bir kadını, boşayan kocaya helal kılmak maksadıyla, herhangi bir kimse emretmediği veya şart koşmadığı halde kendi rızasıyla kadınla evlenip sonra da boşayan kimsenin bir ecir kazandığını, böyle bir akdin sahih olduğuna ve yeni evliliğin caiz hale geleceğini söylemişlerdir.⁴²⁸

---

⁴²¹ Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 359.

⁴²² Saffet Köse, *a.g.e.*, 362.

⁴²³ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 131.

⁴²⁴ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 131.

⁴²⁵ Saffet Köse, "Hulle", *DİA*, c. 18 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 476.

⁴²⁶ Saffet Köse, *a.g.e.*, 476.

⁴²⁷ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 131.

⁴²⁸ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228; Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, II, 109.

Hullenin şart koşulması meselesinde Hanefi mezhep imamları arasında bir takım görüş farklılığı vardır. Üç talak ile boşanmış bir kadının bizzat kendisi bir başka adama “Benimle evlen, beni boşayan kocama helal kıl” derse veya boşayan koca başka bir adama “Boşadığım kadınla evlen, onu bana helal kıl” dese yahut bir başka adam “Seninle evlenip, seni boşayan kocana helal kılacağım” derse bu şartlar mekruhtur. Ebu Hanife’ye göre nikah geçerli, ancak şart geçersizdir. Böyle bir evlilikte ikinci kocanın kadınla ilişki kurması ile kadın ilk kocaya helal olur. İmam Ebu Yusuf’a göre bu nikah geçersizdir; ilişki kurulmuş dahi olsa kadın önceki kocasına helal olmaz. Ebu Hanife buradaki şartın geçersiz olduğunu ve bunun nikah akdinin esasları dışında bir sebep olduğunu söyleyerek nikahın geçerli olacağını; geçerli bir nikah ile gerçekleşmiş olan cimanın ise kadını ilk kocaya helal kılacağını ileri sürmüştür. Ancak böyle bir şart ile nikah akdi kurmak mekruhtur. Ebu Yusuf’un bu nikahı geçersiz saymasının sebebi, onun süreli nikah anlamında olduğu içindir; çünkü nikah akdinde süre koymak (ikinci kocanın boşayacağı kesindir) o akdi geçersiz yapar; böylece geçersiz bir evlilikte gerçekleşen cinsi ilişki kadını ilk kocasına helal kılmaz. İmam Muhammed’e göre ise bu nikah sahihtir, ancak şart geçersizdir, çünkü nikah akdi şartı iptal eder; bu nikah akdini yapanlar Şari’in ertelediği bir hususun bir an önce olması için acele etmektedirler. Böyle bir işlem, aynen mirasçının kendisine miras bırakacak kişiyi haksız yere öldürmesi gibidir ve bu cinayet mirastan mahrum bırakılarak cezalandırılır; dolayısıyla yukarıdaki olayda da kadın ilk kocasına helal olmaz.⁴²⁹

Şafiilere göre; üç talakla boşanmış bir kadını, kocasına helal kılmak için yapılan nikah mut’a nikahıdır. Mut’a, bir erkeğin bir kadınla süre tayin ederek (bir gün, on gün, bir ay) veya bir şehirden çıkıncaya ya da üç talak ile boşayan kocaya helal kılmak için cinsi münasebette bulununcaya kadar süreli yapılan nikahla olur. Burada ebedi bir evlilik maksadı olmadığından süre kısa veya uzun olsun cinsi münasebet yasaktır. Hz. Peygamberin yasakladığı hulle nikahı da mut’anın bir çeşididir. Çünkü nikah cinsi münasebet için yapılmıştır ve bundan sonra da son verilecektir. Evliliği sona erdirmek için yapılan her türlü şartlı nikah batıl olur. Kadının kocasına helal olması için sahih bir nikahla evlenmesi şarttır. Orta da şart yokken karı kocadan herhangi birinin niyeti devamlı evlilik olmayıp ilk kocaya helal kılmak amacı varsa niyete itibar edilmez. Çünkü niyet gizlidir. İnsan bazen niyet ettiği şeyi yapar ya da yapmaz. Fiil niyetin

---

⁴²⁹ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228-229; Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 363-364; bk. Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, 15.

dışında bir olaydır. Fasid nikah akdinde cinsi münasebet olsa da kadını ilk kocasına helal kılmaz.⁴³⁰

Malikilere göre hulle şartının ve ikinci kocanın hulle niyetinin olduğu nikah fasittir. Böyle bir niyet ve şartla evlenen kişi daha sonra kadını beğenip nikahında tutmak istese ve bu durum ortaya çıksa nikahın feshi gerekir. Bununla bir talak-ı bâin tahakkuk eder. Böyle bir durumda kadın eski kocasına helal olmaz. Hatta bu şartı ve niyeti bilen eski koca, kadın, şahitler ve veli cezalandırılır. Fakat ikinci koca zahiren hulle şartını kabul etmekle beraber esas niyeti kadını nikahı altında tutmak ise nikah diyaneten sahihtir. Daha sonra ikinci kocanın ölümü veya boşaması ile kadın ilk kocasıyla evlenebilir. İlk kocanın ve kadının hulle niyetinde bulunmaları helalliğe engel değildir. İkinci kocanın niyeti önemlidir. Çünkü talak onun elindedir. İkinci kocanın hulle niyeti ile yapmış olduğu nikah, mut'a kabilindedir.⁴³¹

Hanbelilere göre hulle amacıyla veya hulle şartıyla yapılan nikah akdi haramdır, batıldır. Hatta akitten önce hulle şart koşulsa ve akit esnasında söylenmeyip niyet edilse veya ikinci koca şart koşulmaksızın hulle niyetinde bulunsa nikah batıldır. Bu nikahla kadın ilk kocasına helal olmaz. Evlenecek kadın veya velisi ya da ilk kocasının hülle niyet etmeleri nikah akdine zarar vermez. Çünkü kadını boşamak veya elinde tutmak ikinci kocanın elindedir, böyle bir şeye onlar malik değildir.⁴³²

Mezhep imamlarının hulle hakkında görüşlerini verdikten sonra şimdi artık nikah konusuyla ilgili Hanefilerin vermiş oldukları hile (çare) örneklerini vereceğiz.

2.5. NİKAHLA İLGİLİ HİLE ÖRNEKLERİ

1) Bir kadın, bir adamla evli olduğunu söylese, adam da bu evliliği inkar etse, kadının da evli olduklarına dair bir delili olmasa; Ebu Hanife'ye göre bu nikah geçerli değildir. Kadın hakime "Benim evlenmem imkansızdır. Çünkü şu adam benimle nikahlı olduğunu inkar ediyor, halbuki o benim kocamdır. Benim başkasıyla evlenebilmem için ona emret beni boşasın" derse, kocanın kadını boşaması mümkün değildir. Çünkü boşama, nikahı kabul ile olur.

Bunun hilesi şudur: Hakim kocaya, "Sen, bu kadına eğer benim karımsan, üç talak ile boş ol de" der. Koca böyle derse nikahı kabul etmiş olmaz ve kadına bir şey

⁴³⁰ Şafii, *a.g.e.*, V, 71.

⁴³¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, II, 110.

⁴³² Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, II, 110.

gerekmez. Eğer kadın gerçekten onun karısı ise nikahtan serbest olmuş olur ve başka bir adamla evlenmesi mümkündür.⁴³³

Burada nikahın tescilli olmayışı sebebiyle koca veya kadının kiminle evli olduğu ispatında zorluk yaşanmaktadır. Örnekte olduğu üzere kocanın nikahı inkar etmesi, kadınınsa bunun aksini savunması üzerine hakime başvurulmaktadır.

Hakim karşısında kadın, nikahlı olduğunu iddia ettiği koca tarafından boşanmazsa başka bir evlilik gerçekleştiremeyeceğini iddia etmekte, koca ise nikahı kabul etmediği için boşamayı gerçekleştirememektedir. Şayet koca nikahı kabul edip boşamayı gerçekleştirirse nafaka veya mehir gibi durumlarda kadın yararlanmış olacak fakat koca madur duruma düşecektir. Kadın yalancı ise hakkını kötüye kullanmış ve istismar etmiş olur. Bu ise erkeğe zulümdür. Böyle bir durumda hakim hem kadının hem de erkeğin haklarını korumakta her iki tarafta zarar görmeden bu meseleyi çözüme kavuşturmaktadır. Hakimin “eğer benim karımsan” ifadesini söyleyerek boşamayı gerçekleştirmesi erkeğe zarar vermediği gibi kadının iddiası doğru ise onu da nikahtan serbest bırakmaktadır.

Nikah akdinin tescil ettirilmemesiyle ortaya çıkan bu sorunu hakim İslam hukuku sınırlarını aşmadan güzel bir çare (hile) ile çözüme kavuşturmaktadır.

2) Bir adam, bir kadının kendi nikahında olduğunu iddia etse, hakim kadından yemin ister. Bu yeminden kurtulmanın çaresi nedir? İmameyn'e göre; kadın başka bir adamla evlenirse yemin gerekmez.⁴³⁴

Bu meselede kadının başka bir adamla evlenmesi, nikahında olduğunu iddia eden adama karşı bir delil kabul edilmiştir. Dolayısıyla yemin etmesine de gerek kalmamıştır. Kadının niyeti bilinmeyeceği için zahirde yapmış olduğu fiile itibar edilir. Bu işin doğruluğu kul ile Allah arasındadır. Böyle bir problemin ortaya çıkış sebebi ise nikah akdinin resmi olarak kayıt altına alınmamasıdır. Resmi nikahın kanunlaştırılmadığı dönemde taraflar arasındaki sahih nikah akdinin bulunup bulunmadığı kişilerin beyanı, şahitler ve yemin etme yöntemiyle anlaşılıyordu. Bu durum yukarıdaki meseleye benzer sorunlar ortaya çıkarmış ve bu sorunların çözümünde İslam hukukçularını Şari'nin koyduğu kanunlar dışına çıkmadan çareler (hile) aramaya sevk etmiştir.

⁴³³ *Fetâvâ-yı Hindiyîye*, (Ankara: Akçağ Yayınları,1987), XIV, 289.

⁴³⁴ *Fetâvâ-yı Hindiyîye*, XIV, 289-290.

3) Bir adam bir kadınla evlenmek istese, kadın evliliği kabul etse ancak bu evliliği akrabalarının (yakınlarının) bilmesini istemese, bunun hilesi nedir?

Kadın kendini nikahlama yetkisini evleneceği adama verir ve bu caizdir; mehir konusunda da taraflar anlaşır; sonra koca şahitlerin huzuruna gelip “Ben bir kadını kendime nikahladım ve ona şu miktar mehir verdim. O kadın da buna razı oldu ve nikah yetkisini bana verdi. Nikah yetkisini bana veren kadını şu miktar mehirle kendime nikahladım, sizi de şahit tutuyorum” der. Böylece kadın ile aralarında küfüv varsa, nikah akdi yapılmış olur. Bu hileyi Hassaf söylemiştir.⁴³⁵

Burada kadının velisinden izinsiz evlenmesi söz konusudur. Buna günümüzde “kaçarak” evlenmek denilmektedir. Bakara suresinde geçen “boşanmış kadınların eski kocalarına dönmek istediklerinde engel olmayınız”⁴³⁶ ayeti kadınların kendilerini evlendirmede hür olduklarının delili olarak getirilmiştir.⁴³⁷ Hanefilerin bir başka delili ise akid yapmaya ehil olan kadınların velilerinin izni olmadan kendileri bizzat nikah akdine taraf olabilir ve kendilerini evlendirebilirler. Çünkü nikah da bir akittir.⁴³⁸ Buna göre; kadının velisinin izni olmadan evlenmesi meşru görülmüştür. Bu çare (hile) ise dinin meşru gördüğü çerçevede icra edilmiştir.

4) İmam Azam Ebu Hanife’ye şöyle bir mesele getirilmiştir: İki kız kardeş iki erkek kardeşle evleniyor; yanlışlıkla diğerinin nikahlıları ile zifafa giriyorlar; bu durum sabahleyin anlaşılıyor. Bu mesele Ebu Hanife’ye anlatılıyor. Ebu Hanife onlara eski nikahlı oldukları eşlerini bir talakla boşamalarını, sonra da zifafa girdikleri kadınlardan memnun iseler nikahlanmalarını söylüyor. Çünkü ilk nikahladıkları kadınlarla aralarında halvet-i sahiha ve dühul olmadığı için iddet beklemelerini gerek görmüyor; sonra da zifafa girdikleri kadınlar ile nikahlanmalarında herhangi bir sakınca yoktur; çünkü onlar zifafa girdikleri kadınlarla beraber ve baş başa idiler. Bu olaydan sonra, herkes Ebu Hanife’nin zekasına hayret eder ve düşüncesinin güzelliğine şaşırır.⁴³⁹

Mebhut’ta bu olay şöyle geçmektedir: “Kufe’nin zenginlerinden birisi, bütün alimlerinin de katıldığı bir düğün merasimi hazırladı. Ebu Hanife’de bu düğüne katılmıştı. Konuklar düğün yemeğindeyken, kadınlar arasında bir çılgılık duyuldu. Onlara ne olduğu sorulunca, yanlışlıkla damatları nikahlıları olmayan gelinlerin odasına zifafa

⁴³⁵ *Fetâvâ-yı Hindiyîye*, XIV, 292.

⁴³⁶ el-Bakara, 2/230-232.

⁴³⁷ Bu konuda bk. Abdullah Çolak, *a.g.e.*, 52-60.

⁴³⁸ Bu konuda bk. Abdullah Çolak, *a.g.e.*, 52-60.

⁴³⁹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 48; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 243-244; *Fetâvâ-yı Hindiyîye*, XIV, 292-294; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 84; Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, 11-12; Saffet Köse, *a.g.e.*, 108-109.

soktuklarını söylediler. Düğün yemeğindekiilerden birisi “Alimler sofrada onlara soralım” dedi. Orada bulunan ulemadan Süfyan-ı Servi’ye sordular: “Bu sorunda Hz. Ali, erkeklerden her birine mehire, kadınlardan her birine iddeti hükmetti. Kadınların iddeti bitince, asıl kocası ile evliliği devam eder” dedi. Yanında oturan Ebu Hanife’ye “Senin bir başka görüşün var mı?” diye sordu. Süfyan-ı Sevri öfkeleni ve “Şüphe ile cinsel ilişki hakkında Hz. Ali’nin hükmünden sonra ne görüşü olabilir ki?” dedi.

Ebu Hanife eşlerin kendisine getirilmesini istedi ve onların her birine fısıldayarak zifafa girdiği hanımdan hoşlanıp hoşlanmadığını sordu. Onlar da hoşlandıklarını söylediler. Sonra kocalara eşlerini boşamalarını söyledi, onlar da boşadılar. Sonra da her birini kendisi için zifafa girdiği kadınla evlendirdi.

Süfyan-ı Sevri Ebu Hanife’ye bu yaptığının ne olduğunu sordu. O’da: “Ülfete en yakın, düşmanlıktan en uzak olan en güzel yolu” dedi. Çünkü kadınların iddetlerini bekleme süresi bitinceye kadar her bir kocanın aklında karısının kardeşiyle cinsel ilişkiye girdiği kalacaktı. Her birine karılarını boşamasını söyledi, onların arasına ne cinsel ilişki ne de halvet-i sahiha vardı. Böylece boşamadan dolayı iddet gerekmezdi. Sonra da her kadın, kendisinin iddetini beklediği koca ile evlendi. Bir kadın kendisinden iddet beklediği erkekle iddeti içinde evlenebilir. Kocaların aklında ve gönlünde hiçbir huzursuzluk olmadan eşleri ile gittiler. Oradaki herkes Ebu Hanife’nin keskin zekasına ve güzel düşüncesine hayret ettiler.⁴⁴⁰

Ebu Hanife’nin ileri sürdüğü bu çare (hile) aile müessesesini korumuş, aile içinde ömür boyu sürecekt huzursuzluğu ve kardeşler arası husumeti ortadan kaldırmıştır.

5) Bir adam karısını üç talak ile boşasa ve kadının iddet süresi dolsa; başka bir adam eski kocaya ve kadına hiçbir şey söylemeden, kadını ilk kocaya helal kılmak için evlense bu nikah sahih midir? Bu nikah sahihtir ve güzel bir davranıştır. Ebu Yusuf: “Bu söz Ebu Hanife’nin sözüdür ve biz onu esas alırız” dedi.⁴⁴¹

Bu hadise hile gibi gözüküyor olsa da zora düşmüş aile bireylerini tekrar birleştirmek niyetiyle başka bir adam tarafından gerçekleştirilen şartsız ve koşulsuz bir evlilik söz konusudur. İkinci koca bu nikah akdiyle kadın ile eski kocası arasındaki haramlığı kaldırmak ve onları helal yolla arzularına kavuşturmak istemiştir. İkinci koca ve kadın arasında yapılan bu akit nikahın sıhhat şartlarını taşıması sebebiyle sahih bir

⁴⁴⁰ Serahsi, *a.g.e.*, 243-244.

⁴⁴¹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 53-54; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228.

evliliğidir. Bu sebeple böyle bir evlilik kadını boşayan kocasına helal kılar. Bulunan çare Hanefilerin, “muamelat konusunda mücerret niyete itibar edilmez” prensibine dayalı içtihadı bir hükümdür.⁴⁴² Bu iyilik ve takvada yardımlaşmadır.⁴⁴³

6) Bir adam üç talak ile boşanmış ve iddeti dolmuş bir kadınla sahîh evlilik yaptı; sonra bu adam kadını boşadı; söz konusu kadın iddetini doldurduktan sonra ilk kocasına helal olur mu? Evet olur, ancak kadın ikinci kocaya gelip “Beni ilk kocama helal kılmak için benimle evlen” dese ya da ilk koca, ikinci kocaya “Boşadığım karımla evlen, onu bana helal kıl” dese veya ikinci koca da “Seninle evlenip, seni birinci kocana helal kılarım” dese, onlardan biri bu sözleri söylese, bu nikah fasittir, kadın ilk kocaya helal olmaz.⁴⁴⁴

İlk kocasından boşanmış ve iddeti sonunda başka bir adamla evlenmiş ve ikinci kocası tarafından tekrar boşanmış kadın iddetini doldurduktan sonra kocasına dönebilir. Çünkü burada evliliğin başlaması ve sonlanması normal seyrinde devam etmiştir. Kitaba ve sünnete aykırı bir durum yoktur. Bu örneğin devamına baktığımızda Hanefî alimlerin hileye cevaz vermediğini açıkça görebiliriz. Kadın ve ikinci koca arasında şartlı bir evlenme ve boşanma gerçekleşmiş olsaydı bunun adı hulle nikahı olacaktır. Hulle nikahı ise Hz. Peygamber tarafından kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Hanefî alimlerin, kadını ilk kocasına helal kılmak için yapılan şartlı evlilikten sonra kadın ilk kocaya helal olmaz hükmü onların hileyi meşru görmediğini gösterir (bu konuyu talak alanında ileri sürülen hile-i şer’iyyeler kısmında detaylandıracağız).

7) Bir adam hazırda velisi bulunmayan kendine denk bir kadına talip olsa ve onunla evlenmek istese bunun hilesi nedir?

Kadın kendine veli tayin ederek talibiyle evlenebilir, bunda bir beis yoktur.⁴⁴⁵

Ebu Hanife ve İmam Züfer’in görüşüne göre, tam ehliyet sahibi (hür, akıllı, buluğ çağına ermiş) kız, velinin izni olmadan evlenebileceği gibi kendisini evlendirmesi için bir başkasını veli tayin edebilir.⁴⁴⁶

8) Kadının velisi olan bir adam, velisi olduğu kadınla evlenmek istese, bu evlilik olur mu?

---

⁴⁴² Saffet Köse, *a.g.e.*, 372-373.

⁴⁴³ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228.

⁴⁴⁴ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 55; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 84.

⁴⁴⁵ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 55.

⁴⁴⁶ Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (2003): 105.

Kadın velisi olan adam ile evlenebilir; bunda bir beis yoktur, söz konusu nikah sahih olur.⁴⁴⁷

Burada evliliğin gerçekleşmesi için akitte sıhhat şartları bulunduğu takdirde hukuken kadın velisi ile evlenebilir ve nikah geçerlidir.

9) Bir kadın bir adamla evlenirken, kocasının üstüne ikinci bir kadınla evlenmesinden veya kendisini bulunduğu şehirden çıkarmasından korkarsa, kadın yüklü bir miktar mehir ile bu şartlarla (ikinci bir kadınla evlenmemesi ve bulunduğu şehirden çıkarmaması) şahitler huzurunda evlenir; koca ise mehrin bir kısmını öder, bir kısmını ödemez; adam sonra şehirden taşınmaya veya ikinci bir kadın ile evlenmeye teşebbüs etse, kadına mehrin geri kalan kısmını öder mi?

Kadın mehrin geri kalan kısmını alır, bu onun hakkıdır; böyle bir şart caizdir.⁴⁴⁸

Bu meselenin bir benzeri *Fetava-yi Hindiyye*'de geçmektedir.⁴⁴⁹

Bu hileye başvuran kadının nikah akdi esnasında ileri sürdüğü şartla kendine güvence sağlamak istemiştir. İleride böyle bir durumla karşılaştığında mağdur olmamak için mehrin miktarını yüksek tutmuş ve kocasına şartlarda bulunmuştur. Kadının mehir hakkı ayetle sabittir. Hanefiler alimler ise mehrin alt sınırını on dirhem olarak belirlemiş ve mehre üst sınır koymamıştır. Buna göre kadının yüklü miktarda mehir istemesi meşrudur.

Burada adamın ikinci bir kadınla evlenmemesi şartı da bulunmaktadır. Teaddud-i zevcatla ilgili ayete⁴⁵⁰ dayanarak İslam hukuk ekolleri erkeğin birden fazla evlenme talebinin hakkı olduğu ve erkeğin birinci karısının rızası olmadan ikinci evliliği yapabileceği görüşündedir.⁴⁵¹ Üzerine kuma getirilmesini istemeyen kadın ise nikahta bunu şart koşarak kendince çözüm bulmuştur. Hanefi fiukaha da kadının istemediği bir durumla karşılaşmasını engellemek az da olsa kalbini mutmain etmek için böyle çarelere (hilelere) başvurmuşlardır. Teaddud-i zevcatla ilgili ayette yer alan bazı sınırlamaların hukuki sınırlamalar olarak değil de etik kriterler olarak değerlendirilmiş⁴⁵² olması ve çok evliliğe devlet tarafından yaptırımlar veya sınırlamalar getirilmemesi kadınları bu konuda İslam hukukçularına yönlendirmiştir.

⁴⁴⁷ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 55.

⁴⁴⁸ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 55; bk. benzer mesele, *a.g.e.*, 54.

⁴⁴⁹ *Fetâvâ-yı Hindiyye*, XIV, 290-291.

⁴⁵⁰ en-Nisa, 4/3.

⁴⁵¹ Nihat Dalgın, "Aile Kurumunun Nikah Aşamasıyla İlgili Fikhi Sorunları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 13 (2009): 40.

⁴⁵² Nihat Dalgın, *a.g.m.*, 40.

İslam hukukçuları ise kadının yararını sağlayacak meşru çareler (hileler) ileri sürmüşlerdir.

10) Bir adam Kufe'den bir kadınla evlenmeyeceğine dair yemin etse ve vekili onu Kufe'den biriyle evlendirse, yemini bozulmuş olur mu?

Bunun hilesi şudur: Kadın kendisini evlendirmesi için bir vekil tayin eder; vekil ve evlenecek kişi Hire'ye veya başka bir şehre doğru yola çıkarlar; Kufe'nin evlerini geçtikten sonra yani Kufe'den çıktıktan sonra nikah akdini gerçekleştirirler; böylece yemini bozulmaz, kadın da boş olmaz.⁴⁵³ (Burada kadının kendine vekil ataması, onun mahremi olmayan bir erkekle yola çıkması içindir.)

Bu hileye adamın yapmış olduğu yeminden dolayı başvurulmuştur. İslam hukukçularının çoğunluğu şarta ve zamana bağlı olan talakın geçerli olduğuna ittifak etmişlerdir. Buna delil olarak “*Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin*”⁴⁵⁴ ayetini gösterirler. Bu meselede adamın Kufe'den bir kadınla evlenmeyeceği şartına bağlı bir yemin mevcuttur. Adamın Kufe'den bir kadınla evlenmesi durumunda kadına talak vuku bulur ve kadın boş olur. Adam sonucunu düşünmeden yapmış olduğu bu yemininden kurtulmak için çare (hile) aramıştır. Hanefi fukahaya göre böyle bir yeminin sonucu talaktır, bu sebeple kadının boş olmaması için yemin şekil şartlara uygun hale getirilmiş ve adam talaktan kurtarılmıştır. Bu uygulama şekil şartları itibariyle hukukun istediği esasları içerdiği için hukuki açıdan geçerlidir. Bu çare de (hile) hukuk kaidelerine ve dinin hükümlerine ters düşmez; meşru yollarla meşru sonuca ulaşılmıştır.

11) Bir adam kızını kendine ait bir köle ile evlendirse, adam öldüğünde bu nikah fasid olur; çünkü kız başka varis yoksa kölenin mülkiyetinin tamamına sahip olur, başka varis varsa nikah fasid olur; nikahın fasid olmaması için hile (çare) nedir?

Adam dilerse köleyi satar ve parasını alır; böylece adam öldüğünde nikah fasit olmaz; efendi köleyi satmak istemezse kitabet ekdi (kölenin belirli bir ücret karşılığında azat olmak için efendisiyle yaptığı akittir) yapar, sonra kızını nikahlar, adamın ölümüyle nikah fasit olmaz, çünkü kendisiyle kitabet akdi yapılan köle (mükateb) miras mal niteliğinde olmaz.⁴⁵⁵

Hür kadın ve kölenin evlenmesi sonucunda ileride çıkabilecek bir problem, hileye başvurularak ortadan kaldırılmıştır. Hanefi fukaha, bu hilede maslahatı

⁴⁵³ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 55; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 229; *Fetâvâ-yı Hindîyye*, XIV, 301.

⁴⁵⁴ el-Maide, 5/7.

⁴⁵⁵ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 54; *Fetâvâ-yı Hindîyye*, XIV, 291-292.

amaçlamış ve mefsedeti def etmiştir. Buradaki hile şeriatın herhangi bir hükmünü yıkıyor, aksine müşkül durumda olan aile fertlerini sıkıntıdan kurtarıyor.

12) Bir adam kölesini ve cariyesini ebedi olarak evlendirmeyeceğine yemin etse, daha sonra kölesi ve cariyesi evlenmek istese bunun hilesi nedir?

Adam kölesini ve cariyesini başka bir adama satar; o adam da köle ve cariyeyi evlendirir; sonra da ilk satın aldığı adama geri satar; böylece yemininden dönmüş olmaz.⁴⁵⁶

Adamın kendi nefsi için yapmış olduğu yemin, evlenmek isteyen kölesine ve cariyesine eziyettir. Adamın mülkünde olan köle ve cariye, efendilerinin yapmış olduğu yeminden dolayı zor duruma düşmüşlerdir. Köle ve cariye için ileri sürülen çarede (hile) şeriatın kaidelerine aykırı düşen bir hüküm yoktur. Allah'ın helal kıldığı evlenme akdini efendilerini hoşnut etmek için kendilerine haram kılamazlar. Allah'ın helal kıldığı bir şeye engel olmak o kişilere zarardır. Hanefi fukahası da insanların maslahatını gözeterek bu çare (hile) ile kişilerden zararı kaldırmıştır. Bu da Allah'ın hoşuna giden bir davranıştır.

13) Bir kadın evleneceği adamın evlendikten sonra yerini bilemeyeceğinden ve kaybolacağından korkarsa bunun hilesi nedir?

Kadının kocasına “Seninle evlendiğim zaman işin elimdedir” der, böylece kadın isterse kocasını bekler, isterse kendi kendisini boşar.⁴⁵⁷

O dönemin sosyo-ekonomik durumu göz önüne alındığında, örneğin; ticaretle uğraşan bir kocanın evden çıkması ve kendisinden yıllarca haber alınamaması gibi durumlar mevcuttu. Bu haldeki koca yaşıyor mu, öldü mü, geri dönecek mi bilgisine sahip olunmadığı için kadın zor duruma düşebiliyordu. Kendi ve varsa çocuklarının nafakasını temin etmek kadın için sıkıntılı bir durumdu. Ebu Hanife'ye göre kayıp şahsın eşi, mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunamıyor ve kocasının akranları kaç yaşına kadar yaşıyorsa kadın o süre boyunca kocasını bekliyordu.⁴⁵⁸ Mezhebin bu konudaki görüşü kadının hayatını zorlaştırmaktadır. İleri sürülen bu hile kadını madden ve manen rahatlatmış; ondaki mefsedeti ortadan kaldırmıştır. Osmanlı

---

⁴⁵⁶ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 57.

⁴⁵⁷ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 48; Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 410.

⁴⁵⁸ Bu konuda bk. tez metni 90.

zamanında ise “zarar, imkan ölçüsünde giderilir”⁴⁵⁹ hukuk ilkesine uygun olarak Hanefilerin görüşü Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile yeniden düzenlenmiştir.

14) Bir adam “Falan kadın ile evlenirsem o boş olsun” derse ve sonra o kadınla evlenmek isterse hile nedir? Adam kadınla evlenir ve kadına bir talak vermiş olur ve mehrin yarısını ödemesi gerekir; sonra kalan mehrin diğer yarısı üzerine ikinci defa evlenir ve karısı olmuş olur.⁴⁶⁰

İnsanın dikkatsizce sarf ettiği sözler, olur olmaz işler için etmiş oldukları yeminler onları her zaman zor duruma düşürmüştür. Yeminin şer’i, hukuki ve toplumsal sonuçlarını anladıklarında ise pişman olup bunlardan kurtulmanın çarelerini (hile) aramışlardır. Ancak bu örnek, kanaatimizce hileden çok hukuk kaidelerine hakim olan fukahanın zekası ile birlikte hukukun yumuşak ve elastikiyetli yapısı işleve koyularak verilmiş bir fetvadır.

15) Hamile bir kadın, loğusalığı esnasında ölmesi halinde mehrinin kocasına hibe olmasını ve kocasının mehir borcunu ödemiş olmasını istese fakat loğusalıktan sağlıklı çıksa ve yaşasa, kocasının mehir borcunun olduğunu ve onun kendisine ödemesi gerektiğini söylese, bunun hilesi nedir? Kadın kocasından mehriyle değeri düşük ve görmediği bir mal satın alır; eğer kadın loğusalık döneminde ölürse, koca mehir borcunu ödemiş olur; ancak kadın ölmez ise, görme muhayyerliği hakkını kullanarak malı kocasına iade eder ve kocanın mehir borcu devam eder.⁴⁶¹

Mehir Allah tarafından kadına verilmiş bir haktır. Bu örnekte kadın, ölmesi halinde kocasının bu hakla Allah’ın huzuruna çıkmaması için iyi bir niyetle mehrini hibe etmek; ancak yaşaması halinde ise Allah’ın kendisine vermiş olduğu bu hakkı kocasından temin etmek istemiştir. Fakihin bu meseleye ileri sürdüğü çare (hile), görme muhayyerliği hakkıdır; görme muhayyerliğinde sınır yoktur ve bununla akit temelden bozulur.⁴⁶² Mehir de kocasının borcu olmaya devam eder. Fakihin ileri sürdüğü çare, hile gibi gözükse de esasında şer’i hükümlerin ve hukuki kaidelerin dışına çıkmadan, hiçbir hakkı iptal etmeden ve dini hükmü yıkmadan zekice verdiği bir fetvadır.

16) Bir adam karısına “Bana bugün mehrini hibe etmezsen boşsun” der; kadın kocasına mehri hibe etmek için babasından izin almak ister, ancak babası da “Mehrini kocana hibe edersen annen üç talak ile boştur” der; bunun hilesi nedir?

---

⁴⁵⁹ Mecelle md. 31.

⁴⁶⁰ Hassaf, *Kitabü'l Hiyel*, 73 atfedilen bilgiler için bk. Saffet Köse, *a.g.e.*, 410.

⁴⁶¹ *Fetâvâ-yı Hindiyye*, XIV, 325-326; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 237; Saffet Köse, *a.g.e.*, 416.

⁴⁶² Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 237.

Kadın kocasından örtülü bir malı mehrine karşılık satın alarak onu kocasından teslim alır; o gün geçtiği için yeminin vakti geçmiş olur; kocanın hibe borcu olmadığı için de yemini sakıt olur; kadın sonradan görmeden aldığı malı görme muhayyerliği hakkını kullanarak ona geri verir; mehir tekrar kocaya avdet eder; babası da annesini boşamamış olur; çünkü kadın mehri kocasına hibe etmemiş, onunla kocasından bir mal satın almıştır.⁴⁶³

Bu örnekte kadına Allah tarafından verilen mehir hakkı, koca tarafından boşama tehdidi ile kadından alınmaya çalışılmıştır. Kadın ise bunu ailesine intikal ettirmiş ve babada kızının hakkını iptal etmemesi için kendi karısını boşamayı öne sürmüştür. Bu boşamalar vuku bulursa anne, baba, karı, koca varsa çocuklar ve torunlar için büyük bir aile yıkımı meydana gelecektir. Bu durumdan pişman olan taraflar, talaklarının vuku bulmaması için çare (hile) aramışlardır. Bu kimseler için ileri sürülen çare (hile), kulları harama düşürmeden, meşru yolla meşru bir sonuca ulaştırmaktadır. Hiçbir hakkı iptal etmeden, şer'i ve hukuki kaidelere aykırı düşmeden bir hüküm verilmiştir.

17) Bir adam kızını evlendirmeyeceğine dair yemin etse, bu kızın evlenmesinin hilesi nedir?

Adam kızını evlendirmesi için bir başkasını vekil tayin eder ve kızı vekil evlendirirse, hem kız evlenmiş hem de baba yeminini bozmuş olmaz.⁴⁶⁴

Allah'ın kullarına helal kıldığı, Hz. Peygamber'in (s.a) tavsiye ettiği aile kurma hakkı baba tarafından "kızımı evlendirmeyeceğim" yeminiyle engellenmiştir. Velisinin iznini alıp evlenmek isteyen kız babasının yapmış olduğu yeminden dolayı zor duruma düşmüş bundan kurtulmanın çaresini (hile) aramıştır.

Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre, akıl ve baliğ kız bir başkasının velayetine alınabilir. Veli ise akıl ve baliğ kızı onun rızasını aldıktan sonra evlendirebilir.⁴⁶⁵ Bu görüşe göre, ileri sürülen çare (hile) hukuki prensibe aykırı değildir. Baba ve kızı içinde oldukları zor durumdan kurtarmak için verilen bir fetvadır.

18) Bir adam "Bir kadınla nişanlanır veya onunla evlenirsem o da kabul ederse üç talak ile boştur" derse, bunun hilesi nedir? Bu adam o kadınla önce nişanlanır, sonra evlenir; böylece kadın kendisinden boş olmaz; çünkü nişanlanma ve evlenme arasına

---

⁴⁶³ Saffet Köse, *a.g.e.*, 416. (Takip ettiğimiz Fetâvâ-yı Hindiyeye Akçağ Yayınları tercümesinde bu husus bulunmaktadır, ancak meselenin ortasından tercüme edilmiş olup eksiktir. bk. 326)

⁴⁶⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 412.

⁴⁶⁵ Bu konuda bk. Abdullah Çolak, *a.g.e.*, 52-60.

“veya” sözcüğü gelince, iki koşul olur ve biri sabittir; iki koşuldan biriyle yemini çözüleceği için önce nişanlanır; böylece yemin çözülür, sonra da kadınla evlenir.⁴⁶⁶

Kişinin yapmış olduğu yemin sigasındaki “veya” sözcüğü yemini iki şartlı yapmış oluyor. Böyle yeminlerde şartın birisinin yerine gelmesiyle yemin çözülüyor. Kişi kadınla önce nişanlanır sonra evlenirse talak yemininden kurtulmuş oluyor. Bu çarede (hile) helali haram yapan, haramı helal kılan hiçbir hüküm bulunmamaktadır. Bu çare (hile) kişiyi zor durumdan kurtarmaktır.

2.6. TALAK VE TARİFİ

İslam hukukunda evlilik hayatı şu dört sebeple sona erer: Boşama (talak), muhâla’ a, hakimin ayırması (tefrik) ve ölüm.⁴⁶⁷

Talak, “boşama” manasına gelmektedir. Bir fıkıh terimi olarak talak, nikah akdini belirli bir lafız ile hemen yahut gelecekte ortadan kaldırmak ve gidermektir.⁴⁶⁸ İslam boşamaya yasak getirmemiş, ancak bir takım kayıt ve yaptırımlar altına almıştır.⁴⁶⁹

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellekle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah’ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirde hiçbir miktarı geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblağ vermesinde taraflara vebal yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*⁴⁷⁰ “İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci koca ile bu kadının, Allah’ın kurallarına riayet edeceklerini zannederlerse, tekrar evlilik hayatına dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah’ın kurallarındır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır⁴⁷¹ ayetleri boşamanın meşruluğunu belirtirken, bir taraftan da Allah’ın sınırlarını belirtmektedir.⁴⁷²

Hz. Peygamber (s.a) de “Allah katında en sevimsiz helal, boşanmadır”⁴⁷³ buyurarak durumun ciddiyetine dikkat çekmiştir. İslam, esasında evliliğin taraflar arasında ömür boyunca devamını istemiştir. Ancak bazı durum ve koşullarda evlilik çekilmez ve katlanılmaz hale gelebilir. Boşamayı “Allah’ın sevmediğini” bildirerek

⁴⁶⁶ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 229.

⁴⁶⁷ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 106.

⁴⁶⁸ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 542.

⁴⁶⁹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 75.

⁴⁷⁰ el-Bakara 2/229.

⁴⁷¹ el-Bakara 2/230.

⁴⁷² Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 75.

⁴⁷³ Ebu Davud, “Talak”, 3.

Peygamber (s.a) aslında boşamayı kötölemiş, fakat zaruri durumlarda da bu kapıyı açık tutmuştur.⁴⁷⁴ Ancak zorunlu bir durum olmadan, sırf zevk ve sefa için yapılan boşamaların ise Allah'ın lanet ettiği bir işlem olduğu belirtilmiştir.⁴⁷⁵

2.7. BOŞAMA SALAHİYETİ

Evlilikte boşama (talak) kocaya ait bir haktır. Bu konu hakkında Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

*“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa (üçüncü defa), bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe helal olmaz...”*⁴⁷⁶

*“Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini (kadınları) boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur...”*⁴⁷⁷

Bu gibi ayetlerden anlaşılıyor ki, boşama yetkisi erkeğe verilmiştir. Kadın ise evlenme şartı olarak boşama hakkı isteyebilir; bu hakkın verilmesi halinde onun da boşama hakkı olur.⁴⁷⁸ Boşama yetkisinin kocaya verilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1) Boşama yetkisinin kadın ve erkeğe birlikte verilmiş olmasıyla evliliklerin son bulma oranının artacak olması.

2) Boşama yetkisi hakime bırakılırsa, haklı-haksız araştırmalarına girilecek, böylece aile mahremiyeti ve sırları ortaya çıkacak ve tarafların arası iyice bozulacak ve sonraki yaşantılarında evlenmekte zorlaşacaktır.

3) Boşanan eşin ve varsa çocukların mali sorumluluğu kocaya aittir; onun bu esnada yeni bir evlilik aşamasına girmesi halinde mali sorumluluğun da kendisinde olacağı için boşama kararını daha dikkatli bir şekilde verecektir.⁴⁷⁹

2.8. BOŞAMA EHLİYETİ

Bir kimsenin boşama yetkisine sahip olabilmesi için koca veya onun vekili olması, akli başında ve ergenlik çağına girmiş olması gerekir.⁴⁸⁰ Bu üç şarta sahip

⁴⁷⁴ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 109.

⁴⁷⁵ Serahsi, *a.g.e.*, VI, 2.

⁴⁷⁶ el-Bakara 2/230.

⁴⁷⁷ el-Bakara 2/237.

⁴⁷⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 109.

⁴⁷⁹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 110.

⁴⁸⁰ Hukuk-1 Aile Kararnamesi, md. 102; Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, II, 111.

olmayanların yaptığı bazı boşamaların gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda İslam hukukçuları arasında görüş ayrılıkları vardır.

2.8.1. Ciddi Olmayan Boşama (Hazilin Talakı)

Latife, şaka, alay tarzında söylenen beyhude ve boş sözlere hezl denir.⁴⁸¹ Bir adam karısına şakadan da olsa boşama anlamına gelen bir söz ve kelime söylerse, Ebu Hanife ve Şafii'ye göre eşini boşamış olur.⁴⁸² Hz. Peygamber (s.a) bu konuda “*Şu üç şeyin şakası da ciddidir, ciddisi de ciddidir! Nikah, talak ve ric'at*”⁴⁸³ buyurmuştur.

2.8.2. Sarhoşun Boşaması

Sarhoş olan kimsenin boşama yetkisi hakkında İslam hukukçuları geniş tartışmalar yapmışlardır. Sarhoş olan kimsenin akıl ve iradesi işlevlerini tam anlamıyla yerine getiremediği için bazı müçtehitler bu kimsenin boşamasını hükümsüz kabul etmiştir. Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şafii gibi müçtehitler ise, haram olan şeyle sarhoş olan kişinin cezalandırılması gerektiğini düşünerek sarhoşun boşamasını geçerli saymışlardır.⁴⁸⁴ Bunların dayanağı “*Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın.*”⁴⁸⁵ ayetidir. Bu ayete göre sarhoşun namaz mükellefiyetleri düşmediği için talakı da geçerli sayılmıştır.⁴⁸⁶ Ancak Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde 104. maddesinde sarhoşun boşaması geçerli kabul edilmemiştir.⁴⁸⁷

2.8.3. Sinirliyken Boşama

Hz. Peygamber (s.a) “İğlak (baygınlık) halinde boşama yoktur” buyurmuştur.⁴⁸⁸ İğlak kelimesi aynı zamanda sinirlenmek ve aşırı kızmak anlamlarında da kullanılmıştır. Aralarında Hanefi fakihlerin de bulunduğu pek çok hukukçu aşırı kızma anında yapılan boşamayı geçerli saymamıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸¹ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 191.

⁴⁸² Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 113.

⁴⁸³ Ebu Davud, “Talak”, 9.

⁴⁸⁴ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 112.

⁴⁸⁵ en-Nisa 4/43.

⁴⁸⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 112.; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 177.

⁴⁸⁷ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 104.

⁴⁸⁸ Buhari, “Talak” 11.

⁴⁸⁹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 112-113; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 81.

2.8.4. Hastalık Halindeyken Boşama

Kocanın ölüm hastalığında (maraz-ı mevt) boşama hakkını kullanması halinde İslam hukukçuları kocanın boşama hakkını kötüye kullandığını ve kadını mirastan mahrum edebilmek için bu boşamayı yaptığını düşünmüşlerdir. Şafiiler bu tür bir boşamayı geçerli sayarak kadının mirasa varis olmayacağını kabul ederken Ebu Hanife kadının iddeti içindeyken kocanın ölmesi halinde, karısının mirasa varis olacağını söylemiştir.⁴⁹⁰

2.8.5. Zorla ve Tehdit Altında Boşama

İkrah, insanı tehdit ve zor kullanarak tab'an ve şer'an hoşlanmadığı bir şeyi yapmaya mecbur etmektir.⁴⁹¹

Tehdit ve zorlama ile eşini boşayan kimsenin boşaması Hanefiler hariç, diğer mezhep imamları tarafından geçersiz sayılmıştır.⁴⁹² Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde m. 105'te "İkrah ile vuku bulan talak muteber değildir"⁴⁹³ denilerek Hanefi mezhebinin genel yaklaşımından uzaklaşmıştır.

2.9. BOŞAMA ÇEŞİTLERİ

Boşama iki açıdan tasnife tabi tutulmuştur:

1) Yeni bir nikah akdi yapılmadan boşayan kimsenin karısına dönüp dönememesi bakımından (ric'î ve bâin).

2) Boşama usulüne uygun olup olmaması bakımından (sünnî, bid'î).⁴⁹⁴

2.9.1. Erkeğin Karısına Dönüşü Bakımından

Bir koca karısını temizlik veya hayız döneminde yahut cinsi münasebetten sonra bir kez boşarsa, kadının iddet süresi içinde yeni bir akde ihtiyaç duymadan ve mehir vermeye gerek kalmadan karısına dönme hakkı vardır.⁴⁹⁵ Ric'î talak denilen bu boşama

⁴⁹⁰ Serahsi, *a.g.e.*, VI, 154-155; Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, II, 113; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 82-83.

⁴⁹¹ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 241.

⁴⁹² Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 111.

⁴⁹³ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 105.

⁴⁹⁴ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 114-115; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 86.

⁴⁹⁵ Serahsi, *a.g.e.*, VI, 19; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 86.

Hanefi mezhebine göre açık sözlerle olmalı, ağır ve şiddetli sözlerle söylenmemiş olmalıdır.⁴⁹⁶

Aile hayatını bitiren, kocaya karısının dönmesi için yeni bir nikah akdi ve mehir olmadıkça boşadığı eşine dönüş imkanı vermeyen boşamaya ise “bâin talak” denir.⁴⁹⁷ Boşamanın bâin olduğu durumlar şunlardır:

a) Nikah akdinden sonra, ancak sahîh bir halvet ve cinsi münasebet gerçekleşmeden yapılan boşama.

b) Hanefilere göre ağır ve şiddet içeren yahut kinayeli sözlerle yapılan boşama.

c) Kadının isteğiyle bir bedel karşılığı yapılan boşama (muhâlaa).

d) Üçüncü talak hakkı kullanılarak yapılan boşama.⁴⁹⁸

Bâin talak ile yapılan boşamadan sonra evlilik bağı hemen koparılır; eşlerin birbirine karşı olan hakları düşer; ancak kadının iddeti süresince kalacağı evin temini ve nafakası koca tarafından sağlanır; kadının mehir hakkı derhal ödenir; taraflar artık birbirlerinin varisi değildir.⁴⁹⁹

2.9.2. Boşama Usulü Bakımından

Kur'an-ı Kerim'de geçen “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin...*”⁵⁰⁰ ayeti boşama sınırlarını bildirmiştir. Hz. Peygamber (s.a) Abdullah b. Ömer'in karısını hayızlı iken boşadığını duyunca ona “Karına geri dön ve onu temizlenince boşa” demiştir.⁵⁰¹ Hayız halinden sonra, cinsi münasebete girmeden bir talak ile yapılan boşamayı bütün İslam hukukçuları “sünnî boşama” olarak nitelemişlerdir.⁵⁰²

İslam hukukunda belirlenen şartlara uygun olmayan şekilde yapılmış boşamaya ise “bid'î talak” adı verilir. Kadın hayızlı iken veya temizlik esnasında cinsi münasebette bulunmuşken yahut bir temizlik döneminde yapılan birden fazla boşamalar bid'î (bidat) boşamalardır.⁵⁰³

⁴⁹⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 115.

⁴⁹⁷ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 115; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 87; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 208.

⁴⁹⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 115; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 87; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 208-209.

⁴⁹⁹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 88; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 210.

⁵⁰⁰ et-Talak, 65/1.

⁵⁰¹ Buhari, “Talak”, 1.

⁵⁰² Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 116.

⁵⁰³ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 116; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 89; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 213.

İslam hukukçularının çoğunluğuna göre bu boşama haramdır ve kişiyi günahkar yapar, ancak böyle bir boşama hukuken geçerli bir boşamadır.⁵⁰⁴

2.10. MUHÂLAA

Karı ve kocanın anlaşarak kadının kocasından bir bedel karşılığında boşanmasına muhâlaa denir.⁵⁰⁵ İslam hukuku talak hakkını kocaya vermiş olsa da bazı hallerde evliliği sürdürmek istemeyen kadına da çeşitli çıkış yolları göstermiştir. Bunlardan biri bedel karşılığı kocanın rızasıyla boşanmadır.

*Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirde hiçbir miktarı geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblağ vermesinde taraflara vebal yoktur...*⁵⁰⁶ ayeti bedel karşılığı boşamanın meşru olduğunun delilidir.

Muhâlaanın geçerli olabilmesi için kocanın boşama ehliyetine sahip olması yeterli iken; kadının akıllı, ergen ve reşit olması gerekir. Çünkü muhâlaa kadının mülkiyetindeki malları eksiltir. Karşılıklı rıza ile meydana gelen böyle boşama bir bâin talak kabul edilmiştir.⁵⁰⁷

2.11. İLA'

Kocanın karısına yanaşmamak için yapmış olduğu yemine ila' denir.⁵⁰⁸ “Kadınlardan uzaklaşmaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz rahmet sahibidir. Boşamaya karar vermiş olurlarsa, şüphe yok ki Allah her şeyi işitir ve bilir”⁵⁰⁹ ayetinde Allah tarafından bu yeminin süresi dört ay ile sınırlandırılmıştır. Yemin eden koca dört ay içerisinde yeminini bozup karısına dönerse kendisine kefaret gerekir.⁵¹⁰

Koca bu süreyi doldurur ve yeminini bozmasa Hanefilere göre bir bâin talak ile kadını boşamış olur. Kocanın karısına dönüşü artık yeni bir nikah akdi ve mehir teminiyle olur. Diğer mezheplere göre ise, dört ay dolunca boşama kendiliğinden

⁵⁰⁴ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 89.

⁵⁰⁵ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 390.

⁵⁰⁶ el-Bakara 2/229.

⁵⁰⁷ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 91; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 248.

⁵⁰⁸ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 244.

⁵⁰⁹ el-Bakara 2/226-227.

⁵¹⁰ Yemin kefareti, koca zengin ise on fakiri doyurmak veya giydirmek yahut bir köleyi azat etmektir. Koca fakir ise üç gün oruç tutmaktır. (Maide 5/89); Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 126.

gerçekleşmez; ya kocanın karısını boşaması ya da dönmesi gerekir; bunların hiçbirini koca yapmazsa kadın mahkeme kararıyla kocasından ayrılır; mahkemenin yapmış olduğu boşama ise ric'î talaktır ve iddet bitmeden koca karısına dönebilir.⁵¹¹

2.12. ZIHAR

Kocanın karısını nesep, süt emme veya sihriyyet sebebiyle ebediyen kendisine nikahı haram olan bir kadının arkası (sırtı), karnı ve uyuluğu gibi bakması helal olmayan uzuvlarına benzetmesine zihar denir.⁵¹² Cahiliye döneminde zihar bir tür boşama çeşidiydi ve kadını kocasına ebediyen haram yapardı.⁵¹³

Kur'an-ı Kerim'de geçen İçinizden karılarına zihar yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır. Gerçek şu ki, onlar çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır. Karılarına zihar yapıp da sonra dediklerinden dönenlerin, onlara temas etmeden önce bir köle azat etmeleri gerekir. Size öğütlenen işte budur. Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Buna imkan bulamayan temastan önce peş peşe iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur...⁵¹⁴ Bu ayetinde Allah'ın cahiliye ziharının hükmünü değiştirip düzelttiğini görüyoruz. Bu ayete göre, zihar yapan kocaya karısı ebediyen haram olmaz,⁵¹⁵ sadece koca kefareti ödeyinceye kadar karısıyla cinsel ilişkide bulunamaz.⁵¹⁶

Kocanın zihar kefarecini ödemediği takdirde karısıyla cinsi münasebette bulunması haramdır. Kadın kocasını zihar kefarecini ödemek için zorlayabilir. Koca kefareti ödemez ise, kadın mahkemeye başvurur ve hakim de kocaya zihar kefarecini ödemesi için zorlama yapar.⁵¹⁷

2.13. MÜLA'ANE (Lİ'AN)

Kelime anlamı karşılıklı lanetleşmek olan müla'ane; karısının zina ettiğini veya çocuğunun zina neticesi olduğunu iddia eden ve bu iddiasını delilleriyle ispat edemeyen koca karısıyla hakim huzurunda özel bir şekilde yeminleşir ve karı kocanın evlilik birliğine hakim tarafından son verilir.⁵¹⁸

⁵¹¹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 253; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 126; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 98-99.

⁵¹² Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 620.

⁵¹³ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 254.

⁵¹⁴ el-Mücadele 58/2-4.

⁵¹⁵ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 254-255.

⁵¹⁶ Serahsi, *a.g.e.*, VI, 224.

⁵¹⁷ Serahsi, *a.g.e.*, VI, 230; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 255.

⁵¹⁸ Abdullah Çolak, *a.g.e.*, 224.

Kur'an-ı Kerim'deki "Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermesi; beşinci olarak da "eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetine uğramasını" söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah'ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi "eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramayı dilemesi" olacaktır"⁵¹⁹ ayetleri müla'ane (karşılıklı lanetleşme) delildir ve nasıl uygulanacağını göstermektedir.

Müla'ane sırasında yemine önce erkek başlar; ardından kadın devam eder; lanetleşme yemini sona erince, Hanefilere göre hakimin hükmü ile evlilik sonlandırılır; bu ayrılıkla bir bâin talak gerçekleşmiş olur.⁵²⁰

2.14. TEFRİK SEBEPLERİ

İslam hukukuna göre boşama yetkisi sadece erkeğe verilmiştir, ancak kanunlar ile kadının hakları da koruma altına alınmıştır. Bazı hallerde kadına mahkemeye başvurarak kocasına karşı boşanma davası açma hakkı tanınmıştır.⁵²¹ Hakimin evlilik hayatını herhangi bir sebebe dayanarak sonlandırmasına tefrik adı verilir.⁵²² Tefrik sebepleri Hanefi mezhebinde çok dar tutulmuştur, diğer mezheplerde ise Hanefilere göre daha geniştir.⁵²³ Şimdi sebepleri kısaca ele alacağız.

2.14.1. Hastalık ve Kusur

Kadın evlilik akdi esnasında mevcut olan yahut evlendikten sonra ortaya çıkan kocasındaki herhangi bir hastalık veya kusurdan dolayı mahkemeye başvurup evlilik hayatının sonlandırılmasını isteyebilir. İslam hukukçuları kadının hangi hastalık veya hallerde mahkemeye başvurup ayrılık talep edebileceği konusunu tartışmışlardır. Ebu Hanife ve İmam Yusuf'a göre, erkeğin iktidarsız olması halinde kadının hakime başvurma hakkı doğar. İmam Muhammed'e göre ise kadının zarar göreceği her türlü hastalık (akıl hastalığı, çiçek, cüzzam, saçkıran, alaca) ve kusurdan dolayı hakime

---

⁵¹⁹ en-Nur 24/6-9.

⁵²⁰ Hayrettin Karaman, *a.g.e.*, II, 127.

⁵²¹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 228.

⁵²² Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 557.

⁵²³ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 121; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 229.

başvurma hakkı vardır.⁵²⁴ Hanefilere göre hakimın vereceği böyle bir boşama kararı bâin talak kabul edilmiştir. Taraflar karı-koca hayatı yaşamadan tefrik yoluyla boşanma gerçekleşmişse kadına mehrin yarısı verilir. Eğer karı-koca hayatı yaşandıktan sonra boşanma gerçekleşirse, kadın mehrin tamamını alır, kadın bu boşanmadan sonra iddet bekler.⁵²⁵

2.14.2. Kocanın Kaybolması veya Evi Terk Etmesi

İslam hukuk literatüründe kaybolan veya evi terk eden kocanın durumu mefkud ve gaiplik konusunda incelenmiştir.

Mefkud, kaybolduktan sonra yeri ve ölü mü diri mi olduğu bilinmeyen kimseye denir.⁵²⁶ Gâip ise, yaşadığı bilindiği halde nerede olduğu bilinmeyen kimse demektir.⁵²⁷

Kocası bu durumlardan birine sahip olan kadın Hanefilere göre mahkemeye başvurup kocasından ayrılamaz.⁵²⁸ Kocası mefkud olan kadın, kocasının akrabaları kaç yaşına kadar yaşıyorsa o kadar süre kocasını bekler. Bu süre bittikten sonra kocanın hükmen öldüğü kabul edilir. Kocasının öldüğü hükmü verilen kadın iddet bekler ve iddet bitiminde başka bir erkekle evlenebilir.⁵²⁹ Kadın evlendikten sonra kayıp olan koca çıkıp gelse, bu durumda kadın ikinci kocasından ayrılır ve ilk kocasına geri döner. İkinci koca ile zifafa giren kadın mehrini alır ve ilk kocasıyla evlilik hayatına devam edebilmek için ayrıldığı ikinci kocasından dolayı iddet bekler.⁵³⁰

İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e göre kocası kayıp olan kadın mahkemeye başvurarak bu evliliği sonlandırabilir. Kocanın yeri biliniyorsa, hakim kocaya belli bir süre verir ve karısına dönmesini veya karısını yanına almasını ister, verilen sürede bunlar olmazsa hakim boşanma hükmü verir. Mefkud olan kocanın yeri belli değilse ve kayıplık süresi bir yılı geçmişse hakim boşanma hükmü verir.⁵³¹ Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ise evi terk etmeyi bir tefrik sebebi olarak kabul etmiştir, çünkü kadının nafaka hakkı tefrik sebebiyle imkansız olur ve ortadan kalkar.⁵³²

⁵²⁴ Serahsi, *a.g.e.*, V, 97; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 122; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 92.

⁵²⁵ Serahsi, *a.g.e.*, V, 100; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 233.

⁵²⁶ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 355.

⁵²⁷ Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 151.

⁵²⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 123.

⁵²⁹ Serahsi, *a.g.e.*, XI, 37; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 242.

⁵³⁰ Serahsi, *a.g.e.*, XI, 37; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 243.

⁵³¹ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 123.

⁵³² Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 126.

2.14.3. Nafakayı Temin Etmemek

Kadının nafakasını sağlama görevi kocaya aittir. Koca bu nafaka sorumluluğunu bazen fakirlikten bazen de ihmalden dolayı yerine getirmemiş olabilir. Bu durumdaki kadın Hanefilere göre mahkemeye boşanma talebinde bulunamaz.⁵³³ Hanefiler, “*Varlıklı olan varlığından harcasın, rızkı daralmış bulunan da Allah’ın kendisine verdiği kadarından harcasın. Allah kimseye kendi verdiğiinden fazlasıyla yükümlü tutmaz. Allah bir güçlüğün ardından bir kolaylık sağlayacaktır*”⁵³⁴ ayetini delil göstererek kadının tefrik talebinde bulunamayacağını söylemişlerdir.⁵³⁵ Diğer mezheplere göre ise kadın, nafakasının sağlanmaması durumunda kocasına boşanma davası açabilir.⁵³⁶

2.14.4. Kötü Davranma ve Geçimsizlik

Kocanın karısına şiddet uygulaması, ağır sözler söylemesi ve haram olan bir fiili işlemek için zorlaması gibi hallerde boşanma talebinde bulunup bulunamayacağı İslam hukukçuları tarafından geniş bir şekilde tartışılmıştır.

Hanefi, Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre şiddetli geçimsizlik boşanma sebebi olarak görülmemiştir.⁵³⁷ Kadın böyle bir duruma maruz kaldığı için mahkemeye başvurabilir, ancak tarafların hakemlerinin bu konudaki yetkileri hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır.⁵³⁸ “*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem kadının ailesinden bir hakem gönderin...*”⁵³⁹ ayeti, öncelikle araları bozuk olan eşlerin barıştırılması için hakem tayin edilip evliliğin kurtarılmasını tavsiye etmiştir.⁵⁴⁰ Ancak tayin edilen bu hakemler eşlerin arasını bulamazsa, Maliki mezhebine göre iki taraf da vekalet vermemiş olsalar bile, hakemleri boşama kararı alabilirler.⁵⁴¹ Ebu Hanife’ye göre ise hakemlere kendilerini boşama ve evliliğe son verme yetkisi verilmemiş ise karı ile kocayı boşayamazlar.⁵⁴² Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi md. 130’da Maliki mezhebinin görüşünü benimsemiş ve

⁵³³ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 124.

⁵³⁴ et-Talak 65/7.

⁵³⁵ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 124; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 95; Serahsi, *a.g.e.*, V, 184.

⁵³⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 124.

⁵³⁷ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 239.

⁵³⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 125.

⁵³⁹ en-Nisa 4/35.

⁵⁴⁰ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 239.

⁵⁴¹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 239-240; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 125.

⁵⁴² Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 125; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 240-241.

geçimsiz eşlerin mahkeme yoluyla boşanmasını kabul etmiş⁵⁴³ ve geçimsizlik sebebiyle yapılan boşamanın bir bâin talak olduğu hükmü verilmiştir.⁵⁴⁴

2.15. İDDET

2.15.1. Tanımı ve Mahiyeti

İddetin kelime manası “saymak, beklemek” demektir.⁵⁴⁵ Bir hukuk/fıkıh terimi olarak iddet, “kocasını ölen veya boşanan ya da nikah akdi fesih gibi yollarla sonlandırılan kadının başka bir erkek ile evlenebilmesi için beklemesi gereken süre”⁵⁴⁶ demektir. İslam hukukunda aile hayatının korunması ve boşamanın zorlaştırılması için bir takım koruyucu tedbirler alınmıştır. Bunlardan biri de iddettir. Evlilik hayatının sona ermesiyle hem boşanan tarafların hem de varsa çocukların ve tarafların yakınlarının yaşanan durumu kabullenmesi ve duruma alışmaları için belli bir süreye ihtiyaçları vardır. Bunun yanında nesebin korunması için de süre önemlidir. Böylece ayrılan taraflara düşünme imkanı verilmiş ve yeni bir evlilik hayatına başlanması için de bir fırsat tanınmıştır.⁵⁴⁷

2.15.2. İddet Beklenmesi Gereken Durumlar

İslam hukukuna göre şu durumlarda kadının iddet beklemesi gerekir:

- a) Sahih bir nikah akdinden sonra gerçekleşen cinsi münasebetten yahut sahih halvetten sonra vuku bulan boşanma ve fesih halinde,
- b) Fasit nikah akdinden sonra cinsi münasebet gerçekleşmişse,
- c) Sahih nikah akdinden sonra cinsi münasebet gerçekleşmemiş dahi olsa, kocanın ölmesi halinde.⁵⁴⁸

---

⁵⁴³ Hukuk-1 Aile Kararnamesi, md. 130; Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 125; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 241; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 94.

⁵⁴⁴ Hukuk-1 Aile Kararnamesi, md. 131.

⁵⁴⁵ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 132; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 259.

⁵⁴⁶ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 132.

⁵⁴⁷ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 132.

⁵⁴⁸ Hayreddin Karaman, *a.g.e.*, II, 133; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 260.

2.15.3. İddet Çeşitleri

2.15.3.1. Ölüm İddeti

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler...”⁵⁴⁹ ayeti gereği, kocası ölen kadın dört ay on gün iddet bekler. Ancak, kocası ölmüş, ama kendisi hamile olan kadının durumu hakkında Talak suresinde (65/4) çocuğun doğumuyla iddetin sona ereceği belirtilmiştir.⁵⁵⁰

Evlilik fasit bir nikah akdiyle gerçekleşmişse; bu esnada kocası ölen kadın ölüm iddeti beklemez; fakat cinsi münasebet gerçekleşmişse talak iddeti bekler.⁵⁵¹

2.15.3.2. Boşama İddeti

Kur'an-ı Kerim'deki “Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç kuru' süresince beklerler...”⁵⁵² ayetinde geçen kuru' kelimesi hem hayız hem de temizlik manasına yorumlanmıştır.⁵⁵³

Hanefiler bu lafzın manasını hayız olarak almışlar ve boşanmış kadın hamile değil ve normal hayız görüyorsa, üç hayız süresince iddet bekleyeceğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁵⁴

2.15.3.3. Hamile Kadının İddeti

Hamile kadının iddeti “Hamile olanların (kadınların) bekleme süreleri ise doğum yapımlarıyla sona erer.”⁵⁵⁵ ayetiyle belirtilmiştir. Bu ayete göre, hamile kadının kocası ölmüş veya kendisini boşanmış bile olsa iddeti doğum yapınca biter.⁵⁵⁶

2.15.3.4. Hayız Görmeyen Kadının İddeti

“Kadınlarınızdan adetten kesilmiş olanlar ile adet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır...”⁵⁵⁷ ayetiyle bulüğ çağına ermemiş kızın ve yaşlılık sebebiyle adet görmeyen kadının iddet süresinin üç ay olduğu

⁵⁴⁹ el-Bakara 2/234.

⁵⁵⁰ et-Talak 65/4.

⁵⁵¹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 109.

⁵⁵² el-Bakara 2/228.

⁵⁵³ Cessas, *a.g.e.*, I, 496-497.

⁵⁵⁴ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 108-109; M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 263.

⁵⁵⁵ et-Talak 65/4.

⁵⁵⁶ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 265; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 109.

⁵⁵⁷ et-Talak 65/4.

bildirilmiştir. İlk hayız görme yaşı en az 9, en fazla 15 yaş olarak belirlenmiştir.⁵⁵⁸ Hanefilerde hayızdan kesilme yaşı ise 55 olarak kabul edilmiştir.⁵⁵⁹

2.15.3.5. Hayız Görmeyen Ergen Kadının İddeti

On beş ile elli beş yaş arasında olup bir-iki defa adet olup kesilen yahut herhangi bir sebepten dolayı hiç adet olmamış kadının iddet süresi fakihler arasında tartışmalı bir konudur. Hanefi ve Şafiiler bu durumdaki kadının hayız oluncaya kadar yahut hayızdan kesilme yaşı olan 55 yaşına ulaşınca kadar iddet bekleyeceğini söylemişlerdir.⁵⁶⁰

Maliki ve Hanbeliler ise Talak suresi 4. ayetini esas alarak bu durumda olan bir kadının on iki ay iddet bekleyeceğini ileri sürmüşlerdir.⁵⁶¹

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ise md. 140'da hiç hayız görmeyen kadının iddet süresinin dokuz ay olacağı hükmünü kanunlaştırmıştır.⁵⁶²

İslam hukukunda boşama ve boşanma konusuyla ilgili hükümleri ana hatlarıyla aktardıktan sonra, şimdi bu konular hakkında Hanefilerin ileri sürdükleri hile örneklerine geçebiliriz:

2.16. TALAKLA İLGİLİ HİLE ÖRNEKLERİ

1) Üç talak yahut bir talak ile karısını boşamış bir adamın bu talakının geçerli olmaması için ve tekrar hanımına dönmesi için bir hile (çare) var mıdır? Evet vardır. “İnşallah üç talakla boşsun” dese, talakı söylerken başına “İnşallah” diyerek istisnayı eklese, talak gerçekleşmez.⁵⁶³

Boşamanın şartlara bağlanması ya da belirli bir zamana izafe edilmesi fukahanın çoğu tarafından kabul edilmektedir. Gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şarta yapılan ta'lik geçersizdir. Zahiri ve Caferiler'e göre ta'liki şarta bağlanan talak geçerli olmayıp İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'e göre ise kocanın gerçek niyeti talak olmadan karısına bir şeyi yaptırmak, engellemek veya bir haberin doğruluğunu tenkit için yapmış olduğu şartlı talak sadece yemin kefareti gerektirir; ancak yemin kastıyla yapılmayan şartlı

⁵⁵⁸ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 110.

⁵⁵⁹ M. Selim Aslan, *a.g.e.*, 266.

⁵⁶⁰ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 111.

⁵⁶¹ Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 111.

⁵⁶² Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 140; Ahmet Yaman, *a.g.e.*, 111.

⁵⁶³ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 1; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 83; Saffet Köse, *a.g.e.*, 169; 410; *Fetâvâ-yı Hindiyye*, XIV, 296-297.

talak geçerlidir. Allah'ın dilemesine bağlanan şartlı talak (“İnşallah” sözüyle birlikte) ise Hanefî ve Şafiîlere göre geçersiz, Maliki ve Hanbelilere göre geçerli sayılır.⁵⁶⁴

2) a) Bir kadın kocasından “Benim üzerime alacağın her kadın boştur” şeklinde yemin etmesini talep etse, bunun hilesi nedir? Adam senin üzerine anlamına gelen “aleyki” diyerek, “Senin üzerine evleneceğim her kadın boş olsun der”, ama “aleyki” sözcüğü ile, “Ala rakabetiki = Senin kölen (veya boynun) üzerine” anlamlarını kasteder; adamın niyetine göre hüküm verilince, evlenirse talak geçerli olmaz ve yemini de bozulmuş olmaz.⁵⁶⁵

Koca bu sözüyle kadının boşanması üzere evlenmeyeceğine niyet etse, kendisi ile Allah arasındaki hükümlerle bu niyete itibar edilir. Başka bir kadınla evlenmesi ile yemini bozulmaz. “O boştur” sözü ile “O, ipten boştur, ipten kurtulmuştur” anlamını kastetse, bu da kendisi ve Allah arasındaki hüküm bakımından muteberdir.⁵⁶⁶

b) Bir adam karısına “Yolculuktan dönüp sana dönünceye kadar nikahladığım bütün kadınlar boştur” dese, bundan kurtulmanın hilesi nedir? Arapçada “evlenmek” anlamına gelen kelimenin başına bir istifham elifi getirerek “Aatezevvecüha” derse, yolculuk esnasında evlendiğinde talak vuku bulmaz. Ebu Yusuf'a göre ise, “Ben sana dönünceye kadar nikahladığım her kadın boştur” dese ve “Sana dönünceye kadar” derken şehirden dönmeyi kastetse, yine talak gerçekleşmez; bu da başka bir çıkıştır (hile).⁵⁶⁷

Bu hilenin ilk kısmını yukarıdaki örneğe dahil edebiliriz. Ebu Yusuf'un hilesi ise İbrahim en-Nehai'nin ileri sürdüğü hileye benzerlik göstermektedir.⁵⁶⁸

c) Bir adam, “Evleneceğim ve vat' edeceğim (cinsel ilişki kuracağım) her kadın boştur” dese ve vat' ile “ayak basmayı” kastetse (oysa ki, vat' cinsel ilişki anlamı ifade eder) bunun hilesi nedir? Bu niyet Allah ile kendi arasında muteberdir. Çünkü niyet edilen mana sözün manalarından biridir. Bazı Hanefî alimler, sözün gerçek manası kastedildiği için bu niyeti hukuken de geçerli saymışlardır. Ebu Hanife ise, “vat” sözcüğü kadın ile kullanıldığı zaman gerçek anlamı “ayak basmak” değil, “cinsel ilişkiye girmek” olur. Adamın niyeti mahkemede muteber sayılmaz. Bu durum kul ile Allah arasında muteber olur” der.⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ H. İbrahim Acar, “Talak”, *DİA*, c. 39 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 497.

⁵⁶⁵ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 45; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 241.

⁵⁶⁶ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 241.

⁵⁶⁷ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 45; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 84.

⁵⁶⁸ Bu konuda bk. tez metni 26.

⁵⁶⁹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 45; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 241.

Yukarıdaki üç hile örneğinde de kişinin niyeti esas alınmıştır. Nikah akdi konusunda da belirttiğimiz üzere nikah gibi talakın da tescil ettirilmemesinden, talak hakkının kocanın elinde olmasından, hakim ve mahkeme kanalıyla boşamaların resmi kayıtlara girmemesinden kaynaklanan sorunlarla karşılaşmaktayız. İleri sürülen hilelerde koca evdeki karısını razı etmek için yapacağı yolculuklarda başka bir evlilik yapmayacağını sözünü vermek istemiştir. Ancak kocanın niyeti evdeki karısının gönlünü hoş tutup bu talaktan kurtulmaktır.

3) Ebu Hafs anlatıyor: Bir adam gece Ebu Hanife'ye geldi ve şöyle dedi: “Karımla aramızda bazı şeyler geçti; sonucunda bana kızdı ve benimle konuşmayı reddetti. Benimle bir türlü konuşmuyordu. Ben de “Benimle bu gece konuşmazsan, boşsun” diye yemin ettim. Onu konuşturmak için dövdüm, sürükledim, ama bir türlü konuşturamadım. Kapıyı üzerine örttüm ve sana geldim. Karım fecir vaktine kadar benimle konuşmazsa boş olmasından korkuyorum. Ebu Hanife şöyle dedi: “Senin için karını konuşturmaktan başka bir hile bilmiyorum. Karın seninle konuşmazsa, senden boş olur.” Ebu Hanife karısını kızdırıp da konuşmasını sağlayacak bazı şeyler söylemesini tavsiye etti. Mesela, onun nebti (acem) soyundan geldiğini söyle dedi. Adam bunu karısına söyleyince, karısı dayanamayıp adama “Vallahi sen yalancısın” dedi. Böylece adamla konuşmuş oldu.⁵⁷⁰

Diğer bir rivayete göre ise, Ebu Hanife bu adama şöyle bir yol gösterir; “Caminin müezzinine git ve fecirden önce ezan okumasını söyle. Karın ezan sesini işitince seninle konuşur.” Adam bu şekilde yaptı ve karısı ezan sesini işitince “Fecir doğdu, ben de artık senden kurtuldum” dedi. Adam da “Sen de benimle fecirden önce konuştun, ben de yeminimden kurtuldum” dedi.⁵⁷¹

Bu örnekte adamın ve kadının kırgınlık ve inat halleri iradelerini yok etmiş sonra adam pişman olacakları bir durum gerçekleşmemesi için Ebu Hanife'ye gitmiştir. Ebu Hanife ise ince ve kıvrak zekasıyla bu soruna çare bulmuştur. Buradaki hile şeriatın hiçbir kaidesine aykırı olmadığı gibi hiçbir hükmü de yıkmıyor. Aksine dara düşen ve zorda kalan kimseyi kurtarıyor. Esasında ileri sürülen hilenin dinde kolaylık ve zararın yok edilmesi ilkesine işlevsellik kazandırdığını da söyleyebiliriz.

---

⁵⁷⁰ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 46; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 84; Saffet Köse, *a.g.e.*, 225; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 243.

⁵⁷¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *a.g.e.*, IV, 16; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 243; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 84.

4) Bir adam karısına “Evimden çıkarsan boşsun” dese, kadının evin diğer odalara geçmesiyle yemin bozulmuş olur mu ya da boşama gerçekleşmiş olur mu? Hayır, olmaz.⁵⁷²

Kocanın, “Evimden çıkarsan boşsun” yemini kadının kişisel haklarını ve özgürlüğünü kısıtlamış olsa da o dönemde boşama kocanın iki dudağının arasında olduğu için boşama tehdidi ile böyle yaptırımlar görmekteyiz. Bu boşama yemininin hilesi ise şöyle açıklanmıştır: Bir kimse hiçbir şeye niyet etmeden, karısına; “Evimden çıkarsan boşsun” dese, kadın da evin bir odasına girse boşama olmaz. Çünkü kadın evden çıkmış değildir. Buna iddet bekleyen bir kadının evden çıkması ayeti⁵⁷³ delil getirilerek; ayet evden çıkmayı yasakladığı halde, odasından dışarı çıkmayı yasaklamamıştır. Karısının evden çıkmaması için yemin eden kocanın maksadı, onu yabancıların görmemesidir. Bu da kadının evinin odasına girmesiyle değil evinden sokağa çıkmasıyla gerçekleşir. Evin bir bölümü olan oda kişinin korunan yeridir ve başka bir kimse izinsiz oraya giremez.⁵⁷⁴

5) Ebu Hanife’ye soruldu: Birisi karısına “Sen benden hul’ istediğinde ben de seni hul etmezsem üç talak ile boşsun” diyor. Kadın da “Senden bu geceden önce hul’ istemezsem, cariyem hür olsun” diyor. İkisi de Ebu Hanife’ye gelip bir hile (çare) istiyorlar: Kadına kocasından hul’ iste diyor. Kadın da hul’ istiyor. Kocasıda da “Bana bin dirhem verirsen seni hul’ ettim” diyor. Karısı da bunu kabul etmediğini söylüyor. Ebu Hanife onlara: “Birlikte gidiniz, ikiniz de yemininizin gereğini yaptınız” diyor.⁵⁷⁵

Serahsi bu hileyi şöyle açıklamıştır: “Kadının yemininden kurtulma şartı, kocasından hul’ istemesidir ve kadın hul’ istemiştir. Kocanın yemininden kurtulma şartı da kadın istedikten sonra hul’ yapmasıdır. Koca da bunu yapmıştır. Koca yeminini bizzat kendi eylemine bağlamış ve onu yapmıştır. Kadın kocanın hul’ünü kabul etmeyince bir şey meydana gelmemiştir. Bu sorun Ebu Hanife’den; kadın kocasına “Bana hul’ yap deyip, kocanın “sana şu kadar hul’ yaptım demesi durumundaki rivayettir. Kadın bu hul’ü kabul etmedikçe araları ayrılmaz. Kadın “bana hul’ü yap” dese, koca da yaptığını söylese araları ayrılmaz. Çünkü kadın hul’ün bedelini söylemediğinde akdin bir tarafı değil hul’ü talep eden olur. Nikah akdinde ise mehrin

⁵⁷² İmam Muhammed, *a.g.e.*, 70; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 85; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 234.

⁵⁷³ et-Talak 65/1.

⁵⁷⁴ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 234.

⁵⁷⁵ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 48; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 84; Saffet Köse, *a.g.e.*, 411; Muhammed Ebu Zehra, *Ebu Hanife*, çev: Osman Keskiöglü, 441-442; *Fetâvâ-yı Hindiyye*, XIV, 299-300; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 242-243.

söylenip söylenmemesi arasında fark yoktur. Çünkü akit sırasında mehrin gerekmesi için belirtilmesine ihtiyaç yoktur, rızaya dayanmaktadır. Hul' da ise eşlerin arasının ayrılması, ancak onun belirlenmesi ve rızanın tamam olmasıyla gerçekleşir, onun için biz hul'ün bedelinin söylenmiş olması ve söylenmemiş olmasını ayırdık.”⁵⁷⁶

6) Ebu Hanife'ye sordular: Bir adamın evine hırsızlar girip tüm malını alıyorlar. Ona ebediyen hırsızlık yapanları söylememesi için karısının boş, kölesinin de hür olacağına yemin ettiriyorlar. Bu duruma Ebu Hanife şöyle bir hile (çare) bulmuştur: Orada bulunan herkesi mescide veya bir eve toplayınız. Sonra teker teker malı çalınan adamın yanına çıkarınız. Her çıkana “Bunlar onlardan mıydı?” deyiniz. Onlardan değilse “Hayır, onlardan değil” desin. “Onlardan ise, sussun bir şey söylemesin”⁵⁷⁷ der. Böylece yeminini bozmuş olmaz. Karısı boş, kölesi hür olmaz ve malına da tekrar kavuşmuş olur.

Bu olayda boşamanın devletin mahkemelerince yapılmayışını istismar eden kötü niyetli şahısları görmekteyiz. Ebu Hanife'nin bu konu hakkında ileri sürdüğü hilede “...iyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın...”⁵⁷⁸ ayetini dikkate alarak; bu hilede bir mümine düşmanlık ederek günah işleyen kimselerin bulunması ve buna dinin hükümlerini yıkmadan meşru yollarla ulaşan alimin müthiş bir zeka ürünüyle darda kalan mümini kurtarması (yardımlaşması) diyebiliriz.

7) a) Bir adam bir lokma alır ve ağzına yemek için atsa, o anda bir başka adam da “O lokmayı yersen karım üç talakla boştur” dese, diğer adam da “Lokmayı ağzımdan çıkarırsam da benim karım üç talakla boştur” dese, bunun hilesi nedir? Adam lokmanın bir kısmını dışarı çıkarır, bir kısmını da yerse, ikisi de yeminlerinden kurtulmuş olur; böylece karıları boş olmaz.⁵⁷⁹

b) Bir adam “Şu hayvanı satarsam karım boş olsun” dese ve hayvanı da satması gerekse, karısının boş olmaması için hile nedir? Adamın hayvanın yarısını satmasıdır.⁵⁸⁰

c) Bir adam karısına “Falanın elbisesini yıkarsan üç talak ile boşsun” dese, sonra “Ben sana emretmedikçe” sözünü eklese; şayet bu ilaveyi susup ondan sonra söylemiş olsa, son sözü geçerli olmaz. Bunun hilesi şudur: Kadın yıkamak istediği elbiseyi satın

⁵⁷⁶ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 242-243.

⁵⁷⁷ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 43-44; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 85.

⁵⁷⁸ el-Maide 5/2.

⁵⁷⁹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 75; Saffet Köse, *a.g.e.*, 208; 413.

⁵⁸⁰ Saffet Köse, *a.g.e.*, 414.

alır, sonra yıkar, sonra da yıkama ücretini de üstüne ekleyerek elbiseyi geri satar. Böylece adamın yemini bozulmuş olmaz.⁵⁸¹

d) Bir adam karısına, “Sana nafaka temin edersem, sen boşsun” dese, bunun hilesi nedir? Adam malının bir kısmını karısına hibe edebilir, kadına borç verebilir, koca karısından bir şey satın alıp karşılığında mal verebilir yahut koca karıdan mal karşılığı bir şey kiralar; böylece kadın kendi masraflarını kendisi karşıladığı için boş olmaz ve koca da yemininden dönmüş olmaz.⁵⁸²

e) Bir adam karısına “Seninle konuşmaya ben başlarsam sen boşsun”, kadın ise “Seninle konuşmaya ben başlarsam cariyem hürdür” dese, bunun hilesi nedir? Koca önce konuşmaya başlar; çünkü kadın yemin ederken zaten kocasından önce konuşmuştur. Böylece koca, karısı ile konuşmaya önce başlamış olmaz.⁵⁸³

İnsanların boşama yeminini bir alışkanlık haline getirerek günlük işlerinde dahi boşama yemini yapmaları aile hayatına verilen değer azaldığını ve talakın erkeklerin elinde bir oyuncak haline geldiğini göstermektedir. Kadınları mağdur etmemek ve bu yeminleri eden kimseleri kurtarmak için fukahanın da müşkül duruma düştüğünü görmekteyiz. Ancak ileri sürülen hileler, şeriatın herhangi bir kaidesine ters düşmüyor, herhangi bir hükmünü yıkmıyor, darda kalan kimseleri bu sıkıntılardan kurtarıyor.

8) Karısını sarhoşken boşayan bir adam bu boşamanın vuku bulmamasını isterse hile nedir? Sarhoşluk esnasında yapılan boşamanın geçerli olmadığı görüşünde olan bir hakime gider; hakim boşamanın geçerli olmadığına ve evliliğin devam ettiğine hüküm verir.⁵⁸⁴

Ebu Hanife sarhoşun boşamasını kabul ederken⁵⁸⁵, Ahmet b. Hanbel Hz. Osman’ın “mecnunun ve sarhoşun talakı geçersizdir” görüşünü tercih etmiştir. Hanefi mezhebine tabi olan hakim, hiçbir kusuru olmayan kadını mağdur etmemek, pişman olan kocayı da zor durumdan kurtarmak ve ailenin devamlılığını sağlamak için kişiyi başka mezhep görüşüne yönlendirmiştir. Bu hileyi ileri sürerek hikmet ve maslahata uygun bir hüküm vermiştir. Osmanlı zamanında da Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile “Sarhoşun talakı muteber değildir”⁵⁸⁶ görüşü kanunlaştırılmıştır.

---

⁵⁸¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 413.

⁵⁸² *Fetâvâ-yı Hindiyye*, XIV, 307.

⁵⁸³ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 241-242.

⁵⁸⁴ Saffet Köse, *a.g.e.*, 410-411.

⁵⁸⁵ Bu konuda bk. tez metni 84.

⁵⁸⁶ Hukuk-ı Aile Kararnamesi, md. 104.

9) Bir adam karısına “Şayet beni kardeşine şikayet edersen üç talak ile boşsun” dese, kadının kardeşi de yanında akli ermeyen bir çocuk ile yanına gelmiş olsa, bunun hilesi nedir? Kadın çocuğa anlatarak “Kocam bana böyle böyle yaptı” der ve kardeşi de bunu duyar; kadın böylece kocasından boşanmadan kardeşine durumu anlatmış olur.⁵⁸⁷

Burada hiyelin caiz olduğunun sünnetten delilleri arasında bulunan tevriyeli sözler⁵⁸⁸ ve tariz⁵⁸⁹ gözetilerek bu hilenin ileri sürüldüğünü söyleyebiliriz.

Hız. Ali’den rivayet edilen şu sözler tarizin caiz olduğunun delillerindedir. “Vallahi Mısır’ı fethedinceye, Basra’yı ölmüş eşeğin karnı gibi terk edinceye, Ammar’ın kulağını deri ovar gibi ovuncaya ve Arapları şu bastonumla sürünceye kadar saçımı yıkamayacağım.” Bu sözler İbn Mesud’a söylendiğinde “Ali açık olmayan sözler söyler. Görmüyor musunuz başı tas gibi parlaktır, üzerinde bir tane saç yok, hangi saçını yıkayacak ki” dedi.⁵⁹⁰ Bu olaydan anlıyoruz ki; sahabeinin ileri gelenleri de ihtiyaç halinde üstü kapalı ifadeler kullanıyordu. Onları takip eden tabiiilerde de buna benzer örnekler vardır. Mabsut’ta şöyle bir olay geçmektedir: “Biz İbrahim en-Nehai’in yanındaydık. Hanımı onu, cariyesinden dolayı azarlıyordu. İbrahim’in elinde de bir yelpaze vardı. İbrahim; “Siz tanık olun, o onundur” dedi. Biz çıktıktan sonra İbrahim;

-Neye tanık oldunuz? dedi.

-Senin, cariye hanımına verdiğine tanık olduk, dedik.

-Benim yelpazeyi işaret ettiğimi görmediniz mi? Ben “O, onundur” derken yelpazeyi işaret ettim. Ben işaret ettiğim yelpazenin onun olduğunu kastettim” dedi.⁵⁹¹

10) Ebu Hanife’den şöyle rivayet edilir: Bir adam, karısına “Bugün seni üç talak ile boşamazsam, sen üç talak ile boşsun” dese bunun çaresi nedir? Adam karısına, “Sen, şunun karşılığında üç talak ile boşsun” der ve kadın da bunu kabul etmezse talak geçerli olmaz.⁵⁹²

İbn Teymiyye’nin, “Talak bana gereksin ki şöyle yapacağım” veya “yapmayacağım” yahut “Eğer böyle yapmazsam talak bana gereksin” veya “gerekir” gibi sözlerle yapılan boşama yeminleri sonucunda talak vuku bulmaz görüşüne sahip olup Ebu Hanife’nin de bu görüşte olduğunu bildirmektedir.⁵⁹³

⁵⁸⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 411-412.

⁵⁸⁸ Bu konuda bk. tez metni 25-26.

⁵⁸⁹ Kapalı, dolaylı biçimde söz söyleme, söz dokundurma. (Mehmet Erdoğan, *a.g.e.*, 547.)

⁵⁹⁰ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 213.

⁵⁹¹ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 213.

⁵⁹² *Fetâvâ-yı Hindiyye*, XIV, 297.

⁵⁹³ Kaşif Hamdi Okur, “İslam Hukuku’nda Boşama Yemini (Talaka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, sy. 15 (2009): 16.

Boşamaları üç kısma ayıran İbn Teymiyye, yemin (kasem) sigasıyla yapılan boşama yemininin evliliği sonlandırmayacağını ileri sürüp, bunun hükmünü ise yeminleri düzenleyen nassları gözeterek şartın gerçekleşmesi durumunda talak yerine, yemin kefareti yeterli bulmuştur.⁵⁹⁴ Bu örnekte ise “Bugün seni üç talakla boşamazsam, sen üç talakla boşsun” talak yemini sigasında şartın gene üç talak olduğunu görmekteyiz. Ebu Hanife ise kocaya yemin şartını söylemiş ve bunu da mümkün olmayan, kadının da kabul etmeyeceği başka bir şarta bağlayarak talak yemininden kocayı kurtarmıştır.

11) Kocasından boşanan bir kadının kocasından elinde delil olmadan ispat edemeyeceği bir alacağı olsa, koca ise bu borcu inkar ederek yemin etse, kadının iddia ettiği bu borcu alması için hile nedir? Kadın kocasından iddet nafakası aldığı için “İddetim bitmedi” diye iddetini uzatır ve alacağı parayı nafaka adı altında almış olur.⁵⁹⁵

Kadın, kocasına ait olan bir malda hakkı olan alacağı cinsinden bir mal bulsa, kocanın izni olmadan o malı alabileceği gibi yukarıdaki hile yöntemiyle de alabilir. Çünkü koca bu malı, iddet nafakası olarak verse de, kadın onu alacağına karşılık olarak almaktadır. Kadının da hangi yolla olursa olsun kocanın malını alacağı yerine alma hakkı vardır. Hakim kadından iddetinin bitmediğine dair yemin istese, kadın da başka bir şey kastederek yemin etmesi caizdir. Haksızlığa uğramış kadının niyetine itibar edilir. Kadın, ömrünün bitmediğini kastederek iddetinin bitmediğine yemin etse yalan üzere yemin etmiş olmaz.⁵⁹⁶

12) Adam karısına, “Babanın evine iznim olmadan girersen sen boşsun” dese, kadının boş olmaması için hile nedir? Adam karısına, “Her istediğinde şu eve girmene izin verdim” der ve kadın oraya her istediğinde girer ve boş olmaz; çünkü bu birden fazla girmeye izin vermedir.⁵⁹⁷

Burada koca, karısının babasının evine kendi izni ile girmesini yemininden istisna etmiştir. İzin verirken “Her istediğinde” deyince yasaklama kalkar ve birden çok girmeye izin vermiş olur.⁵⁹⁸

13) a) Bir adam karısına “Evden dışarı çıkarsan, üç talak ile boşsun” dese, bundan kurtulmanın hilesi nedir? Adam kadını bir talak ile boşar; iddet süresini bitiren kadın

⁵⁹⁴ Kaşif Hamdi Okur, *a.g.m.*, 18.

⁵⁹⁵ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 238; Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, çev: Osman Keskiöglü, 447.

⁵⁹⁶ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 238.

⁵⁹⁷ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 234.

⁵⁹⁸ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 234.

evden çıkar. Sonra eski kocasıyla tekrar nikahlanır. Böylece eski talakın bir hükmü kalmaz. Adam üç talak yerine bir talak ile kurtulmuş olur.⁵⁹⁹

b) Bir adam üç talak üzerine kardeşiyle konuşmayacağına yemin etse, onunla konuşması için hile nedir? Adam bir talak ile karısını boşar; kadın iddetini doldurduktan sonra adam kardeşiyle konuşur, sonra karısı ile tekrar evlenir.⁶⁰⁰

c) Bir adam “Böyle böyle yaparsam karım üç talak ile boş olsun” derse, o işi yapmaktan başka da çaresi yoksa hile nedir? Adam karısını bir talak ile boşar; kadını iddet süresi bitinceye kadar serbest bırakır, sonra yapmak istediğini yapar ve tekrar karısıyla evlenir.⁶⁰¹

Serahsi'nin eseri olan el-Mebcut'ta Hz. Peygamberden (s.a) şöyle bir rivayet geçmektedir: “Bir gün Peygambere (s.a) birisi gelip kardeşim ile konuşsam karım üç talakla boş olsun diye yemin ettiğini söyledi. Rasulullah da şöyle buyurdu: “Eşini bir talakla boşla, iddet bitince kardeşinle konuş sonra onu tekrar nikahla.” Hz. Peygamberin göstermiş olduğu bu çare esas alınarak yukarıdaki hileler ileri sürülmüş olabilir.

Hz. Ömer döneminde de bu uygulama esas alınmıştır. Ancak kural olarak boşama hakkının erkeğin elinde olması ve onunda bu hakkı tehdit vasıtası yaparak, mübalağalı sayı ve ifadelerle (...üçten dokuza şart olsun vb.) kullanılmasıyla kadınlar zor duruma düşmeye başlamıştır. Hz. Ömer ise aşıpla istişare ederek aynı esnada yapılan üç boşamayı hukuken “üç boşama” olarak geçerli saymıştır. Yani erkeğin üç talak hakkının tamamını kullanmış olduğu hükmünü vermiştir.⁶⁰² Aile hayatına son veren talak hakkının öfke vb. sebeplerle fevri olarak kullanılması bir anda hukuki neticeler doğurmuş ve çok defa evlilik birliğini devam ettirmek isteyen tarafları zor durumda bırakarak, çıkış yolları (hile) aratmıştır. Bu çıkış yolunun en çok bilineni ise hulleddir (bu meseleyi sonraki hile örneklerinde inceleyeceğiz). Şafii mezhebine mensup olan fakihlerden Yusuf el- Erdebil'i üç talakın aynı anda kullanılmasının ortaya çıkardığı sorunları şu çarpıcı sözlerle ifade etmiştir: “İnsanlar boşama yeminini o kadar çok alışkanlık haline getirdi ki Allah'ın isimlerine veya Mushaf'a yemin etmek yerine talak yemini etmektedirler. Bu yemini sürekli söyledikleri için de neredeyse talakı vuku bulmayan kimse kalmamıştır. Bu durumla karşı karşıya kalan kimse ise ya halini saklamakta ya da fıkıhla alakalı olan birisine halini açmaktadır. Buna çözüm ise Said

⁵⁹⁹ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 46-47; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 84; Saffet Köse, *a.g.e.*, 207.

⁶⁰⁰ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 209, Saffet Köse, *a.g.e.*, 410.

⁶⁰¹ Saffet Köse, *a.g.e.*, 411.

⁶⁰² Saffet Köse, “Hulle”, *DİA*, c. 18 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 475-476.

İbn el-Müseyyib'e atfedilen görüşe dayanarak tahlil için akdi yeterli bulmaktır. Bu da olmazsa son çare, ilk nikah unsurlarında bir takım eksiklikler bulunup, nikahın fasid olduğu kanaatine varmaktır. Böyle bir durumda ise eşyle senelerce nikahsız bir aile hayatı yaşadığını ve çocuk sahibi olduğunu kabul etmiş olmaktadır.”⁶⁰³

Yusuf el-Erdebili, Hanefi müelliflerinin üç boşama hakkını kullanan kocanın, boşadığı karısını başka bir adamla evlenme engelinden kurtarmak amacıyla ilk nikahın fasid olduğunu ispatlamak için müsteftileri Şafii alimlere yönlendirdiğini, genellikle de nikah akdini kadının velisinin bizzat yapmadığı veya şahitlerin fasık olduğu gibi gerekçelerle ilk nikahın fasid olduğuna fetva alıp böylece ilk nikahı geçersiz kabul ederek kocanın üç boşama hakkını kullanmadığına ulaştıklarını iddia etmiştir.⁶⁰⁴ Ancak Hanefi alimleri üç boşama hakkını aynı anda kullanan koca için ileri sürdükleri çare (hile) de Hz. Peygamber'in uygulamasını esas almışlardır. İncelediğimiz hile-i şer'iyye örneklerinde de Yusuf el-Erdebili'nin iddia ettiği gibi bir hileye rastlanılmamıştır.

14) a) Üç talak ile boşanmış bir kadın, ikinci kocasının uzun süre nikahının altında kalmasından ve kocanın boşamayacağından, talak vaki olmasın diye de cinsi münasebete girmeyeceğinden korkarsa, bunun hilesi nedir? Kadın nikah akdinde adamın şöyle söylemesini ister: “Seni tezviç eder ve üç günden fazla bir süre sana dokunmazsam (cima), benden boşsun.” Koca böyle söyleyince, kadın evlendikten sonra belirtilen süre geçince kocadan boşanmış olur.⁶⁰⁵

b) Muhallil olan koca, kadını “İşin senin elinde olmak şartıyla” diyerek nikahlarsa yahut “Seninle evlendikten sonra, nefsini istediğin zaman boş” derse, kadın da bunu kabul ederse, boşama yetkisi kadının eline geçmiş olur. Kadın muhallile “Nefsimi, talak işi benim elimde olmak şartıyla, sana nikahlıyorum; istediğim zaman kendimi boşarım” der ve koca da bunu kabul ederse, yine boşama yetkisi kadında olur.⁶⁰⁶

c) Üç talak ile boşanmış bir kadın, boşayan kocasına dönmek ister, ancak başka bir adamla nikahlandığının duyulmasını ve bilinmesini istemezse, bunun hilesi nedir? Kadın güvenilir bir kimseye köle satın alması için bir miktar para verir, sonra alınan köle ile kadın evlendirilir. Kadın ile köle arasında cinsi münasebet gerçekleştikten sonra kadına köle hibe edilir; köle kadının mülküne geçtiği için aralarındaki nikah batıl olur.

⁶⁰³ Kaşif Hamdi Okur, *a.g.m.*, 14-15.

⁶⁰⁴ Kaşif Hamdi Okur, *a.g.m.*, 28. dipnot, 15.

⁶⁰⁵ *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 14, 295.

⁶⁰⁶ *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, 14, 295-296.

Kadın iddeti bitince ilk kocasına geri döner; nikah sahih olur; köle ise satılmak üzere başka bir şehre gönderilir. Böylece bu durum da gizli kalmış, açığa çıkmamış olur.⁶⁰⁷

Bu hileler İmam Muhammed'e nispet edilen ilk hiyel kitabı olan *el-Meharic fil Hiyel*'de ve Hanefi literatürünün en önemli eserlerinden biri kabul edilen *el-Mebсут*'ta bulunmamaktadır.

Ebu Hanife ve diğer mezhep imamlarının hütle konusunda görüşleri açıktır. Bu iki eserde de sadece üç talak ile boşanan bir kadının iddeti bittikten sonra, eski kocası ve kendisi emretmediği halde eski kocasına helal olması için başka bir erkekle evlendirilmesi hilesi bulunmaktadır.⁶⁰⁸ Ebu Hanife bunun caiz olduğu görüşündedir. Çünkü ikinci evlilikteki erkek kadın ile herhangi bir şart koymadan evlenmiştir. Nikah Hz. Peygamber'in teşvik ettiği bir sünnettir. Erkek bu nikahla, boşayan adamla kadın arasındaki haramlığı kaldırmak istemiş ve onların helal yolla arzularını gerçekleştirmiştir. Bu iyilik ve takvada yardımlaşmadır ve teşvik edilmiştir.⁶⁰⁹ Ancak ikinci kocanın maksadı, kadını boşayan kocasına helal olmasını sağlama olursa; kadın "Beni boşayan kocama helal kıl, benimle evlen" veya boşayan koca "Bu kadınla evlen onu bana helal kıl" ya da ikinci koca "seni önceki kocana helal kılmak için evleniyorum" gibi koşullarla evlenirse bu mekruhtur. Hz. Peygamber'in (s.a); "*Allah helal kılana da kendisi için helal kılınana da lanet etsin*"⁶¹⁰ sözünün anlamı işte budur.⁶¹¹

Böyle bir evlilik mekruh olmakla birlikte Ebu Hanife'ye göre nikah geçerlidir. İkinci kocanın kadınla cinsi münasebette bulunması halinde kadın önceki kocaya helal olur. Çünkü burada bulunan yasak, nikahın dışındaki bir nedene dayanır. Bu neden nikahın geçerliliğine engel teşkil etmez. Sahih bir nikahla kurulan evlilikte cinsi münasebet, kadını önceki kocasına helal kılar. Ebu Yusuf'a göre bu süreli bir nikah olduğu için geçersizdir. Geçersiz bir nikahla yapılan evlilikteki cinsi münasebet kadını önceki kocasına helal kılmaz. İmam Muhammed'e göre nikah geçerlidir fakat şart geçersizdir. Burada kadını önceki kocaya helal etmede acele edildiği için ondan yoksun bırakmakla cezalandırılır. Bu sebeple kadın önceki kocaya helal olmaz.⁶¹²

⁶⁰⁷ *Fetâvâ-yı Hindiyye*, 14, 296; Mustafa Baktır, *a.g.m.*, 79; Ekrem Buğra Ekinci, *a.g.m.*, 14.

⁶⁰⁸ İmam Muhammed, *a.g.e.*, 55; Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228.

⁶⁰⁹ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228.

⁶¹⁰ Ebu Davud, "Nikah", 14.

⁶¹¹ Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228.

⁶¹² Serahsi, *a.g.e.*, XXX, 228-229; Ömer Nasuhi Bilmen, *a.g.e.*, II, 109-110.

Ebu Hanife'nin hulle hakkındaki görüşü açık olmasına rağmen ona İbnü'l-Bezzaz el-Kerderi (ö. 827/1414) tarafından şöyle bir görüş nispet edilmiştir: "Üç talakla boşanmış bir kadın, kendisini boşayan kocaya helal olmak için başka bir kimseyle cinsi münasebette bulunması ve sonra da boşanması şartıyla evlense Ebu Hanife'ye göre "nikah ve şart" caizdir. Böyle bir evlilikten sonra ikinci evlendiği kişi kadını boşamak istemezse hakim onu boşamaya zorlar ve kadın ilk kocasına helal olur." Ancak bu görüş diğer mevsum kitaplarında zikredilen Ebu Hanife'nin görüşüne aykırıdır. Ebu Hanife'ye göre böyle bir şart geçersizdir; ancak nikah akdi sahihtir.⁶¹³ İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) da bu görüşü reddetmekte ve şöyle demektedir: "Zahiru'r rivayede böyle bir görüş bilinmez, bu görüşe itibar edilmez ve bununla hüküm verilmez. Bu görüşün ortaya çıkışı zayıf olmakla birlikte mezhebin esas ve kaidelerine ters düşmektedir. Çünkü bu nikah akdinde itibar edilmesi gerekmeyen bir şarttır. Bu akitler iki kısımdır. İlki bey (alış-veriş) vb. gibi akdin fesadını gerektiren şartlar, diğeri şartın batıl olduğunu ve aslının sahih olduğu durumlardır. Nikah akdi de fasit şartlarla batıl olmaz. Şart batıl ve nikah sahih olur. Bu nedenle bu şartın batıl olması ve ikisinin de talaka zorlanmaması gerekir.⁶¹⁴

Bu görüşe dayanarak yukarıdaki hileler Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine ters düşmektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda Hanefi mezhebine böyle hileler nispet edilmiş olabilir.

Hukuki işlemlerde zahir ve nesnel delillerden hareket edildiğinde hulle niyetiyle yapılan ikinci evliliğin pozitif hukuk açısından değeri konusunda, hakime intikal eden maddi delillerden dolayı farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu sebeple bazı fakihler hulle maksatlı evlilikleri dinen günah ve haram kabul etmekle birlikte niyet açığa çıkmadığı müddetçe hukuken geçerli saymışlardır. Bu yaklaşım, fakihlerin hukuki işlemlerin diyani ve kazai hükmü arasındaki farkı gözetmelerinin sonucudur. Ancak fakihlerin bu ayrımı yapmaları hukuki bir teknik olsa da halk arasında anlama ve uygulama bakımından olumsuz sonuçlara meydan vermiştir. Hulle evliliğinin haram olmadığı ve hatta onaylayan bir çıkış yolu (hile-i şer'iyye) olduğu anlayışı ortaya çıkmıştır.⁶¹⁵

Saffet Köse ise, üç talakla boşanmış olan bir kadının boşayan kocaya helal olması için ikinci bir kişiyle cinsi münasebetten sonra kadını boşaması şartıyla yapılan

⁶¹³ Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 364-365.

⁶¹⁴ İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, IV, 35.

⁶¹⁵ Saffet Köse, "Hulle", *DİA*, c. 18 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 477.

anlaşmaları kanuna karşı hile olmadığı, bu anlaşmanın muvazaa⁶¹⁶ olduğu kanaatindedir. İkinci kocanın, kadını eski kocasına helal kılmak amacıyla evlenmesi ise unsurlarının mevcut olması nedeniyle kanuna karşı hiledir. Şari' üç talakla boşanmış bir kadının bir başkasıyla normal bir evlilik yapıp o kocanın boşaması ve ölümü halinde iddet süresi bitince, boşayan kocasıyla evlenebileceğini hükme bağlamıştır. İkinci kocanın ise ayetteki evlilik şartını yerine getirmek amacıyla yani kadını boşayan kocaya helal kılmak maksadıyla onunla evlenmesi şekil bakımından kusursuz bir muamele olup akdin maksadına aykırı bir unsur içermede olduğu için hile kastı bulunmamaktadır. Kanuna karşı hileye ise mezhep imamlarının hiçbiri cevaz vermemiştir (Ebu Yusuf'un sabit olmadan şuf'a hakkını düşürmek için ileri sürdüğü hile istisna). Hanefilerin üç talakla boşanmış kadını ilk kocaya helal kılmak amacıyla yapılan evliliğin caiz olduğu tartışmaları bir tarafa bırakılırsa bunun genel manada hileye cevaz manası taşımadığı söylenmelidir. Onların bu görüşü, kabul ettikleri bir prensibe dayalı içtihadi bir hükümdür. Bu hüküm, muamelat konusunda mücerret niyete itibar edilmez. Nikah akdinin sıhhat şartları bulunmasıyla akit sahih olur; böyle bir nikah akdi de kadını eski kocasına helal kılar. Ayrıca buradaki evliliği yapan kişinin asıl amacı iki kişi arasını düzeltmektir; bu da iyilikte yardımlaşmadır.⁶¹⁷

İslam dininin aile kurumuna verdiği önem açıktır. Aile kurumunun, kurulması korunması ve son bulmasına ilişkin çeşitli önlemler alınmış, bu sebeple hulle evliliği yasaklanmıştır. Üç talakla boşanmış kadını eski kocasına helal kılmak maksadıyla veya bu şartla yapılan nikah akitleri çirkin görülmüştür. Böyle bir maksatla yapılan nikah hileli bir evlenmedir ve İslam hukukunun hüküm ve kaidelerine aykırıdır. Karısını üç kere boşayan birinin tekrar karısıyla evlenebilmesi için iddet beklemeden, açık ve kapalı şartlarla başka bir erkekle evlendirmek, sonra isteyerek veya istemeyerek boşatmak, tekrar iddet beklemeden, ilk kocayla yeniden evlendirmekten oluşan bu çirkin uygulamayı İslam hukukuna atfetmek kabul edilebilir değildir. Böyle bir uygulamayı esas alanlar şu haram fiilleri işlemiş olur:

- 1) İddeti içinde bir kadınla evlenmek
- 2) Geçici ve gerçek olmayan bir evlilik yapmak
- 3) Sebepsiz veya zorla boşamak

---

⁶¹⁶ Muvazaa, tarafların herhangi bir maksatla üçüncü kişileri aldatmak, onlara gerçek iradelerine uymayan bir durumu mevcut gibi göstermek amacıyla yaptıkları ve görünürdeki muamelenin kendi aralarında hüküm ifade etmediğini kararlaştırmalarından ibaret bir işlemdir. Bu konuda bk. Saffet Köse, *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996), 125-130.

⁶¹⁷ Saffet Köse, *a.g.e.*, 372-373.

- 4) Ömrünü batıl evlilikle geçirmek
- 5) Kitap ve sünnete aykırı davranmak
- 6) Çirkin bir bid'at işleyip İslam'ı lekelemek⁶¹⁸, bütün bu sebeplerden dolayı böyle bir akit İslam hukukunca kabul görmemiştir.

---

⁶¹⁸ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 327-328 ; Saffet Köse, *a.g.e.*, 377-378.

SONUÇ

Allah'ın iradesinin ortaya koyduğu en yüce otorite olan İslam dini, hem hukuk hem de ahlak kurallarını içermektedir. Aynı zamanda insan davranışlarını kontrol altına almayı da amaçlamıştır.

İslam dini insan hayatının bütününe içine almış, bireyin (kulun) Allah ve insanlarla olan ilişkilerini, ilahi iradenin istediği doğrultuda tek ve aynı temel üzerinde düzenlemiştir. Bu düzeni sağlamak için ise insanlara kapsamlı ve bütüncül bir davranış kuralları koymuştur.

Beşere ise Allah'ın koymuş olduğu bazı hükümler zor gelmiş ve yine Allah'ın koymuş olduğu hükümler bu zor durumlardan çıkış yolları da göstermiştir. İslam hukukçuları kişinin Şari'in koymuş olduğu hükme uymadığı zamanlarda devreye girmiş ve meşru sınırlar içinde kalarak başka yol ve çare ile aynı hükme ulaşmaya çalışmışlardır. Bu çare ve başka yollarla aynı hükme ulaşma çabaları ise "hile-i şer'iyye" adıyla literatüre girmiştir.

Hukuk açısından uygulanabilir kural ile ahlak bakımından arzu edilen kural arasında mutlak bir ayrım vardır. İşte bu ayrım mezheplerin hiyel konusunda farklı yaklaşımlara yönelmelerine sebep olmuştur. Bu ayrım hiyel konusunda Hanefi şekilciliği ile Hanbeli ahlakçılığını ortaya çıkarmıştır. Hanefi hukukçularının genel özelliği, hukuki eylem ve işlemlere karşı biçimci (formalist) bir tutum sergilemeleridir. Bu karakteristiklerini hiyel konusunda da görmekteyiz. Onlar hiyeli hukuki bir prensip olarak kabul eden ve uygulamada en çok kullanan kişiler olmuşlardır.

Hanefilerin hiyele sıkça müracaat etmesi ve bu alanda diğer mezheplere nazaran daha fazla eser vermelerinin sebebi, Hanefi mezhebinin uzun yıllar İslam devletlerinin resmi mezhebi olarak uygulanmış olmasıdır. Siyasi, hukuki ve içtimai zaruretler Hanefi mezhebinin hiyel konusuna daha fazla başvurmasına yol açmıştır. Hanefi fakihlerinin başvurduğu meşru hileler ise çeşitli İslam hukukçuları arasında büyük tartışmalara sebep olmuş, hatta Ebu Hanife hiyel konusunda çok ağır ithamlarla karşılaşmıştır. Ancak biz elinizdeki çalışmamız boyunca ne Ebu Hanife'nin ne de diğer mezhep imamlarının Allah'ın emir ve yasaklarını ihlal eden herhangi bir hileyi meşru kabul etmediklerini görmekteyiz. Bu yüzden hiyel kitaplarında ibadet konusuyla ilgili hile hemen hemen yok denecek kadar az ve olanlar da bir hakkı iptal etmeyen ve haramı

helal saymayan türdendir. Ne var ki, tartışmaya konu olan hilelerin daha çok muamelatla ilgili oldukları söylenebilir. Biz elinizdeki tezimizde Hanefilerin aile hukuku alanında ileri sürdükleri çeşitli hile-i şer'iyeleri tespit etmeye çalıştık.

İslam dini aile hayatına çok büyük değer vermiş ve onu Allah'ın koymuş olduğu hükümler (kanunlar) ile koruma altına almıştır. Aile hukukunun tarafları, ailenin kurulması, devamı veya sona erdirilmesi süreçlerinde içine düşmüş oldukları zor durumlardan kurtulmak yahut istediğine kavuşabilmek için bazen çeşitli hile-i şer'iyelere başvurmuşlardır. İslam hukuk tarihinde yazılan ilk hiyel kitabı olan *el-Meharic fil Hiyel*'i incelediğimizde, eserin yazıldığı dönemin örf ve adetlerine ait olan ancak günümüzde mevcut bulunmayan çeşitli hile örnekleriyle karşılaşmaktadır. Biz ise bu çalışmamızda onlardan günümüze uygun olanlara daha çok yer verdik. Bu hileleri genel olarak Avrupalı bilginler çok eleştirip üçkağıtçılık olarak görse de aile hukuku meselesinde biz konuyu böyle basit görmüyoruz. Özellikle, Ebu Hanife'nin iki kız kardeşin yanlış odalarda zifafa girmesi üzerine vermiş olduğu hile (çare) takdire şayandır. İlk bakışta normal bir kişinin anlayacağı kolaylıkta çözümler olmayıp, bu çareyi bulan kişinin kıvrak zekaya ve derin bir ilim ve irfana da sahip olması gerekir. Biz bu konuda Ebu Hanife'nin büyük bir yeteneğinin olduğunu düşünüyor, Hanefi mezhebine mensup fakihlere de yol gösterdiğine inanıyoruz.

Hanefilerin nikah konusunda ileri sürdükleri hileleri değerlendirecek olursak; bunların hileden çok kişinin yararını gözeten, ona kolaylık gösteren ve onu düşmüş olduğu güç durumdan kurtarmak için bulunmuş çareler olduğu görülür. Allah ve Rasulü tarafından yasaklanan hiçbir hüküm, hile ile meşru hale getirilmemiştir. Bunu hulle uygulamasında görmekteyiz. Hanefiler hulle konusunda Allah ve Rasulü'nün koymuş olduğu sınırlardan çıkmamış ve olması gerekeni uygulamışlardır. Bu da Hanefilerin haram olanı helale çevirmediğinin kanıtıdır.

Söz konusu meseleyle ilgili hileler; kadının kendisini bırakıp gitmesinden korktuğu koca ile ilgili başvurduğu hileler, kocanın ikinci bir evliliği gerçekleştirmesi endişesi ile başvurduğu hileler, kadının bulunduğu şehirden çıkartılmamak için başvurduğu hileler, kadının sosyal bir güvencesi olan mehir hakkıyla ilgili hileler, velinin izni olmadan kıyılan nikahlar ve veliden habersiz yapılan nikah akitleri gibi hususlardır. Hanefiler bu hilelerde meşru yollardan çıkmamış, bir hakkı iptal ederek haram olanı helal kılmamışlardır.

Talakla ilgili ileri sürülen hilelere ise; bu konuyla ilgili problemler özellikle erkeklerin talak haklarının üçünü aynı anda kullanması, kızgınlık ve öfke halinde talaka başvuruları yahut yeminlerinde talak şart koşmaları ve karı-koca çekişmeleriyle talaka götüren inatlaşmalar aile hukukunun en büyük sorunlarından. Böyle bir durumla karşılaşan evli çiftler ve varsa çocukları ve yakın akrabaları da bu durumdan etkilenmektedir. Hanefiler böylesi zor durumlarda kalan çiftlere bir çıkış yolu göstermeye çalışmış ve kolaylık sağlayacak çeşitli çarelere (hilelere) başvurmuştur. Hanefilerin maksadı burada insanların maslahatını korumaktır. Çünkü boşanma Allah katında en sevimsiz bir helaldir ki; evli çiftler de yaptıklarından pişman olmuş ve düşmüş oldukları bu durumdan kurtulmak istemektedirler. “Bu lokmayı yersem karım boş olsun” cümlesi ne kadar basit gözükse de doğuracağı sonuçlar ciddidir. Hanefiler insanların pişman oldukları bu gibi hallerden onları meşru yollarla kurtarmaya çalışmıştır.

Talak hakkında başvuru hileleri daha çok boşanmış kadının nafakası, ödenmeyen mehir ve kocanın ödemediği borçlarla ilgili konulardadır. Burada başvuru hileleri ilk bakışta gayri ahlaki gibi gözükse de aslında onlar kocanın kadının hakkını iptal etmesini engellemeye yöneliktir. Burada Hanefiler buldukları hile ve çarelerle kadına hakkı olanı geri vermeye çalışmışlardır.

Hanefilerin bu çareleri (hileleri) ileri sürmelerindeki en büyük etken ise evlenme ve boşanma işlemlerinin devletin tekelinde olmaması ve bunların tescil ettirilmemesidir. İnsanların sadece nikahı ibadet olarak görmesi ve iki şahit huzurunda din görevlisi tarafından kıyılması ve resmi kayıtlara girmemesi bazı olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda ilk dönem müçtehitlerinin nassların ve belirlenen fıkhi şartları yeterli görerek, içtihat kapısını kapatıp ümmete fayda sağlayacak içtihatlar vermek yerine hile-i şer’iyyeye başvuruları dikkatimizi çekmiştir. Nitekim aile hukuku alanında ilk resmi düzenleme Osmanlı zamanında Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile yapılmıştır.

Hülasa, Hanefi mezhebinin aile hukukunda ileri sürmüş oldukları hile-i şer’iyyelere meşru yollarla ulaştıkları ve bunların hileden daha çok insanın maslahatını gözetken kişiye özel verilmiş fetvalar oldukları kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. “Talak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 496-500
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Aslan, Mehmet Selim. *İslam Aile Hukuku*. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- Aydın, M.Akif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- Baktır, Mustafa. “İslam Hukukunda Hile-i Şer'iyye”. *İslami Araştırmalar*, sy. 2 (1986):
71-89.
- Berki, Ali Himmet. *Hukuk Mantığı ve Tefsir*. Ankara: Güney Matbaacılık ve
Gazetecilik, 1948.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*. I-VIII. İstanbul:
Bilmen Yayınları, 1976.
- Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail. *Sahihu'l-Buhari*. I-VIII. İstanbul 1981.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Cessas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi. *Ahkamül Kuran*. I-III. Beyrut:2007.
- Coulson, Noel J. *İslam Hukuk Biliminde İhtilaf ve Gerilimler*. çev: Ferhat Koca.
Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Çağrıçlı, Mustafa. “Ahlak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 1-9. İstanbul:
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. İstanbul: A.H.İ Yayıncılık, 2006.
- Çolak, Abdullah. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Dalgın, Nihat. “Aile Kurumunun Nikah Aşamasıyla İlgili Fıkhi Sorunları”. *İslam
Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 13 (2009): 35-50.
- Dönmez, İbrahim Kafi. “Amel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 13-20.
İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, *Sünen-i Ebi Davud*. I-V. İstanbul 1981.
- Ebu Yusuf. *Kitabü'l-Harac*. Kahire: 1884.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Ebu Hanife*. çev: Osman Keskiöglü. Ankara: DİB
Yayınları, 2005.
- Ekinci, Ekrem Buğra. “İslam Hukukumuzda Hile-i Şer'iyyeye Dair”. *AÜ Erzincan
Hukuk Fakültesi Dergisi* 10, sy.1-2 (2006): 3-16.

- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- eş-Şeybani, Muhammed b. Hasan. *el-Meharic fi'l Hiyel*. nşr: Josaph Schacht. Leipzig: 1930.
- Fetâvâ-yı Hindiyeye*. I-XVI. Ankara: Akçağ Yayınları, 1987.
- Hallaq, Wael B. “Bir Osmanlı Reform Öncüsü: Örf ve Hukuki Değişim Üzerine İbn Abidin”, çev: Ömer Faruk Ocakoğlu, *Usul İslam Araştırmaları*, sy. 3 (Haziran 2005): 159-189.
- Hukuk-ı Aile Kararnamesi*. haz. M.Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir. *Mekasıdu's - Şeriatü'l - İslamiyye*. çev: M. Erdoğan, V. Akyüz. *İslam Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- İbn Hacer, el-Askalani. *Fethu'l-Bari bi-Şerh-i Sahihü'l-Buhari*. I-XV. Kahire: 2004.
- İbn Kayyim el- Cevziyye. *İ'lamü'l-Muvakki'in*. I-IV. Beyrut: 1973.
- İbn Mace, Muhammed b. Yezid. *es-Sünen*. I-II. İstanbul 1981.
- İbnü'l-Hümâm. *Fethu'l - Kadir*. I-V. Beyrut: 2005.
- İmre, Zahit. *Medeni Hukuka Giriş*. 2.Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1976.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. I-III. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1975.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. I-III. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Kılıç, Muharrem. *Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*. İstanbul: Dem Yayınları, 2007.
- Kıllıoğlu, İsmail. *Ahlak-Hukuk İlişkisi*. İstanbul: İFAV, 1988.
- Köse, Saffet. “Hukuk mu Ahlak mı? İslam Nokta-i Nazarında Din-Ahlak-Hukuk İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 17 (2011): 15-50.
- Köse, Saffet. “Hulle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18: 475-477. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Köse, Saffet. “İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (2003): 101-116.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1996.
- Kur'an-ı Kerim.

- Mahmasani, Subhi. “Hükümlerin Değişmesi İlkesi”. Çev. Kaşif Hamdi Okur, “*Hükümlerin Değişmesi İlkesi*”, Kur’an’ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu. Ankara: FCR Yayın, 2011: 93-108.
- Müslim, b. Haccac el-Kuşeyri. *el-Camiu’s Sahih*. I-IV. İstanbul 1981.
- Nesai, Ahmed b. Ali. *Sünenü’n Nesai*. I-VIII. İstanbul 1981.
- Okur, Kaşif Hamdi. “İslam Hukuku’nda Boşama Yemini (Talaka Yemin) Meselesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8, sy. 15 (2009): 5-30.
- Serahsi, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebcut*. I-XXXI. Beyrut, 1993.
- Serahsi. *el-Mebcut*. edit: Mustafa Cevat Akşit. I-XXXI. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev: İbrahim Kafi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Şafii, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. I-IX. Beyrut: 1993.
- Şatibi, Ebu İshak İbrahim b. Musa. *el-Muvafakat*. çev: Mehmet Erdoğan, I-IV. İstanbul: İz yayıncılık, 2016.
- Şehristani. *El-Milel Ve’n Nihal*. çev: Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa. *Sünenü’t Tirmizi*. I-V. İstanbul 1981.
- Topçuoğlu, Hamide. “Kanuna Karşı Hile: Kanundan Kaçınma Yolları”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1950.
- Yaman, Ahmet. “Fıkıh-Ahlak İlişkisi İslam Ameli Ahlakının İlke ve Uygulamaları Çerçevesinde Bir Giriş”. *Usul İslam Araştırmaları* 9, (2008): 87-118.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: İfav Yayınları, 2015.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. I-X. İstanbul: Azim Dağıtım, t.y.
- Yıldırım, Mustafa. *Mecellenin Külli Kaideleri*. 2.baskı. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.

